

LAISVE



Po šešerių nepriklausomo Lietuvos gyvenimo metų vis dar su netikrumu žvelgiame į valstybės ateitį. Vis dar nesurandame kelių, kurie išvestų Lietuvą iš dvasinių ir materialinių klampynių. Nejaugi spėjome pamiršti, kad valstybės, tautos ir žmogaus laisvė priklauso nuo pačių piliečių, kad laisvę reikia ne tik išsikovoti, bet ir išlaikyti. Reikia dirbti sutartiniu ir demokratiniu būdu, reikia tvirtai ir aiškiai Seimo rinkimuose pasisakyti už gražesnės Lietuvos ateitį.

Į LAISVĘ leidžia Lietuviškų Studijų Centras (Center for Lithuanian Studies, Inc.) Čikagoje tris kartus per metus. %
Redaktorius: Juozas Baužys

Redakcijos talkininkai: dr. Kazys Ambrazaitis, Paulius Jurkus ir Vidmantas Valiušaitis.

Redakcijos adresas: J. Baužys, 9240 Cliffside Ln., Orland Park, IL 60462-7790, USA.

Administratorius: Jonas Prakapas.

Administracijos adresas: J. Prakapas, 14 Thelma Dr., Bakersfield, CA 93305, USA.

Prenumerata JAV ir Kanadoje — 10 JAV dolerių; Australijoje, Pietų Amerikoje ir Europoje — 15 JAV dolerių. Garbės prenumerata — 20 JAV dolerių.

Lietuvoje — tik 5 JAV dol.

Spausdina „Draugo“ spaustuvė Čikagoje.

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) — a journal dealing with issues pertaining to the cultural and social development of Lithuania and Lithuanians throughout the world. Į LAISVĘ is published three times a year by the Center for Lithuanian Studies, Inc., Chicago, IL.

REZISTENCINĖS MINTIES IR KULTŪROS ŽURNALAS
TURINYS

K. A. — Artėjant prie balsavimo urnos.....	2
Skaitytojų žodis.....	4
Prof. Vytautas Landsbergis — Naujausiosios mūsų istorijos klausimais.....	5
Vytautas Volertas — Apie grįžimą.....	11
Ona Girniuvienė — Lietuva jam buvo visas gyvenimas.....	17
Dr. Algimantas Jankauskas — Organiškos valstybės koncepcija Lietuvoje, II dalis.....	23
E. Šarūnas — Ko sulaukėme ir ko sieksime?.....	34
Jonas Kairevičius — Laisvė, teisė ir dorovė.....	36
Paulius Jurkus — Julijonai, kurgi tu buvai dingęs?.....	38
Algirdas Čekys — Pasirinkimas ant peilio ašmenų.....	45
Eugenijus Ignatavičius — Ketvirtasis Lietuvos prezidentas.....	52
Liūda Rugienienė — Išeivijos rūpestis dėl Lietuvos ateities.....	56
Dr. Kazys Ambrozaitis — Žymaus partizano tragiška mirtis.....	62
Vardai ir įvykiai.....	65
Los Angeles — 29-tą kartą.....	67
Įteiktos Lukšos-Daumanto fondo stipendijos.....	70
Atsiųsta paminėti.....	72

Viršelyje: Prisikėlimo apygardos, Maironio rinktinės, „Sauliaus“ būrio partizanas Jonas Stoškus — „Vėjelis“ Tautušių miške, Betygalos valsčiuje. Nuotrauka daryta 1949 spalio 10 d. Jonas Stoškus žuvo 1950 liepos 16 d.

ARTĖJANT PRIE BALSAVIMO URNOS

Šie metai Lietuvai yra svarbūs sukaktuviniai metai. Sukanka 55 metai nuo 1941 metų Tautos sukilimo ir nuo antrą kartą šiame šimtmetyje Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo su Laikinąja vyriausybe. Nors laisvasis pasaulis ir didžiai stebėjosi lietuvių heroizmu, okupantai dėjo visas pastangas tuos istorinius įvykius ištrinti iš Lietuvos istorijos.

Apgailėtina, kad sovietinei mokyklai pavyko išauklėti naująją šviesuomenę, užrišant jai akis ir slepiant šiuos didelius istorinius momentus. Pirmosios nepriklausomybės išugdytą lietuvių šviesuomenę sunaikinus, tik maža jos dalis galėjo tiksliai perduoti tuos istorinius įvykius savo vaikams. Naujiesiems istorikams buvo įdiegta galvon naudotis sovietinėmis gaidomis paruošta „istorinė“ medžiaga, ignoruojant dar tebesančius gyvus liudininkus. Nors pirmieji demokratijos daigai buvo pasodinti Persitvarkymo Sąjūdžio 1988 spalio 20-24 d. suvažiavime Vilniuje, tačiau formuojant ir atstatant Lietuvos Respubliką, nepastebėjome oficialiai įvertinto 1941 m. Tautos sukilimo ir jo istorinės reikšmės Lietuvos nepriklausomybės atstatymui. Nuo tada prasidėjo lietuvių tautos organizuota rezistencija okupacijoms, davusi jėgų ginkluotam ir pasyviai pasipriešinimui, išlaikiusiam laisvės kovą gyvą ir privedusiam prie 1990 metų Lietuvos Respublikos atstatymo. Nei Aukščiausios Tarybos pirmininkas, nei vėliau Seimas oficialiai neįvertino tų svarbių istorinių faktų. Net kuriant naują Lietuvos konstituciją, nebuvo pabrėžta, kad Laikinoji vyriausybė jau 1941 metais panaikino primestą sovietų konstituciją ir grąžino buvusią nepriklausomos Lietuvos konstituciją. Tik laikas nuo laiko per šešetą metų kai kurie pavieniai Seimo nariai mėgino įvertinti rezistentų ir aktyvių Lietuvos partizanų kovą. Nauja valdančioji partija visiškai ignoravo tuos svarbius istorinius įvykius, bet dažnai kėlė savo, buvusios komunistų partijos, „reikšmę“, grąžinant laisvę Lietuvai.

Nepaprastai svarbų darbą dabar atlieka „Laisvės kovų archyvas“, leidžiamas Lietuvos Politinių kalinių ir tremtinių s-gos, rinkdamas ir spausdindamas laisvės kovų istorinę medžiagą. Toji medžiaga istorikams bus šaltinis, taisant ir papildant klastojamą Lietuvos istoriją. Partizanų štabai ir išeivijos rezistentai kūrė planus ateities Lietuvai. Besiruošiant Seimo rinkimams, gal jau paskutinį kartą daugelis pagalvos, ar tokios Lietuvos laukėme ir ar dėl tokios Lietuvos kovojome, kokia ji yra šiandien?

Tomas Akvinietis kadaise sakė, kad „laikas yra judėjimo matas“ (tempus vero est mensura motus). Egzistencialistai dabartinę Lietuvos gyvenimą pavadintų egzistenciniu laiku. Tai vėžimo ratų įklimpimo laikas. Mes džiaugėmės, kai Lietuvai sekėsi 1918 metais, kai priešą turėjome silpną ir tik iš vienos pusės.

Po 22 metų, atsiradus stipriems priešams iš dviejų pusių, praradome nepriklausomybę. Šiuo metu, turint nedraugų tik iš vienos pusės, turime ruoštis ilgam nepriklausomam valstybiniam gyvenimui.

Piliečiai, sustoję eilėje prie balsavimo urnos rugsėjo 20, spręš savo ir Lietuvos likimą, kiekvienas pagal savo galvojimą. Tautos genocidas ir ilgametė okupacija pakeitė piliečių galvoseną; negalime jos lyginti su buvusia Lietuva. Stovintieji toje pačioje eilėje ir siekiantieji to pačio tikslo — geresnio ir saugesnio gyvenimo, vistiek nesupras vienas kito. Prof. J. Brazaitis sakydavo: „...susitelks lietuviškos širdys, bet nebe viena širdis“. Prie balsavimo urnų nedaug bus grįžusių iš Sibiro ir iš Vakarų. Daugiau bus grūdintų sovietinio gyvenimo, bus ir ėjusį prisitaikymo keliu. Eis balsuoti ir laisvės kovų dalyvių likučiai, vis garsiau išreiškdami savo kartėlį, kad jie stumdomi dabartinio gyvenimo eigoje įvairių prisimetėlių ir pataikūnų. Balsavimo dienų girdėsime daug vilčių ir dar daugiau kartėlio. Buvę partizanai eis balsuoti, nes nenorės pasilikti atstumto piliečio vietoje ir savo idealizmu norės pastoti kelių karjeristams. Tačiau kas atves prie balsavimo urnos nusivylusius nomenklatūros siautėjimu ir netekusius vilties, kad naujai išrinktieji jiems padės?

Supraskime, kad laiko atstumas mus padarė skirtingai galvojančius. Skirkime daug energijos tarpusavio susipratimui. Padėkime vieni kitiems, nes pagalbos vieni kitų supratimui esame visi reikalingi. Būkime atlaidūs tiems, kurių galvoseną suformavo sovietinis auklėjimas, nes perauklėjimui reikia daugiau laiko. Tie, kurie išvengė sovietinio auklėjimo, privalėtų įtikinti abejojančius Lietuvos ateitimi, kad demokratijoje tik per balsavimo privilegijų galima pakeisti savo ir Lietuvos likimą.

K. A.

ŽODIS MŪSŲ SKAITYTOJAMS

Amerikos ir kitų užsienio kraštų skaitytojams su paskutiniu 1995 m. numeriu buvo išsiuntinėti vokeliai, primenantys pratęsti prenumeratas 1996-iesiems metams. Buvo taip pat prašoma užprenumeruoti laisvę" Lietuvoje gyvenantiems, pratęsti jų prenumeratas bei atsiųsti ir savo dosnią auką. Administratorius dėkoja visiems jau atsiliepusiems ir tebelaikia skubaus atsiliepimo iš dar nespėjusių to padaryti.

Lietuvoje kai kurie „Į laisvę" skaitytojai kreipiasi į administratorių Kaune, norėdami sužinoti, kas jiems žurnalą yra užsakęs. Iki šiol administratorius p. Misiūnas tokios informacijos negalėjo suteikti, nes iš JAV jis gaudavo tik Lietuvos skaitytojų adresus. Ateity bus pasistengta pasiųsti jam ir žurnalą užsakančių asmenų pavardes.

Iš Lietuvos tenka gauti daug gražių atsiliepimų apie žurnalą. Norime ta proga nuoširdžiai padėkoti visiems už tuos gerus žodžius ir laukiame tolimesnės skaitytojų paramos.

SKAITYTOJU ŽODIS

Svarsto, informuoja, siūlo

Su malonumu paimu į rankas naują „Į laisvę“ numerį. Kaip ir kitų, taip ir 122 nr. autoriai svarsto, informuoja, siūlo, štai Vincas Bartusevičius savo straipsnyje pateikia kondensuotą išeivijos 50 metų veiklos istoriją, šiek tiek tą istoriją pažįstu, ir autoriui jokių priekaištų neturiu. Gal tik ją reiktų papildyti privačios iniciatyvos įnašu, kurio VB nepamirėjo. Juk buvo metas, pradėdant septinto dešimtmečio pradžią, kai nusilpę oficialieji „veiksniai“, tarsi pajutę konkurenciją, privačią iniciatyvą stabdė. Prof. Juozas Brazaitis apie tai tada taip atsiliepė: „Realiai gali nuveikti nebe veiksniai ar net kolektyvai, bet daugiau paskiri pajėgūs asmenys“.

Nenorėčiau pritarti tik vienai VB minčiai, kurią jis išreiškia vieno išeivio žodžių citata: „...mūsų naujai atgimusi tautos valdžia spyrė išeivijai į dantis“. Čia paliečiamas Lietuvos ir išeivių santykių klausimas. Tas klausimas komplikotas, bet abejoju autorių teigimu, kad „išeiviškąją (filosofiją) galima būtų pavadinti idealistine“. Kasmet nemaža laiko praleidžiu Lietuvoje ir mačiau, kaip užsienio lietuviai atskuba Lietuvon pasipinigauti, dolerių pagalba politinės įtakos įgyti, garbe pasipuošti... Iš antros pusės, sutikau ir „neišmuštais dantimis“ užsienio lietuvių, dirbančių Lietuvos labui.

Juozas Kojelis,
Santa Monica, CA

Rašo Jubiliasas

...Dėkoju Jums už sveikinimus ir linkėjimus. Tas jubiliejus taip jau buvo LKM Akademijos sėkmingai suorganizuotas, kad jaučiausi ne tik sujau-dintas, bet ir pavargintas. Net ir vyri-ausybės žmonės darė viską, kad parodytų, jog jie ypačiai mane ger-bia...

Šia proga noriu pažymėti, kad gegužės mėn. bus pagerbtas Julijonas Būtėnas jo 45 metų žūties sukakties proga. Tai organizuoja M. Kati-liškio vardo viešoji biblioteka Pasvalyje. Rengėjai, neturėdami žinių apie Julijoną Būtėną, paprašė mane jiems apie jį pranešti. Pa-siunčiau mano surinktą informaciją. Pridursiu, kad Julijonas Būtėnas yra mano pusbrolis...

„Į laisvę“ gaunu iš p. Igno Misiūno. Stengsiuosi jam atsilyginti litais.

Stasys A. Bačkis,
Vilnius

Lietuvių kalba sugrįžta į Vilnių Sulaukėme šv. Kazimiero. Vil-niuje šurmuliuoja Kaziuko mugė. Ji man ypatinga dar ir tuo, kad šiame buvusiam nutautintų žmonių mieste mugėje skamba lietuvių kal-ba, muzika, matome ir perkame lie-tuvių moterų rankdarbius, nagingų vyrų išdrožtus medžio dirbinius.

Aš gerai prisimenu 1960-uosius metus, kai atvykau iš Tauragės į Vil-nių studijuoti. Tada viešajame Vilni-aus gyvenime lietuviškai kalbant mažai dar buvo galima išgirsti. Štai autobuse, besigrūdant pro žmones prie priekinių durų išlipti, lietuviškai pabrėžtinai klausdavome: „Ar kitoje stotelėje išlipat?“ Tai neretai koks maskolius su nuostaba atsigrėždavo, lyg būtų paklausta kinų ar japonų kalba. Pasitaikydavo, jog tėkšdavo: „Govorite na poniatnom jazykė“ (Kalbėkite suprantama kalba), ar dar kitaip niekinančiai atsiliepdavo, šiandien turime suprasti, kad lietu-vių kalbos iškėlimas yra viena didžiausių Nepriklausomybės mums suteiktų vertybių. Per buitinius var-gus šitai pamirštame.

Jonas Kairevičius,
Kaunas

NAUJAUSIOSIOS MUSŲ ISTORIJOS KLAUSIMAI

VYTAUTAS LANDSBERGIS

*(Tezių pavidalu kalbėta IX-ajame Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos
simpoziume Kaune 1995 m. lapkričio 23 d.)*

Naujausių laikų Lietuvos istorijoje esminę reikšmę turi 1940-1941 m. įvykių ir 1944-1990 m. laikotarpio vertinimai.

Teisingesniai vertinimai reikalingi ir istoriniai tyrimai, todėl svarstydami konstatuokime, kas dar nėra, nors turėtų būti, geriau ištirta.

1940 m. sovietų okupacija ir valstybės praradimas mūsų visuomenėje suvokiami bei vertinami pakankamai vienareikšmiškai. LKP-LDDP ideologų pastangos ką nors čia supainioti nebuvo ir nebus sėkmingos, nes būna pernelyg atvirai politizuotos ar net „ekonomizuotos“ vienos žemvaldžių grupės interesais. Iš tokių pastangų dera priminti nebent: lemtingos valstybei datos užtrynimą, perkėlinėjant ją iš 1940-ųjų į 1926 metus; degeneruotus mėginimus įteisinti 1940 m. okupacinį „Liaudies Seimą“ ir visuotinį žemės atėmimą (nuo to šalį apgynė Konstitucinis Teismas, bet ir po jo sprendimo vėl atsiranda savivaldžiaujančių viršininkų, besiremiančių Liaudies Seimo „įstatymine tvarka“); „tarybų“ Lietuvos kaip „tam tikros valstybės“ traktavimą, išplaunant nepaprastai svarbią tarptautinę teisinę jos kaip triskart okupuotos šalies padėtį.

Vis dėlto, vertindami 1940 m. įvykius, teisinio aiškumo turime pakankamai. Daug sudėtingesni 1941 m. vasaros įvykiai.

Sukilimas prieš okupantą savaime būtų vertinamas viena-reikšmiškai. Niekam nei Lietuvoje, nei kitur tikriausiai neapsiverstų liežuvis papeikti 1831 m. ir 1863 m. sukilėlius, kam jie kovojo prieš „teisėtą“ carų valdžią. Neturėtų peikiamosios vertės nė svarstymai, kad gal tais XIX a. sukilimais prieš Rusiją norėjo ar galėjo pasinaudoti kokia Prancūzija ar Turkija.

Tačiau 1941 m. įvykius Lietuvoje papildomai nušviečia dar nesena

tarptautinė konkretybė, kur kas geriau prisimenama situacija, o kai kada ir vienašališkai pakreipta į veikiau mitologinę sampratą. Štai dviejų susimokiusių Europos agresorių ir nusikaltėliškų režimų tarpusavio karas, prasidėjęs 1941 m. birželio 22 d., kaip Lietuvos sukilimo fonas ir sąlyga. Gana sėkmingai įtvirtinus 1945 m. SSRS politikai naudingą mitologiją, neva SSRS čia tebusi nekalta „auka“, gerokai supainiojamas net ligi šiol tikrasis karo vaizdas.

Atsiranda ir Lietuvos veikėjų išvedžiojimų — o gal sukilimas ir buvo blogas, nes naudingas tik vienam iš dviejų susigrūmusių totalitarizmų, taigi Vokietijai, bet ne SSRS, — nors einant į papildomybes reiktų matyti ir tai, kad 1941 m. birželio sukilimas turėjo savo politinę kryptį, neatitinkančią Vokietijos tikslų bei tiesioginių, gerai žinomų jos reikalavimų.

Sukilėlių veiksmų dėka Wehrmachtas išties lengviau žygiavo į Rytus (o Raudonoji armija ir NKVD spruko nespėję pridaryti kur kas daugiau baisybių); savo ruožtu sukilimo paskelbtas Lietuvos valstybingumas buvo ir politinio priešinimosi naujai totalinei okupacijai veiksmas. Kada nors gal padarysim išvadą, jog politinis antinacinis pasipriešinimas Lietuvoje prasideda ne pagrindinių nepriklausomybinių organizacijų kūrimu 1941 m. rudenį, bet anksčiau—būtent viešu nepriklausomos valstybės deklaravimu 1941 m. birželio 23 d.

Sukilimo nepriklausomybinė kryptis tąsyk yra valstybės atkūrimo atžvilgiu pagrindinė, valstybiškai priimtina ir suprantama, o kaltinimai „kolaboravimu“ (padėjus Vokietijai) arba „antisovietizmu“ (pakenkus Sovietų Sąjungai)—jau antriniai, išvestiniai politiniai aspektai.

Kodėl gi vis dėlto tenka dar sykį nustatinėti, ryškinti tokius lyg pakankamai aiškius dalykus?

Vėlesni karo įvykiai perorkestravo išvakarių vertinimus, kai vienas iš 1939-1940 m. agresorių tapo Vakarų valstybių sąjungininku ir su visais gulagais atsidūrė „demokratijos stovykloje“. Taip bolševikų režimas 1939 m. rugsėjį gudriai sudelsęs pradėti (turėjo pradėti kartu su Vokietija) Antrąjį pasaulinį karą, o po to kartu su „proletariato“ valstybe išmestas iš Tautų Sąjungos už Suomijos užpuolimą, netrukus, Vakarams išsigandus nacių, gavo politinę reabilitaciją ir milžiniškus būsimos įtakos dividendus. Tiesą sakant, dirvą tam buvo jau anksčiau paruošę Vakarų liberalų sluoksniai, keistame apkvaitime garbinę Staliną ir SSRS kaip „ateities šalį“.

Sovietų diplomatai ir psichologinio karo specialistai puikiai išnaudojo palankias aplinkybes bei Vakarų silpnybes, primetė sau naudingus vertinimus daugeliui metų į priekį. Atitinkamai ir mums verta kai ką į priekį pastebėti. Vienas Lietuvos pasipriešinimo uždavinių buvo ir tebėra nesu-

tikti su sovietų apgaulėmis. SSRS kaip agresoriaus samprata yra mūsų Nepriklausomybės atrama. Tai liečia ir Antrojo pasaulinio karo dviprasmybes, ir dabartį, ir ateitį.

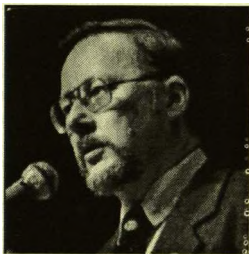
Specialus istorikų uždavinys būtų ištirti ir aprašyti visą Lietuvos 1941-1944 m. politinę tikrovę. Joje — ir du pasipriešinimai dviems okupantams (be to, Armijai Krajovai atstovaujant, atkakliais puldinėjimais reiškiant dar ir trečiojo okupanto pretenzijas), ir du ideologizuojami įsijungimai. Tai lietuviai Rytų fronte, abiejose apkasų pusėse, o vienoje netgi „lietuviškos divizijos“ vardu metami į Rytų agresoriaus kovą prieš Vakarus agresorių.

Prie keistųjų šio karo dviprasmybių, nesapnuotų Vakaruose, priskirtina dar ir tas faktas, kad grįžę sovietų okupantai persekiojo ir teisė tuos, kurie buvo kovoję prieš vokiečių okupantus — jeigu tik „ne sovietinio pagrindžio rėmuose“ (primena A. Bubnys).

Ypač svarbu Lietuvos valstybingumo požiūriu aprašyti 1941 m. birželį-liepą. Kiek valdžių Lietuvoje tada būta, kur ir kiek laiko jos veikė kaip reali valdžia? Sukilimas Kaune ir Vilniuje truko tris dienas, o visoj Lietuvoj — apie savaitę (R. Brandišausko išvada). Tiek laiko traukėsi iš Lietuvos Raudonoji armija ir jos atnešta, dar šį tą nuveikianti sovietų valdžia; tuo pat metu į Lietuvą žengė Vokietijos kariuomenė su sava, iš karto veikiančia karine valdžia, ir Lietuvos Laikinoji vyriausybė Kaune leido savo potvarkius, skubiai desovietizuodama ūkio, švietimo, savivaldybių ir kitas struktūras.

Taigi pirmą savaitę buvo mažiausiai trys valdžios, o dar ir savivalės, savivaldžiavimo buvo per akis.

Po to — neilgai trukusios Laikinosios vyriausybės pastangos administruoti kraštą ir atstovauti jo valstybingumą, vokiečių valdžiai nepripažįstant Lietuvos valstybingumo, ignoruojant Laikinąją vyriausybę, blokuojant jos ryšius, noriau pasinaudojant vietos (savivaldybių) struktūromis ir policija. Liepos 25 d. paskelbta įvedama vokiška jau ir civilinė valdžia (Zivilverwaltung). Tuo pat metu, ligi rugpjūčio 5 d., pirmiausia lietuvių kolaborantų rankomis išvaikant ir verčiant likviduoti Laikinąją vyriausybę, šis neilgas daugiaprasmis penkių-šešių savaičių laikotarpis buvo užsklęstas. Paskiriama vokiečiams pavaldi vietinė administracija, vadinamoji tarėjų „savivalda“. Visa tai, kas veikė per tolesnius trejus vokiečių okupacijos metus ir ligi šiol vadinama „Lietuvos policija“



Nuotr. V. Maželio

arba „Lietuvos saugumu“, turi gauti tikslesnius pavadinimus.

Nepamirština ir visokeriopai teisėta Lietuvos valdžia Vakarų tremtyje. Tai Prezidentas, Diplomatinė tarnyba. Jie atstovauja Lietuvos teisei į Atlanto Chartijos pažadus, kurių ištesėjimo nebus lemta sulaukti.

Tokia yra 1941-1944 m. schema, į kurią tenka įrašyti ir juodžiausią Lietuvos istorijos puslapį — jos piliečių žydų išžudymą. Okupuotoje Lietuvoje buvo įgyvendinta tuometinės Vokietijos nacionalsocialistinė antisemitinė doktrina. Vykde vokiečių specialiosios tarnybos, vykde ir vietiniai, iš jų ir lietuviai. Pavaldumo ir individualios atsakomybės aspektus čia dar turės nustatyti detalūs atskirų vietovių įvykių tyrimai ir aprašymai, baudžiamųjų struktūrų santykiai. Pareiškimai apie realiai neegzistavusios Lietuvos valstybės arba visos tautos kaltą dažniausiai būna daromi skausmingų emocijų arba kitokios išankstinės tendencijos pagrindu. Liko sunaikintų gyvenimų kančia ir nuostolis, taip pat nusikaltėlių prieš žmoniškumą užtėkšta kruvina dėmė. Liko ir susivokimo reikmė, ir prieštarų vertinimų sumaištis.

1944 m. vasarą grįžta sovietinė prievarta, dar vienas ilgas naikinimo laikotarpis, vėl kupinas nusikaltimų prieš žmoniškumą, kintančiomis formomis užtrukęs ligi pat 1990-ųjų. Išlygą dėl 1988-1990 m. Atgimimo dar turėsime padaryti, bet šiuo tarpu svarbiausia šalyje: antroji sovietų okupacija.

Taip vertino ir veikė ginkluotasis Lietuvos pasipriešinimas pogrindyje ir miškuose: taip vertino, nors nedaug ką atitinkamai veikė, užsienio demokratinis pasaulis.

Teisėtoji Lietuvos valdžia ir besipriešinančios tautos reprezentacija, žuvus prezidentui, buvo Lietuvos diplomatija užsienyje ir pasipriešinimo vadovybė Lietuvoje. Tik pastaroji, turinti tautos paramos mandatą, galėjo teisėtai kalbėti ir kalbėjo Lietuvoje esančios ir čia kovojančios Lietuvos vardu. Žinoma, ne okupantų statytiniai ar NKVD struktūrų žmonės, kurie atstovavo užsienio jėgai. Įvairiai besirandančioms ir besivadinančioms pasipriešinimo struktūroms jungiantis į Bendrąjį demokratinio pasipriešinimo sąjūdį (BDPS, 1946-1949 m.) ir Lietuvos Laisvės kovos sąjūdį (LLKS, 1949), buvo parengtas ir priimtas ypatingos svarbos politinis teisinis dokumentas — LLKS 1949 m. vasario 16-osios deklaracija. Ji brėžė uždavinius dabarčiai ir ateičiai — net programą, ką reikės daryti Lietuvai išsilaisvinus. Dabartis vertinta valstybiškai, o ateitis projektuota konstituciškai valstybės ir demokratijos tęstinumo principu (tokią ateitį ypač pabrėžė nuoroda ne į 1938-ųjų, bet į 1922 m. konstituciją). Taip reiškėsi laisvųjų Lietuvos žmonių valia projektuoti laisvos Lietuvos ateitį, kai kolaborantai pasirašinėjo masinių

trėmimų sąrašus ir industrinio Lietuvos kolonizavimo planus.

Pasipriešinimą sutriuškinus, Lietuvos valstybės tęstinumą toliau įkūnijo ir jam atstovavo Diplomatinė tarnyba. Ją ir jos duodamus Lietuvos piliečių pasus toliau pripažino demokratinės Vakarų valstybės, nepripažįstančios prievartinio Lietuvos inkorporavimo į SSRS. Kai kurių sovietinių inteligentų ir išeivijos „pažangiečių“ skundai, kaip čia Vakarai „nepripažįsta Lietuvos“, mažai ką teįstengė sutrikdyti, juoba negalėjo pakeisti teisinių dalykų SSRS naudai.

Taip sulaukėme SSRS diktatorių kretėjimo, imperijos bankroto ir dar vieno Lietuvos Sąjūdžio (Persitvarkymo, tai yra permainų arba reformų sąjūdžio, visur pasaulyje vadinamo tiesiog Sąjūdžiu, o nuo 1992 m. ir oficialiai — Lietuvos Sąjūdžiu). Naujasis Sąjūdis reikalavo demokratijos, kad piliečiai galėtų laisvai pareikšti savo valią, ir kreipė visuomenę į tai, kad ši valia būtų Nepriklausomybė.

Demokratijos ir Nepriklausomybės priešai ir sovietiniame užsienyje, ir okupuotoje Lietuvoje, suprantama, šmeižė, skaldė, infiltravo ir provokavo Sąjūdį; vyko sudėtinga naujųjų laikų politinė rezistencija, pasižyminti viešumu ir Sąjūdžio paskelbtais neprievartinės, neginkluotos kovos principais. Kaip vertintinas šis laikotarpis, kai svetimoji valdžia ir senosios okupacinės represinės struktūros rodėsi sutinkančios su daliniu Lietuvos padėties pasikeitimu?

Teisine konstitucine prasme buvo svarbu tai, kad masinių tautos valios pasireiškimų, kaip antai mitingų, peticijų bei didžiulę paramą turinčio Sąjūdžio spaudžiama Maskvos paskirta vietinė administracija ir piliečiams neatstovaujanti LTSR Aukščiausioji Taryba (nerenkama, tik SSKP-LKP-KGB nuo seno skiriama žmonėms „pabalsuoti“) priėmė kai kuriuos jau dalinį suverenitetą reiškiančius dokumentus, reikalingus demokratiniam visiškos Nepriklausomybės atkūrimui (pilietybės, rinkimų, referendumo įstatymus). Tai konstatuota Kovo 11-osios aktų sekoje, reikiamoje išeities išaiškinimo vietoje — kaip ir kodėl nauja LTSR Aukščiausioji Taryba, atsiradusi iš Tautos suverenių galių raiškos, yra jau „ne LTSR“.

Štai kaip, taikiomis parlamentinėmis priemonėmis atmetant okupaciją, buvo išvengta LKP-KGB pinklių įteisinti tebesamą okupacinį stovį arba Lietuvos nesavarankiškumą. (Atseit, kadangi visko negausim, prašykim tik dalies). Latvija ir Estija to neišvengė, tik 1991. m. rugpjūtį paskelbė visišką nepriklausomybę ir ligi šiol dar beviltiškai ginčijasi, kad Rusija pripažintų jas buvus okupuotas. Užtat Rusija reikalauja ir tikriausiai išreikalaus, kad šių dienų Estija ratifikuodama pripažintų ir atgaline data įteisintų buvusį „laikiną Rusijos kariuomenės buvimą“ Estijos teri-

torijoje. Žinoma, ne okupacinį. Deja, ir ne visai buvusį, nes dar ir tebesamą.

Lietuva padarė savo politinį teisinį darbą švariai ir iki galo. 1991 m. liepos 29 d. tarpvalstybinių santykių sutartyje Rusija tiesiogiai pasmerkė Lietuvos aneksiją ir pripažino jos Nepriklausomybę pagal visus 1990 m. Kovo 11-osios aktus, taigi ir pagal Vasario 16-osios bei Steigiamojo Seimo aktus, kuriais konkrečiai remiasi Kovo 11-oji. Rusijos kariuomenė išėjo be jokių įteisinimų, taip labai pageidautų nors vienai paskutinei dienai. Tebesančios okupuotos mūsų ambasados Payžiuje, bei Romoje turės būti grąžintos, ir kompensacijų Lietuvai klausimas tebėra gyvas.

Čia turi dirbti ir vykdomoji, ir įstatymų leidybos valdžia. Pastaroji turėtų bent nedaryti tokių paradoksalių klaidų, kaip antai suvėluotas rezistentų vardo pripažinimas vengusiems tarnybos sovietų kariuomenėje tik po 1990 m. kovo 11 d., o ne per visą, kaip reikėtų, okupacijos laikotarpį ir paskui dar po kovo llosios.

Be abejo, okupacinis „tarybų“ Lietuvos pripažinimas yra nemalonus kai kuriems elito asmenims bei jų įtakingoms grupėms, — ne tik politikams, ne tik Rusijoje, bet ir pačioje Lietuvoje — ypač Lietuvoje! Už jų dar niršta ir grūmoja stribai, buvę okupacijos „gynėjai“. Bet mūsų vienintelės valstybės ir ateities labui jie turėtų tą nemalonumą, sakytume, nepatogumą iškęsti. Būtų tikrai blogai, jeigu žinomos įtakų grupės ieškotų ir, neduokdie, įtvirtintų kitokią nuostatą, savo neotarybinį patogumą, nejučia sutampantį su Rusijos ekspansionistų patogumu.

Pabaigai dar apie suverenitetą, kurį jau teko paminėti. Suspėjome tada išsiaiškinti, pirmiausiai išseivijos politikų ir diplomatų — Stasio Lorzoraičio ir kitų dėka, — kad valstybės ir tautos suverenitetas neprarandamas ir jo nereikia iš naujo prašyti. Taip išvengėme dar vienerių pinklių: iš Maskvos „atgauto“ suvereniteto ir juolab LKP-KGB siūlomo „suvereniteto“ kitos valstybės sudėtyje. Tereikėjo turėti — išsikovoti — laisvę ir galią suverenitetui įgyvendinti. Jis visą laiką buvo, jis yra, ir 1990 m. Kovo 11-ąją Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba paskelbė, kad ji nuo šiol vėl „pradedą realizuoti visą valstybės suverenitetą“.

Nėjome prašydami, kad būtų nutraukta okupacija ir galėtume atkurti Nepriklausomybę, realizuoti suverenitetą. Atkūrėme Nepriklausomybę, kad po to, kaip suvereni šalis, atsikratytume ir okupacijos.

APIE GRĮŽIMĄ:

kiti laikai, kiti žmonės, kitoks žvilgsnis?

VYTAUTAS VOLERTAS

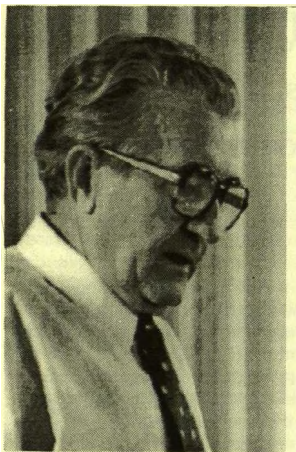
Laisvė sprendimuose

Dažnai kyla klausimas su girdima nusistebėjimo gaida: kodėl į nepriklausomybės iškilusią Lietuvą iš užsienio grįžta tik paskiri jos žmonių trupinėliai? Atsargumo trukdoma „repatriacija“ yra gal vienas iš daugelio besibaigiančio šimtmečio netikėtumų. Ar sulaiko baimė, kad vėl reikės iš naujo kurtis? Ar gaila kai kurių patogumų? Gal nepasitikima nepriklausomybe? Turbūt klydome, vertindami savo ir visuomenės senas nuotaikas? Turbūt stokojome išminties ir drąsos ateitį numatyti bei ją sukurti? O gal pakliuvome į savanaudiškumo hegemoniją?

Štai kokį pasisakymą randame viename *Į laisvę* žurnalo vedamųjų: „Dar vis dažnai iškyla klausimas: kodėl po penkerių metų užsienio paukščiai masiškai neskrenda atgalios į tėvynę? Atsakymo tebeieškome su nerimu. Išeivijoje turėjome aiškius uždavinius: išlaikyti tautinę gyvybę iki to laiko, kol galėsime grįžti prie tautos kamieno ir lengvinti mūsų tautos kelią į laisvę. Apie 622-rus metus prieš Kristų Babilono karalius užkariavo Judo valstybę, daugelį žydų ištrėmė į Babiloną. Po 50-70 metų apie 40 tūkstančių žydų grįžo į Palestiną, nes jie liko ištikimi savo žemei“. (*Į laisvę*, 1995 gruodis, nr. 122.)

Tais laikais, prieš du su puse tūkstančio metų, kai nebuvo asfalto kelių ir užrašų pakelėse, apie 40 tūkstančių žydų, nepažinojusių automobilio, parkiūtino iš Babilono į Palestiną. Jei ir tada tūkstantis buvo toks pat skaičius, koks jis yra šiandien, tai E. Kaminskas *Akiračiuose* (1995 m. nr. 2) truputį klysta: „Tada aš noriu jūsų paklaust, jeigu staiga 30 ar 50 tūkstančių lietuvių keltųsi į Lietuvą, ar mes nepatrauktume pasaulio sociologų dėmesio? Niekad pasaulio istorijoje po 50 metų negrįžo į savo šalį tokia didelė grupė žmonių. Būtų labai keista, jeigu tas įvyktų“.

Žinoma, Babilono ir Palestinos istorijos negali kiekvienas žinoti. Tačiau grįžimo į Lietuvą klausimą svarsto dauguma spaudos, neatsiliekan ir *Akiračiams* (1996 m. nr. 1 ir 2). Šį klausimą jie kedeną pokalbio būdu, šnekantis mėnraščio saviamsiems saviesiems. (V. Keblienė, E. Ka-



Vytautas Volertas Dainavoje.

Nuotr. V. Maželio

minskas, K. Keblys, I. Maziliauskienė, A. Mickūnas, L. Mockūnas, Z. Rekašius, B. Savukynas, A. Štromas). Apibendrinančių išvadų mėnrašty nėra. Jas lai susiveda skaitytojai, remdamiesi *Akiračių* pasisakymais. Pokalby jaučiamas „smulkmenų“ laimėjimas. Tik K. Keblys ir Z. Rekašius skiriasi nuo materialistinių realistų, o gal tik tokiais pasirodančių. Tie „realistai“ štai kuo neabejoja: „Liūtas Mockūnas: Atrodo, jūs visi esat baisūs idealistai. Man tai visiškai nesuprantama. Nors Lietuvos gyvenimą, atrodo, visi, ypač

jau Zenonas (Rekašius, -V.V.), ge-

rai pažįstate, radijo klausotės, laikraščius skaitote. Aš siūlyčiau tokį variantą — žmogaus gyvenimas susideda iš niekingų smulkmenų ir tos smulkmenos vienur arba kitur pririša. Slidinėjimas yra toks niekingas dalykas, bet jei kam patinka slidinėti, slidinėjimas tampa visa jo gyvenimo esme. O kas mane pririša tame krašte, ko aš čia pasigėsčiau? Gal ir draugai, gal ir kultūrinė aplinka, gal kas kita, bet atsakydamas asmeniškai į šį klausimą, jeigu būčiau priverstas apsispręst, aš dėčiau dalykus, kitiems gal nereikšmingus, bet man reikšmingus, ant svarstyklių ir imčiau svert. Į tuos dalykus įeina ir buities problemos". (...) „Kaip sakiau, gyvenimas susideda iš daugybės smulkmenų. Ir, matyt, tau tėvynės meilė yra didžiausias dalykas, o mums smulkmenos (salėje juokas)".

Aš prisimenu kitokį pokalbį. Jaunas vyras, 35 m. amžiaus, auginęs dvejų ir ketverių metų vaikiukus, Lietuvai tapus nepriklausomai, pareiškė: „Mano šeima keliai į Lietuvą!" „O ką ten veiksi? Lietuvoje kompiuterių projektavimo įmonių nėra. Čia gražų gyvenimą turi", — šaldžiau šį idealistą, tik vienąkart lankiusį Lietuvą, dar okupuotą, ir ten areštuotą už kažkokį absurdišką „nusikaltimą". „Ką veiksiu?", — nepasidavė: „Gimnazijose visada galėsiu dėstyti matematiką, fiziką ar anglų kalbą".

Tai buvo prieš šešerius metus. Tą patį žmogų dabar užkalbinau ir

paklausiau apie grįžimą. Jis numojo ranka ir nenoromis teisinosi: „Viskas atrodo kitaip...”

Ar jo galvojimą pakeitė „nereikšmingi dalykai“, kaip *Akiračiuose* skaitome? Tiesa, kad buitinės smulkmenos daug kam blokuoja mąstymą. Kažkada vienas kitas su kagėbistų pagalba rausėsi į Lietuvą, glėbelį politiškai nekalts literatūros pasislėpęs, ir šitai laikė herojaus mostais, jais ilgai didžiavosi. O šiandien — tai materializmo smulkmenėlės ta Lietuva...

Prie grįžimo-negrįžimo kalbėjimų užsieniuose pridėkime jau grįžusio, ten įsikūrusio ir JAV nepasiilgstančio pasakojimą, skelbtą Panevėžio spaudoje. Į ten jis nuvežė tūkstančius dolerių. Jų žymią dalį atidavė sanitarinėms institucijoms, o likusius įmerkė bankrotu išgarsėjusiuose bankuose. Nepykdamas ir nesikarščiuodamas po dvejų išgyventų metų sako: „Kiekvienas atvykęs susiduria su ne tokiu priėmimu, kokio derėtų tikėtis. Man visus metus nesuteikė pilietybės. Negalėjo rasti metrikų. Jutau biurokratinį priešišumą. Siuntinėjo iš vienos įstaigos į kitą, tarsi jos neturėtų telefonų”.

Materialinės smulkmenos, pasikeitusios nuomonės („atrodo kitaip“), biurokratinis priešiškumas, tūkstantis ir daugiau kitokių teisėtų priežasčių mus skiria nuo žydų, išvargusių, suplukusių kelionėje iš Babilono į Palestiną. Tada žydai nei Babilone, nei Palestinoje savo veidų nepakeitė. Žydą ištrėmė, jis žydiškai gyveno dešimtmetį po dešimtmečio. Išvykdamas Palestinoje paliko žydus, sugrįžęs rado žydus. O Lietuvoje vietoje lietuvių įsigalėjo homo sovieticus. O Amerikoje lietuviai virto amerikiečiais ir apsiglėbė buitines smulkmenas. Žydų tada gal nei babiloniečiai, nei kiti nenaudėliai nevertė, kad jie keistų galvojimą. Lietuvius Lietuvoje trėmimais bei kalėjimais mokė, kad meilė egzistuoja tik „didžiajai socialistinei tėvynei“ ir niekam kitam. Ši filosofija, pasirodo, jau net per Atlantą bandė risti, nors Amerikoje atvykėlius daugiausia sumaišė gėrybių vilionės. Taigi žydai tada nenužydėjo, o lietuvius dvidešimtame amžiuje, kur jis bebūtų, kažkodėl stengėsi uždengti savo spalvą. Kas tautos ateičiai geriau? Žydiškas atkaklumas ar lietuviškas „ir šen, ir ten“?

Sprendimus daro smulkmenos pamilę ir nuomonės keitę, ir biurokratinio priešiškumo nusigandę, ir patogumui iki amžiaus galo įsimylėję. Jie buvo žmonės, jais liko, sprendimais nusikaltimų neįvykdė, todėl dėl galvavimo neturėtų būti nusistebėjimais palydimi. Gyvenamosios vietos pasirinkimas yra viena iš laisvių. Galime aptarti sąlygas, aplinką, įtakas, blogus ir labai gerus poveikius, bet asmuo buitiniuose sprendimuose lieka laisvas. Karžygiams ir slunkiems kelių niekas nenurodinėjo. Slunkius liko slunkiumi, o karžygys nevykėlio nuomonės neklausė ir ėjo savo kryptimi.

Grįžimas jau baigėsi?

Bandos gyvuliai laikosi arti vienas kito. Ganyklose juda drauge, sekdami vieno ar kelių savo iškilesnių narių pavyzdį. Tik retai kuris savo gyvuliškos galvos skatinamas atsiskiria, nuklysta ir gal net paklysta.

Žmogus taip pat paklūsta grupiniams instinktams, o savo elegesiu ar žodžiu veikia arti esančius. Atsakydami grįžimo-negrįžimo klausimus, mes taip pat žvalgomės į pašalius. Ką daro, ką sako kiti?

Daugelį problemų, laikomų negrįžimo priežastimi arba tik pasiteisinimu, būtų galima nesunkiai išspręsti. Riša vaikai, vaikaičiai? O kaip su Bostone gyvenančiais tėvais ir Kalifornijoje ar net Havajuose dirbančiais jų sūnumis, dukromis, žentais, marčiomis? Ar nesuvažiuoja, ar nepasimato, ar nepaglosto vaikaičių galvų? Tai kuo blogesnis Atlantas, kodėl jis turėtų amžinai atskirti šeimas? Jei dėl giminių lengvai perkertame Amerikos žemyną, galėtume perkirsti ir Atlantą.

Suprantame, kad kiekvienam gaila visą amžių sunkiai kaupertų pinigų. Dirbta sunkiai, nieko veltui negauta. Į Lietuvą nuvežti, kaip dabar atrodo, nuskęstų giliose sukčių kišenėse kartu su visais bankais. Bet Amerikos bankai nemeta laukan indėlių tų žmonių, kurie kitur apsigyvena. Tai kam apsisunkinti kelionėje ir visą pintinę dolerių tempti per plačius vandenis? Juk net pensijos čekiai patys randa kelią į Amerikos bankų asmenines sąskaitas.

Lietuvoje yra labai gerų gydytojų, dar pakanka ir vaistų. Ten yra pilna automobilių, yra plieninių garažų su neišlaužiamais užraktais. Be to, šeimos čia turi namus. Juos pardavusios, Lietuvoje pasistatytų kitus. Taip pat su garažėliais ir užraktėliais. Vokietija arti, Švedija arti, geros statybinės medžiagos pakaktų. Žmonės, ypač vyresni, būriais galėtų traukti į Lietuvą, kad mirtų plaučiuose su savu oru, o ne kokio svetimo bjaurybės įsikvėpę. Skubėtų ir tėvynės meilės smulkintojai, nes čia jiems neliktų draugų.

Bet! Mes negalime Lietuvoje sklypelio įsigyti, tai ant ko reikėtų rėsti namelį? Negeri mums Lietuvoje vėjai, blogas ten mums klimatas... Buitines problemas būtume lengvai nugalėję, tačiau gąsdina tie nepalankūs orai. Tiesa, juos ir patys gerokai pamaišėme.

Prieš trejus metus *Drauge* minėjau mūsų „specialistus“, įvairius dešimteriojus ekspertus, kurie, nepajėgę tinkamai Vakaruose įsikurti, plūstelėjo Lietuvos mokyti, štai dabar tą patį *Dienovidyje* (1996.03.01 nr. 9) pasakoja Audrys Antanaitis, Ryšių su užsienio lietuviams skyriaus viršininkas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės: „Nereikia užmiršti, kad ir užsienio lietuviai labai skirtingi. Žinau faktų, kuriuos gali patvirtinti ir Pasaulio lietuvių bendruomenė bei jos atstovybė Lietuvoje, kai pas mus atvykdavo ir prisistatydavo kaip Amerikos ar Kanados lietuvių ben-

druomenių atstovai paprasčiausi nevykėliai. Žmogus, kaip specialistas netikęs savo šalyje, prisimena Tėvynę ir čia prisistato labai skambiai ir garsiai. Nemaža tokių žmonių buvo priimti dirbti, kol paaiškėjo, kad ne viskas auksas, kas auksu žiba".

Lietuvos žmonės taip pat pasikeitė. Atsargias, doras ūkininko pažiūras, gerbtas tradiciniame kaime ir saugotas mieste, kur jas didžiai vertino iš sodybų atėjusi inteligentija, išstūmė čigoniškumas. Skubiai pirkti, parduoti, keisti, mainyti, apgauti ir pačiam skaudžiai apsigauti — šiandieninė Lietuvos gyventojų galvosena. Netikima pastovumu, į ryt-dieną žiūrima tarsi į neatspėjamos formos debesėlį. Nežinia, kokia bus aplinka, pagaliau nežinia, kur aš pats būsiu. Tad griebti į glėbį viską, kas pakliūva, nors pirštus neatsargiai į karštas žarijas sukiščiau. Iš čia kyla įmonių, bendrovių, bankų bankrotai, vagystės, apgavystės. Gal kurios ne iš blogos valios ir neplanuotos, atsiradusios tik savą kailį gelbstint.

Staigus ir stiprus politinis sukrėtimas atėmė komunizmo guitam žmogui mąstymo galią. O štai po sukrėtimo į susiorientuoti nespėjusiųjų tarpą iš Amerikos su dideliu triukšmu atbildėjo išdidūs pasipūtėliai ir beveik pagrasino nauja — jankiška — okupacija. Abi pusės pristigo kantrybės nuosekliai pareikšti mintis, viena kitos neišklausė, nepasitarė. Tik vidury stalo klojo savo tiesas, reikalaudami jas pripažinti. O priešingu atveju raukėsi ir purkštavo. Todėl šioje istorinės audros sujauktoje aplinkoje beveik visi giminių laišškai iš Lietuvos pataria su grįžimu neskubėti. Erdvės užtektų, bet atkeliavusiems Stingą širdies ir šilumos. Dar skaudžiau, kai Amerikoje kelerius metus praleidusios mielos Lietuvos jaunamartės, nuvykusios tėvų aplankyti arba juos į čia atsikvietusios, susilaukia priekaištų — jūs esate amerikietės ir mūsų jau nesuprantate. Net ir jausmingumui lengvai nepasiduodą asmenys kalba su dideliu atsargumu. Štai šimet, kovo mėnesį iš Vilniaus rašo mokslininkas humanitaras, jaunystės bičiulis: „Viliuosi, jog manęs nepalaikysit nepatriotu, jeigu patarsiu kol kas nevykti pastoviam gyvenimui į Lietuvą. Čia jums būtų pernelyg sunku. Net ir aš kartais pamąstau ir suabejoju, ar nepriklausomoje Lietuvoje gyvenu. Dabar gi, matai, dar bankai prisidėjo. Manęs tai nenuskriaudė, nes aš neturiu nei valiutos, nei litų. Betgi visiškai pasitvirtino, kokių lygių pasiekė valdininkijos nesąžiningumas ir kokių vagių yra mūsų Lietuvėlėje".

Kai ateina tiek daug įspėjimų, iš tikrųjų pagalvoji, ar Lietuva jau nepriklausoma. Prie šių abejonių daug prisideda ir šėtoniški valdžios poelgiai. Kartais susidaro įspūdis, kad krašto administracija tyčiomis stengiasi valstybei pakenkti. Tai kaip sekti iš Babilono į Palestiną grįžtančių žydų pavyzdį, kai sulaukiame tiek daug rabiniškų paskatų atsargumui?

Grįžimui palankiausias metas, emocijomis skatinęs į namus, jau

praėjo. Neatsirado pavyzdį rodančių, kuriuos būtų pasekusios didesnės grupės. Buvo žvalgomasi ir klausomasi labai atidžiai, tačiau stigo skatinančio žodžio ir mosto. Vietoje šių ženklų susilaukta eibės išpėjimų, todėl bando liko vietoje trypti. Egzistavusi pagela ore neatslūgo. Juo ilgiau ji tęsiasi, tuo rečiau žmonės apninka grįžimo mintys.

Sunku tikėti, kad padėtis keisis. Lėtai vystęsis nusivylimas išsiaugino stiprias šaknis. Nepažinome savęs, nepažinome Lietuvos visuomenės. Pamišome ir apie toli nubėgusius dešimtmečius. Ir staiga paaiškėjo — jau kiti laikai, jau kiti žmonės. Keleri nepriklausomybės metai pakeitė Lietuvos žvilgsnius į išeiviją, o išeivijos — į Lietuvą. Išsiilgimą nustelbė (baisu tarti!) nuobodulys.

Žinoma, gali iškilti netikėtumų. Štai kovo pabaigoje Lietuvoje tarėsi JAV LB komisija su Lietuvos seimu. Gal ji kokį stebuklą parveš? Be to, kokio nors Lietuvos didžiojo miesto (Vilniaus, Kauno, Alytaus) administracija gal paskirs vietos privatiems sklypeliams, atsiras sąžiningas, sumanus statybininkas, sugebąs patogius namelius (su kanalizacija, vandeniu, geru šildymu, telefonu ir netolima prekyvieta) suprojektuoti. Toks miestas staiga galėtų susilaukti naujų gyventojų, daugiausia pensininkų, atsigabenusių pakankamai pinigų. Tai būtų grupinio instinkto pradžia, atvedanti daugiau ir įvairesnės visuomenės. Bet iki šiol nebuvo nei tokio miesto, nei tokio statybininko, nei tokio grupinio instinkto pradžios.

Neatrodo, kad sąlygos keistųsi. Neatrodo, kad lietuviai greitai sutirštintų judėjimą per Atlantą. Tačiau mes jaučiamės daug geriau kaip nelaimingi vokiečiai, Rusijos gilumoje įstrigę. Vokietijos socialdemokratų, didžiausios opozicinės partijos, pirmininkas jau kelis kartus vyriausybę ragino nepriimti iš Rusijos grįžtančių tautiečių. Esą, Vokietija turinti didelį bedarbių skaičių, o grįžusius nuskurdėlius reikės ilgai šelpti.

Mums tokių kliūčių nėra. Kas bus Lietuvai reikalingas, kam Lietuva šiltais namais atrodys, išvažiuos ir įsikurs. Iki šių dienų tik labai mažai kas gali džiaugtis tokiomis nuotaikomis. Palestina nuo Babilono tolsta. Tačiau tautos dalių glaudumas ir savitarpinė trauka nesutirpo. Ir toliau pakiliomis nuotaikomis giedosime „Lietuva brangi“ čia ir ten. Balsuose su jausmais lygiomis dalimis jungsis logika.

LIETUVA JAM BUVO VISAS GYVENIMAS

Į Juozo Girniaus asmenį ir gyvenimą
žvelgia jo žmona

ONA GIRNIUVIENĖ

Mano žodis apie Juozą Girnį nebus sistemingas, ką nors nauja atidengiąs. Tai bus tik prisiminimas, kuo jis daugiausia gyveno ne tik iškilmingomis progomis, bet kiekvieną dieną.

Juozas iš jaunystės buvo veržlus. Mažažemio ūkininko vyriausias gausios šeimos vaikas veržiasi į mokslą, nes, anot jo paties, nesugebėjo net gerai trobos pašluoti. Ūkio darbams aiškiai netiko. Baigęs pradžios mokyklą ir kiek pasirengęs pas kaimo mokytoją, laiko egzaminus į III klasę, bet neišlaiko. Po metų įstoja į V-tą klasę. Peršokus keturias klases, mokytis nebuvo lengva. Buvo daug spragų, kurias pats turėjo užlopyti. Gimnaziją baigia gerais pažymiais. Dar būdamas gimnazijoje susidomėjo filosofija. Užsispyręs skaitė žurnalą „Logos“, nors ir nedaug suprato.

Remdamasis pažadu, kad jam bus padėta, važiuoja į Kauną. Pirmą naktį praleidęs ant suolo parke, susiranda pažįstamą studentą ir yra priglaudžiamas. Pradžiai gauna pinigų iš ateitininkų susišelpimo fondo, vėliau universiteto stipendiją. 1932 m. pradeda studijas Teologijos-filosofijos fakultete. Iš pat pradžių kimba rimtai į darbą.

Kai 1933 m. aš pradėjau studijas Teologijos-filosofijos fakultete, netrukus sužinojau, kad žemo ūgio, smulkus, vilkįs juodais marškiniais yra filosofas, stropus studentas, kurio reikią pratybose pasisaugoti, nes tavo referatą jis gali labiau negu profesorius sukritikuoti. Girnius per dienas sėdėjo filosofijos seminare ir skaitė. Tik pertraukų metu išeidavo į koridorių pavaikščioti su kitais studentais ir, jei neturėdavo paskaitų, vėl užsidarydavo seminare.

Skaitė ne tik studijoms reikalingus filosofus, bet domėjosi ir Lietuvos filosofine spauda. Dar būdamas studentu išdrįso kritiškai vertinti Humanitarinių mokslų fakulteto profesoriaus straipsnį. Matyt kritika buvo taikli, nes autorius recenziją priskyrė kažkuriam varžovui, neva pasirašiusiam Girniaus slapyvardžiu. Prof. Šalkauskis spaudoj paaikškino, kad tai tikra vieno studento pavardė. Taip jis pradėjo spaudos darbą, kurio nenutraukė iki mirties. Tik sovietmečiu jo plunksna tylėjo, nes nebu-



Ona Gimiuvienė kalba dr. Juozo Girniaus prisiminimo popietėje, Čikagoje, 1996. IV. 14.

Nuotr. K. Ambrozaičio

vo kur rašyti.

Rašė ir Vokietijos stovyklose. Mokytojaudamas gimnazijose paruošė ir išspausdino „Tremtinių mokykloje“ filosofijos kurso santrauką. Rašė ir į kitus to meto laikraščius bei žurnalus. „Žiburiuose“ paskelbė „Lietuviškojo charakterio problemą“, gan greitai pasiekusią ir okupuotą Lietuvą. 1947-48 m. rašė didesnę veikalą apie žmogų ir techniką. Jo nebaigė, nes leidėjas nutraukė leidybą. O darbo sąlygos nebuvo lengvos. Tame pačiame kambaryje žaidė ir triukšmavo du mažamečiai vaikai.

Be darbo niekada nesėdėjo. Paaiškėjus, kad emigruoja į Ameriką, griebėsi mokytis anglų kalbos. Skaitė anglišką tekstą, šalia turėdamas prancūzų, vokiečių ar lietuvių kalbon vertimą. Tokiu būdu perskaitęs kelias knygas jau galėjo suprasti anglišką tekstą. Jokioj mokykloj anglų kalbos nesimokė, nors skaitė laisvai visokią literatūrą.

1949 m. pradžioj atsidūręs Amerikoje, po kelių mėnesių sėda rašyti įvado „Žemės“ antologijai. Tas straipsnis vienus sudomino ir sužavėjo, o kitus labai užrūstino ir priešais padarė. Tai buvo jo pirmasis didesnis įnašas literatūrai, kuria domėjosi nuo jaunystės iki pat paskutinių savo gyvenimo dienų. Literatūra jam buvo antroji mylimoji šalia filosofijos, tačiau literatu nesijautė, nerašė recenzijų — tenkinosi bendresniu žvilgiu į literatūrą. Po keliolikos metų parašė plačią išeivijos literatūros apžvalgą „Visumos žvilgis į mūsų egzodo literatūrą“ leidiniui „Lietuvių literatūra svetur 1945-1967“. Didžiausią savo gyvenimo dalį skyrė dviem dideliems išeivijos užmojams. Tai enciklopedija ir „Aidai“.

Girnius kaip ir kiti ateiviai pabandė fizinio darbo: siuvo lietaščius siuvykloj, šlavė trumpą laiką vienos gamyklos patalpas. Apie pusantrų metų dirbo triukšmingos plieno liejyklos raštinėj. 1953 m. pradžioj ėmėsi redaktoriaus darbo Lietuvių enciklopedijoj. Čia darbas buvo sunkus ir alinantis. Reikėjo į metus parengti vieną tomą. Nebuvo jokio pagalbinio štabo. Redaktorius pats turėjo sudaryti kartoteką, surasti bendradarbius, užsakyti straipsnius. Jo darbo diena buvo ilga. Pradėdavo darbą iš ryto 8-9 val. Dirbdavo iki vidurdienio. Po priešpiečių eidavo valandą pamiegoti

ir tada vėl dirbdavo iki vakaro 10-11 val. su pertrauka vakarienei. Jei būdavo labai įsitraukęs į darbą, tai net atsigulęs lovoj vartydavo užrašus, planuodamas rytojaus darbą. Tik taip intensyviai dirbdamas, jis suskubdavo laiku parengti medžiagą enciklopedijai ir parašė tris knygas: „Tauta ir tautinė ištikimybė“, „Žmogus be Dievo“ ir „Idealas ir laikas“. Šalia jų davė eilę straipsnių „Aidams“ ir „Literatūros lankams“.

Beruošdamas paskutinį enciklopedijos tomą ir vėliau papildymus, perėmė „Aidų“ redagavimą. „Aidus“ perėmė atsisakius A. Vaičiulaičiui. Beveik nuo pat pradžios juose rašė. Daug pastangų dėjo, kad pranciškonai perimtų „Aidų“ leidimą. Visą laiką buvo redakcijos narys, todėl nenorėjo, kad „Aidai“ patektų į nežinomas rankas.



Nuotr. V. Maželio

Be to turėjo planą, kaip žurnalą suaktualinti, kad atspindėtų ne tik literatūrinį, bet ir kultūrinį bei visuomeninį išsivijęs gyvenimą. Reikėjo duoti žinių ir literatūros iš Lietuvos, tad pats įvairiais slapyvardžiais perduodavo okupuotos Lietuvos gyvenimo tikrovę. Taip dirbo 15 su puse metų, kai po dviejų „poilsio“ periodų ligoninėje galutinai 1980 m. pasitraukė iš „Aidų“.

Baigęs darbą enciklopedijoj, šalia „Aidų“ imasi Pr. Dovydaičio monografijos. To darbo ėmėsi iš pagarbos Dovydaičiui, nes žmogus, kuris būtų rašęs apie Dovydaitį, jo nuomone, buvo jam svetimas savo dvasia ir todėl negalėjo pilnai suprasti ir įvertinti kaimiškos, bet sudėtingos ir gilios Dovydaičio asmenybės. Dar tebeplušant su Dovydaičiu, kun. S. Yla prikalbėjo imtis neseniai mirusio Juozo Brazaičio monografijos. Labai nenoromis sutiko. Jo rašymą nutraukė infarktas. Atsigavęs po infarkto prie jo nebesugrįžo, nors yra parašęs apie du trečdalius.

Po ilgesnio laiko, jau atsigavęs po infarkto, ėmėsi rašyti apie Keliuotį ir „Naująją Romuvą“. Keliuotį labai gerbė ir šiltai minėjo jo organizuotas kultūrinius klausimus diskusijas, kuriose jis, studentas, dalyvavo. Imtis to darbo paskatino iš Lietuvos atvežti ir jam atiduoti Keliuočio atsiminimai. Atsiminimus leisti ir redaguoti perdavė kitiems, o pats ėmėsi knygos „Juozas Keliuotis ir Naujoji Romuva“. Knyga buvo pabaigta, atiduota leidyklai ir vėl atsiimta. Vėliau, prasidėjus atgimimui, gauta naujos

medžiagos apie Keliuočio bendravimą su jaunesniais dailininkais ir kitais kultūrininkais. Planavo tą medžiagą įjungti, bet jau sveikata nebeleido.

Pats paskutinis jo darbas buvo apybraiža apie profesorių Praną Kuraitį. Apybraiža buvo parašyta Kuraičio filosofijos tomui, kurį suredagavo A. Vaičiulaitis. Išleista ir atskira knygutė. Tai tiek apie Juozą — redaktorių, knygų ir daugelio straipsnių autorių, praleidusį didžiausią savo gyvenimo dalį prie rašomosios mašinėlės. Dirbo iki didžiausio jėgų įtempimo ir vis sielojosi, kad negalės parašyti, ko dar norėtų, ką buvo planavęs ir net medžiagą telkęs. Ypač norėjo parašyti trumpą Lietuvos filosofijos istoriją.

Girnius nebuvo užsidaręs vien knygų pasaulyje. Įstojęs į studentų ateitininkų korporaciją „Aktivitas“, domėjosi Kauno darbininkų gyvenimu, lankė juos, skaitė paskaitas. Įsijungė į J. Keliuočio organizuojamas diskusijas kultūriniais klausimais. Ten susidūrė su įvairių pažiūrų žmonėmis, ir tai buvo tolerancijos mokykla. Jis drąsiai reiškė savo mintis, idėjas. Savąją tiesą gynė labai atkakliai. Stengėsi kitus įtikinti tuo, kuo pats tikėjo. Diskutuodavo karštai, įsitikinęs. Jaunystėj kalbėdavo taip skubiai, kad kartais sunku būdavo suprasti. Oponentui lengvai nenusileisdavo, naujais argumentais stengėsi įtikinti. Vėliau, būdamas vyresnio amžiaus, ginčydavosi ramiau, bet galėdavo ir įsikarščiuoti, nes aplanai buvo karšto būdo.

Polemizavo ir savo straipsniais, ypač dėl vadinamojo „Nuosmukio manifesto“. Mintis, kad smunka išeivijos kultūrinis gyvenimas buvo daugelio sutikta su pasipiktinimu. Pasipylė straipsniai spaudoje. Gavo daug aštrių asmeniškų laiškų, tačiau nieko nebudamas gynė iškeltasias manifesto tezes „Aiduose“. Ten pasisakydavo įvairiais diskutuotinais klausimais. Nesvarbu, ar jie lietė išeivijos ar Lietuvos gyvenimą. Drįso turėti skirtingą nuomonę. Anksti pradėjo kalbėti apie ryšius su Lietuvos žmonėmis, nors politiniai veiksniai tam priešinosi.

Gyvenimas traukė jį į visuomeninę veiklą. Keletą metų buvo Lietuvių Bendruomenės tarybos narys. Dalyvavo Lietuvių fronto bičiulių veikloje, skaitydamas paskaitas, būdamas moderatorius studijų savaitėse. Ilgą laiką buvo LFB tarybos narys, padėdavo planuoti veiklą. Nuo gimnazijos laikų buvo ateitininkas, Vokietijoje labai artimai bendravo su studentais. Atkūrus ateitininkus Amerikoje, buvo Ateitininkų Federacijos taryboje, o 1963-67 metais net Ateitininkų Federacijos vadu. Išbuvęs vieną kadenciją pasitraukė. Būti priekyje nemėgo. Labiau jam patiko patarti, planuoti.

Kita Juozo visuomeninė veikla daugiausia reiškesi paskaitomis. Nors oratoriškais gabumais nepasižymėjo, jis dažnai buvo kviečiamas pagrindiniu kalbėtoju įvairiems suvažiavimams. Skaitė paskaitas I ir III kultūros kongresuose, I ir IV mokslo ir kūrybos simpoziumuose, ateitininkų kongresuose. Su paskaitomis aplankė beveik visas didžiausias

Amerikos ir Kanados lietuvių kolonijas. Paskaitoms ruošėsi rimtai, norėdamas duoti minčių veiklai, o ne tuščiai gražbyliauti. Juozas mėgo būti žmonių tarpe. Jį domino intelektualinis aktyvumas, minčių ir idėjų pasikeitimas. Nebijojo bendrauti su žmonėmis ir juos jungti bendram darbui. Perėmęs „Aidų“ redagavimą, į redakcinį kolektyvą įtraukė eilę gabių, už save jaunesnių žmonių. Iš jų reikalavo tik vieno straipsnio per metus. Taip norėjo prisauginti jaunų žmonių, kurie perimtų spaudos darbą vyresniesiems pasitraukus. Konkurencijos nebijojo, tik nepakentė tokių, kurie reikalavo garbės, nors savo darbu to neužsipelnė.

Paskendęs įvairiuose darbuose, mažai kreipė dėmesio į materialinius ir buitinius dalykus, visa tai tvarkyti palikdamas man. Pasirašęs čekį atiduodavo ir manykis, kaip išmanai. Su sūnumis žaisti ir daug bendrauti trūko laiko, nes darbai nelaukė. Pasikalbėdavo daugiau valgymo metu. Tačiau rimtai žiūrėjo į mokymąsi, ragino skaityti. Ypač daug dėmesio kreipė lietuvių kalbai. Kai buvo galima, per gimines pasirūpino iš Lietuvos jaunimui skirtos literatūros. Vaikai turėjo įdomių knygų, jas skaitė. Prižiūrėjo, kad atliktų lituanistinės mokyklos užduotus darbus, kad ką nors išmoktų, sužinotų, o ne tik pabendrautų su kitais šeštadienį. Tačiau vaikų nelepino, daug sentimentų nerodė. Mažai turėjo kantrybės jų išdaigoms, nes triukšmas trukdė dirbti. Tačiau domėjosi, ką jie išmoksta, ką skaito, kokie mokytojai, draugai. Pats savo jėgomis išsilavinęs, norėjo, kad vaikų akiratis būtų platesnis iš mažens. Todėl stengėsi juos supažindinti su menu, klasikine muzika, nes ir pats ją labai mėgo. Beveik visą laiką radijas grojo klasikine muziką. Lankė simfoninius koncertus ir operą, taip pat visus lietuvių muzikinius renginius. Įtemtai dirbęs, norėdavo pailsėti ir laukdavo atostogų, kurias dažniausiai praleisdavo prie jūros.

Juozas buvo šeimos žmogus. Daug svečiuotis nemėgo, nes tai laikė tuščiu laiko eikvojimu. Neturėjo ir daug draugų. Visą laiką palaikė ryšius su dviem Utenos gimnazijos klasės draugais, fotografu Vytautu Maželiu ir žurnalistu Bronium Kvikliu. Jau po studijų susipažino su poetu Nyka-Niliūnu. Su juo jautė dvasinę giminybę, dalinosi planais, mintimis. Vokietijos stovyklose artimiausi draugai buvo Antanas Maceina, Zenonas Ivinskis, Alina ir Jonas Griniai, Adolfas Damušis. Susitikdami kūrė visuomeninės veiklos planus, svarstė kultūrinius klausimus, skirtus ateičiai. Sumanymų, idėjų jiems tikrai netrūko, nors ne viskas buvo praktiškai įvykdyta. Draugais jie liko ir mums išvykus į Ameriką. Ryšys šiltas, asmeniškąs, pagrįstas bendru darbu ir draugyste. Bostone, kur pragyveno 44 metus, Juozas taip pat daug draugų neturėjo. Artimiausi buvo dailininkas Viktoras Vizgirda, rašytojas humoristas Antanas Gustaitis ir inžinierius Jurgis Gimbutas.

Viskuo domėdamasis, prasivėrus kiek geležinei uždangai, ieškojo

ryšio su Lietuvos žmonėmis. Jam rūpėjo žinoti, kas ten darosi, pažinti ir suprasti Lietuvos gyvenimą ir žmones. Rūpestingai kaupė visokias Lietuvos knygas. Skaitė net gausią propagandinę literatūrą, kad galėtų rasti atsaką dėl Lietuvos žmonių laikysenos. Ypač domėjosi Lietuvos filosofija. Užmezgė ryšį su R. Plečkaičiu ir anksti tragiškai mirusiu gabiu filosofu J. Repšiu. Šis jam talkininkavo, parūpindamas išrašų iš įvairių žurnalų, rengiamai Dovydaičio monografijai. Palaikė ryšį ir su literatais. Susirišo su Jurgiu Lebedžiu, pažįstamu iš studijų metų, susirašinėjo su menotyrininke Irena Kostkevičiūte, Aleksandru Žirguliu ir kitais, kurie drįso bendrauti su „klerikalu fašistu“, kaip jis buvo vadinamas to meto Lietuvos spaudoje.

Bendraudamas su Lietuvos ir išeivijos žmonėmis, žinodamas jų rūpesčius ir darbus, galėjo ne kartą taikliai pasisakyti rūpimais klausimais. Tada pasirašydavo įvairiais slapyvardžiais. Lietuva jam buvo visas gyvenimas. Jo raštai ir darbai buvo skirti jai. Į Amerikos gyvenimą nesijungė. Amerikoje jis jautėsi esąs svečias, bet ne dalyvis. Užtat viskas, kas rišosi su Lietuva buvo sava ir brangu. Buvo tiesiog įsimylėjęs savo gimtuosius Sudeikius, Alaušo ežerą. Prisimindavo jaunystę, kurią ten praleido ir noriai būtų grįžęs į ežero pakrantes ir senatvėje. Kai 1992 m. lankmės, susiieškojo vieną vaikystės draugą Sudeikiuose, paklaidžiojo ežero pakrantėmis, pamirkė rankas ežero vandenyje. Iš laikraščių išsikirpdavo bet kokią Sudeikių vaizdelį ar kitokią jų paminėjimą. Todėl norėjo ir amžinam poilsiui atsigulti Sudeikiuose.

Pradėjus atvykti žmonėms iš Lietuvos, stengdavosi su jais susitikti, iškvesti apie viską, kas ten darosi. Tačiau visada pirmiausia paklausdavo, kuriuos filosofus pažįsta ir kaip juos vertina. Paskui netrūkdavo klausimų apie visus iškilesnius žmones, naujus leidinius, visuomenės nuotakas. Amerikoj gyveno Lietuvos rūpesčiais ir nuotaikomis.

Tokie pastebėjimai iš arti žvelgiant į Juozo gyvenimą ir darbą. Jie nėra gilūs, bet remiasi kasdieniniu stebėjimu, šalia buvimu. Susumuojant, jei, žinoma, iš taip arti tai galima tiksliai padaryti, sakyčiau, kad Juozas buvo blaivaus proto, kritiškai sugebąs įvertinti padėtį ir žmones. Darbštus, nevengiąs imtis ir sunkių uždavinių. Tiesus, aiškiai pasakąs, ką galvoja. Principingas, bet drauge tolerantiškas, nerūšiuojąs žmonių pagal jų įsitikinimus, ieškąs kas lietuviškame darbe jungia, o ne skiria. Karštai ginąs savąją tiesą, bet įtikintas galįs priimti ir kitą. Jautrus garbei, bet nemėgstąs tuščio pūtimosi, jei to nepatvirtina darbai. Kasdieniniame gyvenime nepraktiškas, nes neskiria tam daug reikšmės. Pareigingas, bet ir iš kitų reikalaująs duoto žodžio ištesėjimo. Pažiūrose ne konservatorius, bet ir ne radikalas. Buvo minties ir rašto žmogus, bet aplinkybių verčiamas jungėsi į išeivijos visuomeninį gyvenimą ir tam atidavė daug savo jėgų ir laiko.

ORGANIŠKOS VALSTYBĖS KONCEPCIJA LIETUVOJE:

KŪRĖJAI, RAIDA, VERTINIMAI

II

ALGIMANTAS JANKAUSKAS

Pirmoji šio straipsnio dalis buvo išspausdinta I laisvę 122 nr. joje dr. Algimantas Jankauskas supažindino su organiškos valstybės pagrindų svarstymais tarpukario Lietuvoje: Būčio-Pakšto-Šalkauskio kultūrinės autonomijos modeliu ir 1936 metų generacijos sukurta organiškos valstybės koncepcija. Dr. Algimantas Jankauskas yra Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politinių mokslų instituto tyrimų direktorius. Šia tema paskaitą jis skaitė Huetttenfelde, Vokietijoje, 1995 rugpjūčio 4 d., 42-rosios Lietuviškų studijų savaitės metu. (Red.)

ETATISTINIS ORGANIŠKOS VALSTYBĖS MODELIS

Netrukus po deklaracijos *I organiškos valstybės kūrybą* pasirodymo kilo polemika tarp deklaracijos iniciatorių ir tautininkų požiūrį reiškusių žmonių (Domas Cesevičius, Vladas Juodeika, Izidorius Tamošaitis, Vincas Rastenis), ši polemika, užtrukusi iki 1938 m., išryškino kitą — etatistinę organiškos valstybės modelio linkmę. Kokie buvo tautininkų valstybės modelio organiškumo pagrindai? Kuo skyrėsi romuviečių ir tautininkų siūlomi organiškos valstybės modeliai?

Lietuvos politiniame susiskirstyme, kuris turėjo ryškų pasaulėžiūrinį pagrindą, tautininkai iškilo kaip vadinamųjų *pirmeivių* (socialistų) ir *atžagareivių* (katalikų) tarpusavio kovą ir raginimo vienyti politinė jėga. Tautinės vienybės idėjos pagrindu Lietuvos politiniame gyvenime susiformavo Tautos pažangos partija (1916), puoselėjusi mintį tapti „tiltu“

tarp *pirmeivių* ir *atžagareivių*. Tautiškumo ir tautinės vienybės idėjos pažangiečius iškėlė į pirmas nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrėjų gretas. Valstybės Taryboje tautininkai turėjo aštuonis narius iš dvidešimties, o jos pirmininku buvo Antanas Smetona. Augustinas Voldemaras buvo pirmasis nepriklausomos Lietuvos valstybės ministras pirmininkas. Tačiau, nors ir būdami pirmieji nepriklausomos Lietuvos valstybės priešaušryje ir pirmaisiais nepriklausomybės metais, Steigiamojo seimo rinkimuose tautininkai negavo nei vieno mandato. Bendriausia tautininkų nesėkmės priežastis buvo pokarinė demokratinio entuziazmo ir radikalių socialinių, politinių reformų nuotaika, o taip pat neryžtingi A. Voldemaro vadovaujamos Laikinosios vyriausybės veiksmai bei konkrečios žemės ūkio programos neturėjimas. Lygiai klaidingas buvo vyriausybės deklaracijoje paskelbtas įsitikinimas, kad tarptautiniuose santykiuose Lietuva galės remtis tik teise ir kitos valstybės gerbs jos suverenumą, tad nebus reikalo kariauti. Nors po dviejų savaitių A. Voldemaras ir pasirašė Lietuvos kariuomenės steigimo aktą (1918.11.23), tačiau jos organizavimas buvo neintensyvus. Dar daugiau, esant tokiai situacijai, Valstybės Tarybos pirmininkas A. Smetona, Ministras pirmininkas A. Voldemaras ir finansų ministras M. Yčas (visi tautininkai) išvyksta į užsienį, kai netrukus į Lietuvą įsiveržė bolševikų armija.

Ilgainiui pokarinei demokratinio entuziazmo nuotakai blėstant, Vakarų Europoje kilo nacionalistiniai sąjūdžiai, pasisakę prieš liberalistinę-parlamentinę demokratiją ir valstybės santvarkos pagrindų ieškoję tautoje. Tarpukario Lietuvoje nacionalizmo pakilimą ir tautinės valstybės idėją atliepė tautininkai, 1924 m. persiorganizavę į Lietuvių tautininkų sąjungą.

Lietuvių tautininkų sąjunga — pirmiausia, dėl A. Smetonos asmeninio įsitikinimo, kad tautos-valstybės reikaluose negali būti sustingusios „amžinos“ programos; antra, dėl plačiai skleistos tezės, kad tautininkai esanti ne partija, o visos tautos interesų reiškėja — nebuvo griežčiau apibrėžusi savo programos. (Visuotiniame LTS atstovų suvažiavime 1933.XII.15 S. Šilingas net siūlė Lietuvių tautininkų sąjungą pavadinti Lietuvių tautos sąjunga). Dėl to svarbiausias tautininkų ideologinių ir politinių nuostatų šaltinis yra *Antano Smetonos* (1884-1944) politinės filosofijos idėjos.

Savo politine orientacija A. Smetona buvo „dešinysis“ liberalas. Tačiau ilgainiui jo liberalizmas ėmė blukti. Po perversmo Smetona vis dažniau kritikavo liberalizmą ir iš jo kilusią parlamentinę-partinę valstybės sąrangą. Liberalizmo vietoje jis matė kylančius tris opozicinius sąjūdžius: *komunizmą, fašizmą ir autoritetinį režimą*.

Komunizmas, pasak A. Smetonos, „naikindamas privatinę nuosavybę, užslegia asmens laisvę, žudo jo iniciatyvą ūkio ir kultūros

kūryboje, gresia pasireikšti skirtingai pažiūrai". Dėl to jis kitiems kraštams nepatrauklus ir nepriimtinas. Fašizmas, valstybės santvarkos pagrindų laikydamas tautą, siekia išvengti priešingumo tarp valdžios ir visuomenės, „asmens laisvę suderinti su visuomenės laisve". A. Smetona itališkąjį fašizmą skyrė nuo vokiečių nacionalsocializmo, kuriam priekaištavo dėl agresyvumo ir rasizmo politikos. Tuo tarpu autoritetinis valdymas, kuriam A. Smetona reiškė daugiausia simpatijų, dar buvo „neišryškęs jokia doktrina".

Manytume, jog autoritetizmo teoriniai pagrindai glūdėjo O. Spanno atstovaujamame universalizme, tautiškumo bei tautinės vienybės idėjose, o valdymo forma siejama su autokratija (Tautos Vado idėja). Universalistinę nuostatą autoritetiniame modelyje galima išvelgti asmens pavaldume bendruomenei bei autoritetinio režimo polinkyje į etatistinį korporatyvizmą.

A. Smetona rašė: „Asmuo, nebūdamas glaudžiamas santykiuose su draugija, yra kaip anarkistas... tik draugijų tinklų inpinas, pajunta jis ir supranta, kas yra pareiga" (Ši ir kitos A. Smetonos citatos paimtos iš jo Rinkinių raštų tomo, išleisto 1990 m.). Toks „subalansuotas asmuo" ir „drausminga, savaimingais tautos reikalais organizuota visuomenė" ir yra autoritetinio režimo, sykiu etatistinio organiškumo pradai. Į klausimą, kaip atsiranda toji „organizuota visuomenė", A. Smetona atsako: „Verslo pagrindų visi gyventojai susitelkia draugijomis, o šios išsirenka vieną bendrą atstovybę, derinančią visą tų susivienijimų tinklą, aprėpiančią invairius medžiaginius ir dvasinius reikalavimus. Žemės ūkis, pramonė ir prekyba, amatas, mokslas ir mokymas — visa bendradarbiavimo saitais susieta. Tai, vadinasi, organizuota visuomenė, organizuota tauta". Šitaip organizuota visuomenė, pasak A. Smetonos, turėtų tapti „visumos reiškęja". Ji eliminuotų politinių partijų būtinumą. Tokiu būdu devynioliktojo šimtmečio „partinę valstybę" pakeistų dvidešimtojo „tautinė valstybė".

Taigi galima manyti, jog ir tautininkų ideologinėms ir politinėms nuostatomis buvo būdinga orientacija į organišką valstybės modelį. Tačiau pastarieji valstybės organiškumo pagrindų ieškojo tautoje ir etatistinėje korporatyvinėje santvarkoje, žmogaus asmenį pajungdami tautos ir valstybės reikalams.

Minėtos tautininkų etatistinės idėjos buvo realizuotos 1938 m. konstitucijoje ir tarpukario Lietuvos korporatyvinėje santvarkoje. 1938 m. paskelbta konstitucija buvo pagrįsta visai nauja, nei 1922 m., politine filosofija. 1938 m. konstitucijoje jau nebeliko demokratinės valstybės pavadinimo. Liberalios demokratijos, parlamentarizmo, politinės lygybės principus pakeitė paternalistinė prezidentinė sistema, etatistinės ir tau-

tinės nuostatos.

Ūkinėje srityje, A. Smetonos „organizuotos visuomenės“ pavyzdžiais buvo akcinės bendrovės *Lietūkis* (1923), *Maistas* (1923) ir *Pienocentras* (1926). Tai kooperacijos pagrindu organizuoti ūkiniai vienetai, ūkio reikaluose privačių iniciatyvą derinę su valstybės veikimu, šių ūkinių organizacijų kūrėjo vardas pagrįstai suteikiamas Juozui Tūbeliui (1882-1939). J. Tūbelis, dirbdamas žemės ūkio ir finansų ministro poste, patyrė, jog vien tik privatinė ūkinė iniciatyva didžia dalimi nepajėgianti garantuoti ūkio efektyvumo. Jis kūrė ir stiprino kooperacinių ir masinių akcinių bendrovių ūkinę veiklą, laikė būtina valstybinį ūkinės veiklos planavimą, sykiu ir pačios valstybės įsijungimą į ūkinę veiklą, kur nei privati, nei kooperacinė iniciatyva atrodė nepajėgianti efektyviai tvarkytis.

J. Tūbelio vyriausybės ekonominė politika, bandydama remti privatų ūkį valstybės ištekliais, lengvino Lietuvos padėtį sunkiausiais pasaulinės ūkio krizės metais.

Tarpukaryje egzistavusi korporatyvinė santvarka buvo etatistinio pobūdžio. Žemės ūkio, Prekybos, pramonės ir amatų bei Darbo rūmai buvo ne autonomiškos, plačias socialines, ekonomines ir politines funkcijas vykdančios institucijos, bet vyriausybės prižiūrimos ir jos politiką vykdančios institucijos.

VALSTYBĖS ORGANIŠKOS SANTVARKOS SVARSTYMAI NACIŲ OKUPACIJOS METAIS

1936 m. *generacija*, tarpukario metais pasireiškusi daugiau kaip visuomeninis-kultūrinis sąjūdis, bolševikų ir nacių okupacijos metais virto politiniu-rezistenciniu sąjūdžiu. Pirmosios bolševikų ir nacių okupacijos metu 1936 m. *generacijos* žmonės aktyviai dalyvavo *Lietuvių Aktyvistų Fronto* (LAF) veikloje, Birželio sukilime, sudarė Lietuvos Laikinosios vyriausybės branduolį. Vokiečių okupacinei valdžiai LAF-ą uždarius, aktyviausi 1936 m. *generacijos* žmonės 1941 m. rudenį pradėjo kurti pagrindinę rezistencinę organizaciją — *Lietuvių Frontą* (LF). Greta kitos rezistencinės veiklos LF leido pagrindinį laikraštį *Į laisvę*, kurio puslapiuose buvo svarstomi nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės pagrindai.

Šio tikslo siekiant ir tęsiant 1936 m. *generacijos* valstybės organišką santvarkos svarstymus, 1943-44 m. *Į laisvę* paskelbė seriją straipsnių pavadinimu *Į reformuotą demokratiją*. Šios straipsnių serijos autoriai buvo Juozas Brazaitis ir Antanas Maceina. Straipsnių cikle, pripažįstant tradicinių politinių partijų susigrupavimo pasaulėžiūrinį pagrindą kaip didžiausią tarpukario Lietuvos demokratijos trūkumą, ieškoma naujų pagrindų politiniam visuomenės susiorganizavimui. Tariama, jog „atsisakius nuo pasaulėžiūrinės kovos politiniame gyvenime, daug energijos ir iniciatyvos

būtų sutaupyta politinėm, socialinėm, ekonominėm problemom".

Autorių nuomone, profesinis visuomenės susiorganizavimas įgalintų socialinių ekonominių klausimų prioritetą prieš pasaulėžiūrinius. Teigiama, kad profesinis susigrupavimas „žmones padaro bendruomeniškesnius, socialesnius, leidžia pasireikšti jų iniciatyvai", o tai turėtų ir politinės reikšmės. Profesiniai rėmai, kurių Lietuvoje, autorių nuomone, reikėtų trijų — kultūros, prekybos bei pramonės ir žemės ūkio — įgytų įstatymų iniciatyvos teisę. Politiniu atžvilgiu, tai duotų dvigubą naudą: 1) padidėtų priimamų sprendimų profesionalumas; 2) būtų išvengta parlamentinės kovos įtampos. Siūlomas visuomenės profesinis susiorganizavimas vertintinas kaip tarpukario Lietuvos bendruomeninio korporatyvizmo svarstymų tęsa, didžia dalimi sutampantis su S. Šalkauskio ir romuviečių korporatyvinės sistemos samprata.

Socialiniai klausimai dokumente svarstomi, remiantis socialinio teisingumo ir katalikiškos socialinės doktrinos nuostatomis. Tariaama, jog „valstybėje neturi būti nė vieno neaprupinto žmogaus". Tam tikslui pasiekti valstybė turėtų būti organizuojama pagal šiuos principus: pirmiausia, kad darbas yra svarbesnis už kapitalą, ir antra, kad atlyginimas už darbą yra apsprendžiamas žmogaus reikmių, kurios esti trejopos: asmens, šeimos ir profesijos. Pastarasis principas numato trijų dalių atlyginimą: a) pagrindinį atlyginimą, kuris būtų visiems vienodas; b) šeimos priedą, reikalingą motinystei ir šeimai skatinti; c) profesijos priedą, kuris kiekvienai profesijai būtų skirtingas, priklausomai nuo profesinių reikmių.

Kultūros gyvenimo sferoje *Į reformuotą demokratiją* mintys pirmenybę teikia asmens laisvei ir kultūrinei autonomijai kaip asmens laisvės raiškos būdai. „Kultūrinis gyvenimas priklauso ideologinei sričiai. Todėl jame turi būti daugiausia laisvės. Kultūros kūrėjas visados yra ne masė, bet stipri asmenybė. O asmenybė kuria pagal savo pasaulėžiūrą ir apsisprendimą. Todėl demokratinės valstybės skelbiama sąžinės ir asmens laisvė kaip tik labiausiai ir reiškiasi kultūros srityje" — rašoma *Į laisvę* 1944.01.15 numeryje.

Vienu didžiausių valstybės rūpesčių šioje srityje būtų „kūrybinių asmenybių ypatingas globojimas". Pabrėžiama, kad mes negalime leisti sunykti nė vienam talentui, nes esame per maža tauta: „Mažos tautos pasaulyje iškyla ir išsilaiko kaip tik tuo, kad jos išsiugdo genialių kūrėjų visose srityse".

Palyginę straipsnių ciklą *Į reformuotą demokratiją* su valstybės organizacijos santvarkos svarstymais tarpukaryje, nesunkiai išvengiame giminumą su Būčio-Pakšto-Šalkauskio kultūrine autonomija bei romuviečių deklaracijos idėjomis *Į reformuotą demokratiją* yra tiesioginė *Į organišką valstybę kūrybą* tęsa, kuri, nepasiekdama tokio išbaigtumo ly-

gio, susitelkė į vieną pagrindinį klausimą — naujų politinio susigrupavimo pagrindų paiešką.

Ieškant naujų politinio susigrupavimo pagrindų ir teigiant kultūrinio bei religinio gyvenimo autonomiškumą, joje ryškėjo nepasaulėžiūrinės politikos idėja. Pokario išeivijoje ši *nepasaulėžiūrinės politikos* idėja tapo išeities tašku vėlesniems valstybės pagrindų svarstymams.

NEPASAULĖŽIŪRINĖS POLITIKOS IR PILNUTINĖS DEMOKRATIJOS IDĖJOS POKARIO IŠEIVIJOJE

Organiškos valstybės pagrindų svarstymai buvo atnaujinti Vakarų Vokietijoje, DP stovyklose. Lietuvių Fronto žmonės juos tęsė *Mažajame židinyje*. Tai buvo *Lietuvių Fronto tremties leidinys*, 1946-1948 m. Vokietijoje rotatoriumi leistas LF informacinis biuletenis. *Mažąjį židinį* redagavo Juozas Brazaitis. Manytume, jog redakcijos nariais ir aktyviais *Mažojo židinio* bendradarbiais buvo Julijonas Būtėnas, Juozas Girnius, Zenonas Ivinskis, Antanas Maceina.

Pasak *Mažojo židinio*: „Emigrantinis gyvenimas, kuriame nėra užtenkamo pagrindo praktiniam politiniam veikimui, gali būti tinkama proga teoriniam pasiruošimui, proga išsiaiškinti idėjas, pagal jas nužiūrėti konkrečias visuomeninio bei valstybinio gyvenimo formas ir uždavinius, kad juos būtų galima vykdyti susilaukus savo valstybės“.

Mažojo židinio valstybės organiškos santvarkos svarstymai koncentruoti į *nepasaulėžiūrinės politikos* ir *pilnutinės demokratijos* idėjas. Tremtyje šiai linkmei naują impulsą suteikė pokario Vakarų Europoje atsiradę nauji krikščioniški politiniai sąjūdžiai. Daugiausia simpatijų frontininkai reiškė prancūzų Respublikoniškam liaudies sąjūdžiui (*Mouvement Républicain Populaire* — MRP).

Nepasaulėžiūrinės politikos ir pilnutinės demokratijos idėjos nagrinėjamos straipsniuose *Politika ir pasaulėžiūra, Demokratijos principai, Kultūros organizacija valstybėje, Demokratinės valstybės prasmė*. Jų autorius buvo A. Maceina. O straipsnis *Nepasaulėžiūrinė politika pasaulėžiūros žvilgiu*, priklauso J. Girniaus plunksnai.

Nepasaulėžiūrinės politikos svarstymų išeities taškas — politikos ir pasaulėžiūros nesuderinamumo teigimas. Tariaama, jog „politikos ir pasaulėžiūros problema yra viena iš pagrindinių demokratijai suprasti ir su ja susigyventi“, kad tinkamas politikos ir pasaulėžiūros santykio supratimas brandinąs visuomenėje demokratinę dvasią. Politika, įsikūnydama įstatymuose ir tokiu būdu įgydama visuotinumą ir privalomumą galią,

visuomet savo esmė yra prievartos apraiška. Tuo tarpu pasaulėžiūra yra „vienas iš pagrindinių žmogaus dvasios pradų“, išreiškiantis žmogaus nusistatymą gyvenimo prasmės atžvilgiu. Todėl pasaulėžiūra visuomet esti asmeniška, laisvo apsisprendimo bei veikimo laisvės sąlygų reikalinga.

Politikos jungimas su pasaulėžiūra, arba kitaip pasaulėžiūrinė politika, yra ne kas kita, kaip „pasaulėžiūrinių idėjų vykdymas prievartos priemonėmis“, taigi ir asmens bei jo laisvės paneigimas. Tuo tarpu demokratinė politika „yra iš esmės nepasaulėžiūrinė politika“. Politikos nepasaulėžiūriškumas demokratijoje kyla iš jos principų — asmens pirmumo prieš bendruomenę ir asmens laisvės, pasireiškiančios įsitikinimų, žodžio ir organizavimosi garantijomis politinėje socialinėje ir kultūrinėje srityse. Tad politikos nepasaulėžiūriškumas reiškia, kad valstybė skelbia ir laidoja visoms pasaulėžiūroms laisvę ir tuo pačiu vienodas teises: „Nė viena pasaulėžiūra demokratinėje valstybėje negali būti privilegijuota, vadinasi nė viena negali būti išreikiama įstatymais“. Demokratinė valstybė su pasaulėžiūra susijusius klausimus paliekanti spręsti asmenims ir pasaulėžiūrinėms bendruomenėms.

Nepasaulėžiūrinė politika kultūros ir dvasinėje srityje vykdoma per kultūros savivaldą. Tariama, jog iki šiol demokratijos praktikoje plačiau taikyta vietos savivalda. Tarpukaryje pradėjo reikštis profesinė savivalda, atstovaujanti atskirų profesijų reikalus. Tuo tarpu kultūros savivalda žengianti tik pirmuosius žingsnius, nors, dėl to, kad kultūros ir dvasinė sritis esti išimtinai pasaulėžiūrinė, sykiu ir asmeninė, kultūrinė savivalda turinti giliausią prasmę ir reikšmę demokratinėje valstybėje.

Pilnutinės demokratijos terminu *Mažojo židinio* autoriai įvardija šiuolaikinės demokratijos etapą, skirdami jį nuo Senovės graikų ir Švietimo epochos demokratijos sampratų.

Pasak *Mažojo židinio*, demokratija Senovės Graikijoje buvusi dalinė, nes demokratines laisves ir teises pripažinusi tik laisviesiems. Dalinė ji buvo ne tik kiekybine, bet ir gilesne prasme, kadangi „pagrindinis ir principinis visų žmonių lygumas graikų nebuvo suprastas“. Šia prasme A. Maceina vykusiai argumentuoja Sokrato teismo faktą, klausdamas: „Ar Atėnų miesto taryba turėjo teisę teisti žmogų už tai, kad jis garbina kitus dievus, negu miestas?“

Po prancūzų revoliucijos kilusi demokratija politinės laisvės ir teises pripažino visiems piliečiams. Tačiau dėl individualistinio-liberalistinio demokratijos supratimo ir daugumos principo įsiviešpatavimo virto formalia demokratija, faktiškai „daugumos diktatūra“. Šiuolaikinė demokratija *Mažajame židinyje* interpretuojama kaip pilnutinė demokratija. Pilnutinės demokratijos idėja yra nuosekli asmens, kaip laisvai apsisprendžiančios ir veikiančios būtybės, jo nelygstamos vertės, taigi ir

asmens pirmenybės prieš bendruomenę principo visuomeninė politinė išraiška.

Tariama, jog politinėje srityje asmuo turi pirmauti prieš kolektyvą (rasę, tautą, klasę ar partiją). Socialinėje srityje pilnutinė demokratija iškelti asmenį prieš daiktą — kapitalo, pinigų ar darbo forma. Daiktas čia palenkiamas žmogaus asmens tarnybai. Kultūrinėje srityje asmuo turi pirmauti prieš idėją. Ne valstybiškas jos primetimas, bet laisvas asmens apsisprendimas yra svarbiausias kultūrinės demokratijos reikalavimas.

Šie pilnutinės demokratijos apmatai buvo naujo tarpsnio valstybės organiškų pagrindų svarstymuose pradžia, išbaigtą pavidalą įgiję Lietuvių Fronto Bičiulių studijoje *Į pilnutinę demokratiją*.

STUDIJA „Į PILNUTINĘ DEMOKRATIJĄ“

Ši studija — tai *Naujojoje Romuvoje* skelbtų organiškos valstybės pradmenų, antinacinio pagrindžio *Į laisvę* bei tremties *Mažojo židinio* idėjų apibendrinimas ir tąsa. *Į pilnutinę demokratiją* — tai ilgų, kolektyvinių svarstymų, kruopščiai redaguotas valstybės demokratinės sąrangos dokumentas nepriklausomai Lietuvai. Dokumente daugiausia yra A. Maceinos idėjų ir formulavimų. Lietuvių Fronto Bičiulių valdyba A. Maceinos tekstą dar pateikė 36 patarėjams. Galutinai tekstą suredagavo J. Brazaitis, J. Kazickas ir V. Vaitiekūnas.

Apie šio darbo tikslus kūrėjai rašė: „LFB nepretenduoja į išlaisvintos Lietuvos valstybinio gyvenimo tvarkymą, nes tai priklauso Lietuvos žmonėms. O gilintis į pilnutinės demokratijos idėjas, reikšti iniciatyvą joms išryškinti ir taikyti konkrečiam gyvenimui, paremti ir skleisti jas prieinamoje aplinkoje nebūtinai reiškia užuomazgą politinei partijai, kuri išlaisvintoje Lietuvoje siektų LFB idėjas vykdyti valstybės priemonėmis. Pilnutinės demokratijos idėjos yra visuotinės. Jų įsisąmoninimas, skleidimas ir taikymas gyvenime nebūtinai skiriamas tik nepriklausomai Lietuvos valstybei“. Tad *Į pilnutinę demokratiją* nėra partinė, griežtai nustatyta programa, bet greičiau valstybės pagrindų samprotavimai, skirti politinei minčiai žadinti ir skatinti.

Straipsnių ciklas pradedamas *kultūrinės demokratijos* svarstymais. Tariama, jog asmens pirmenybė kultūros ir religijos srityje, įprastai vadinama sąžinės laisve, turi prasmę tik tada, kai ji ne tik skelbiama, bet ir praktiškai vykdoma. Todėl kultūrinė demokratija neatskiriamai susijusi su kultūrine savivalda, kaip pirmosios praktinio įgyvendinimo būdu. Kultūrinės savivaldos kompetencija priklausytų pasaulėžiūrinėms bendruomenėms: „Kaip seniūnija, valsčius, apskritis yra vietos savivaldybės tam tikros kompetencijos vienetai, kaip Žemės ūkio rūmai, Pramonės rūmai yra veikmeninės (profesinės, -A.J.) savivaldybės tam tikros kom-

petencijos vienetai, lygiai taip pat atskiros pasaulėžiūrinės bendruomenės turi būti kultūrinės savivaldybės tam tikros kompetencijos vienetai". (Ši ir kitos citatos — iš *I pilnutinę demokratiją* leidinio, 1958.)

Kultūrinės demokratijos svarstymams būdingas, K. Pakšto dar tarpukaryje skelbtas kultūrinis dinamizmas, suprantamas kaip lietuvių tautos ir valstybės egzistencinis pradas, kaip Lietuvos įsijungimo į Europos tautų šeimą būtina sąlyga.

Pilnutinės demokratijos krikščioniška orientacija suponavo ir socialinio teisingumo principu grįstus *socialinės demokratijos* svarstymus. „Socialinė demokratija yra ne kas kita, kaip demokratijos principo, t.y. asmens pirmenybės principo vykdymas ūkyje“,—teigiama šiame straipsnių cikle.

Socialinei demokratijai vykdyti dokumente siūloma ūkio organizacija, kurios pagrindinis principas — „bendrajai gerovei palenкта privati iniciatyva“. Sekant katalikiška socialine doktrina, privatinė nuosavybė čia suprantama kaip asmeniškumo išplėtimas į daiktų pasaulį. Darbu, rūpesčiu, protu įsavinti, įsameninti daiktai įgalina asmens saviraišką, darbo kūrybinį pobūdį ir anonimiškumo įveikimą. Šia prasme nuosavybės asmeniškumas yra tikroji privačios nuosavybės prasmė. Tačiau kaip tik dėl to, kad nuosavybės teisė yra susijusi su žmogaus asmeniškumu, ji esanti visuotinė. Nuosavybės suvisuotinimas yra vienas iš svarbiausių socialinės demokratijos reikalavimų.

Socialinės demokratijos vykdymas straipsnių cikle siejamas su ūkio savivalda. Profesinė ūkio bendruomenė, apjungianti ir darbininkus, ir savininkus, būtų tas ūkio savivaldos vienetas, koku kultūrinėje savivaldoje esti pasaulėžiūrinės bendruomenės, o vietos savivaldoje — seniūnija, valsčius ar apskritis. Profesinės ūkio bendruomenės savo ruožtu sudarytų Ūkio tarybą. Ūkio tarybos kompetencijai priklausytų paruošti krašto ūkinę programą, įsteigti ir išlaikyti ūkio tyrimo institutą, nustatyti ūkio kryptį, organizuoti profesinį lavinimą. Tarybos žinioje būtų ir socialinis aprūpinimas. Ūkio taryba turėtų įstatymų iniciatyvos teisę.

Politinei demokratijai skirtuose straipsniuose iškeliamos šios svarbiausios idėjos: asmens pirmumas prieš valstybę, valstybės tarnybinis pobūdis, valdžios demokratinės sąrangos ir autonomiškų bendruomeninių junginių būtinumas demokratijos vykdymui. Svarstymuose kritiškai vertinama vienašališkai vyravusi seimo galia tarpukario demokratijos metais. Tariaama, jog ateities Lietuvos demokratinė valdžios sąranga turėtų būti apsaugota nuo vienašališko valdžios sutelkimo seimo ar vyriausybės rankose. Reikalinga visų trijų valdžios grandžių sąveika, pagrįsta jų kompetencijos pusiausvyra. Valdžios institucijų galių pusiausvyrai pasiekti ir išlaikyti siūlomi keturi keliai:

1) greta seimo įvesti senatą, sudaromą ūkio ir kultūros savivaldybių pagrindu;

2) sustiprinti vykdomosios valdžios nepriklausomybę nuo seimo, prezidentą renkant pačiai tautai, prezidentui pasirenkant ministrus, kuriuos seimas tvirtintų, bet kurie būtų politiškai atsakingi tik prezidentui;

3) tautos renkamas prezidentas siūlo seimui ministro pirmininko kandidatūrą, kuris pats pasirenka ministrus, prezidento tvirtinamus. Seimas ministrui pirmininkui galėtų pareiškti nepasitikėjimą tik absoliutine visų seimo balsų dauguma. Jei seimas to padaryti nesugebėtų, prezidentas turėtų teisę seimą paleisti;

4) pasiekti teismo nepriklausomumą, išplėsti teismo kompetenciją administracijos veiksmų teisėtumui ir seimo priimtų įstatymų konstitucingumui užtikrinti.

Turint galvoje, kad viena iš tarpukario demokratijos nebrandumo priežasčių buvo politinio susigrupavimo pasaulėžiūrinis pobūdis, straipsniuose didelis dėmesys skiriamas politinio susigrupavimo reformavimo reikalui. Siūloma vietoj pasaulėžiūrinio pagrindo, „politinį susigrupavimą pirmiausia grįsti valstybės politinių, socialinių, ūkinių uždavinių ir jų vykdymo supratimo skirtybėmis“. Politinio susigrupavimo reformavimo mintis grindžiama nepasaulėžiūrinės politikos idėja, laikoma pamatine ateities Lietuvos politiniam stabilumui.

Manytume, kad šiuolaikiškiausia ir giliausią prasmę turinti yra *Į pilnutinės demokratijos idėja* apie decentralizuotą valdymą, apie ūkinių, socialinių, kultūrinių reikalų tvarkymo perdavimą autonomiškoms vietos, ūkio, socialinėms bendruomenėms. Šią idėją vertintume kaip pilietinės visuomenės svarbos suvokimą piliečių demokratinei sąmonei ugdyti, demokratijos konsolidacijos ir įsitvirtinimo procesui spartinti.

ORGANIŠKOS VALSTYBĖS PAGRINDŲ SVARSTYMŲ VERTINIMAS

Ilgus metus šis idėjinis palikimas, pasak Vytauto Vaitiekūno, buvo „užšaldytu kapitalu ateities Lietuvai“. Tik Atgimimo metais Arvydas Juozaitis, Jonas Algirdas Antanaitis, Vidmantas Valiušaitis ėmė propaguoti ir aktualizuoti organišką valstybę ir pilnutinės demokratijos svarstymus. 1989 m. žurnalas *Proskyna* perspausdino 1936 m. *Naujojoje Romuvoje* paskelbtą deklaraciją *Į organišką valstybę kūrybą*. 1990 m. *Krantuose* publikuotas straipsnių ciklas *Į pilnutinę demokratiją*. 1990 m. pabaigoje Lietuvoje įsteigtas į laisvę fondo lietuviškai kultūrai ugdyti filialas. Fondo filialo iniciatyva 1992 m. pavasarį organizuota pirmoji Lietuvoje studijų savaitė tema — *Pilnutinė demokratija: idėjos, realijos, perspektyvos*.

Politiniu lygiu pokario išeivijos pilnutinės demokratijos idėjas pirmieji sudabartino Lietuvos socialdemokratai ir nuosaukieji krikščionys demokratai, 1992 m. rinkimų į Seimą metu, suformavę rinkiminį bloką.

Akademiniu lygiu organiškos valstybės koncepciją tyrinėjo Mečys Laurinkus. Šia tema jis paskelbė straipsnį Asmenybės ir valstybės santykio problema „Organinės valstybės“ koncepcijoje. Organiškos valstybės koncepciją autorius vertina kaip modernizmo apraišką Lietuvos katalikiškoje socialinėje filosofijoje, kuriai didžiausią poveikį turėjusios J. Maritaino pilnutinio humanizmo idėjos.

Naują impulsą organiškos valstybės svarstymų vertinimui suteikė *Naujosios Romuvos* leidimo atnaujinimas, kurios pirmasis numeris ir pradedamas diskusija pasaulėžiūros ir politikos santykio klausimu. Diskusija ir paskesni atsiliepimai iškėlė klausimą — ar organiškos valstybės principai suderinami su šiuolaikinės valstybės principais, ar jų svarstymų patirtis nėra pasenusi ir šiandieninei Lietuvai nereikalinga?

Šiandien Lietuvai iškyla demokratijos įtvirtinimo uždaviniai. Jų sprendimo sėkmė priklauso ne tik nuo atstovaujamojo institucijų veikimo efektyvumo, bet didžia dalimi nuo *pilietinės visuomenės* brandos, jos aktyvumo ir galimybių įtakoti politinį procesą. Atgimimo ir pirmaisiais nepriklausomybės metais Lietuvoje stebėjome spartų įvairių draugijų, organizacijų, bendrijų, susivienijimų atsikūrimo ir kūrimosi procesą, kurį galėtume įvardinti kaip kiekybinį pilietinės visuomenės atgimimą. Tačiau pilietinės visuomenės branda priklauso ne tiek nuo visuomeninių struktūrų įvairovės, kiek nuo jų realios įtakos politiniam procesui. Šia prasme svarbus dalykas yra valstybės visuomenės sąveikos mechanizmo nustatymas ir įteisinimas. Šia prasme todėl vertingas lieka ir organiškos valstybės pagrindų svarstymo patyrimas.

Pasaulio demokratijos žino du šios sąveikos modelius — pliuralistinį ir korporatyvinį. Pliuralistinis — tai atviras ir konkurencinis vyriausybės visuomenės sąveikos būdas, kai interesų grupės ir kitos visuomeninės struktūros laisvai organizuojasi ir tarpusavyje konkuruoja dėl įtakos vyriausybei. Tuo tarpu korporatyvizme visuomeninės grupės, centralizuotos bei teisiškai pripažintos, tiesiogiai dalyvauja priimant politinius sprendimus. Manytume, kad dėl sudėtingų demokratijos įtvirtinimo, ūkio reformavimo ir socialinių klausimų, Lietuvai artimesnis būtų korporatyvinis visuomenės-vyriausybės sąveikos modelis.

Visa tai liudija, kad organiškos valstybės svarstymų patirtis yra reikšminga, kad ji šiandien gali praversti Lietuvoje kuriant korporatyvinį visuomenės ir vyriausybės santykių modelį, kuris įgalintų efektyvesnį visuomenės dalyvavimą politiniame procese ir sykiu stabilizuotą demokratiją Lietuvoje.

KO SULAUKĖME IR KO SIEKSIME?

E. ŠARŪNAS

Jautėme, kad atgavus nepriklausomybę, keletą metų Lietuvoje bus sunkus gyvenimas. Ryžomės aukotis, sąžiningai dirbti, bet turbūt nesitikėjome tokio materialinio ir moralinio bei dvasinio sužlugdymo. Kaip klojasi gyvenimas mūsų tėvynėje? Ko sulaukta?

Gaila, bet tenka pradėti nuo aferų, finansinio indėlininkų apiplėšimo, teisėtvarkos ir teisėsaugos. Atgavus nepriklausomybę, jau pirmaisiais metais valstybinis taupomasis bankas paglemžė gyventojų indėlius. Po kurio laiko ėmė dygti privatūs komerciniai ir kitokio profilio bankai bei finansinės kompanijos, dažnai gavę leidimus be jokio patikrinimo jų kvalifikacijų, patikimumo ir atsakomybės už paimitus indėlius ar išduotas paskolas. Jokia įstatymdavystės, vykdomosios valdžios ar teisėsaugos institucija, įskaitant ir Lietuvos Banko vadovybę, subankrutavus „Sekundės“, „Litpoliinter“, „Apus“ ir kt. bankams, neužkirto kelio indėlininkų lėšų iššvaistymui. Dėl to nuken-tėjo keliasdešimt tūkstančių žmonių. Pagaliau 1995 gruodžio mėn. — vėl nauja afera: Lietuvos akcinis inovacinis bankas milijoninėmis sumomis (271 mln. Lt.) iššvaistė paskolas be būtinų turtinių garantijų bei juridinių ir fizi-

nių asmenų patikrinimo. Dėl panašių priežasčių „Litimpeks“ bankas „nuplovė“ 150 mln. litų. Ir šį kartą tokiems pinigų iššvaistymams iš anksto niekas užtvarų nepadarė. Net Lietuvos Banko vadovai ir jų žinioje esantys komercinių bankų priežiūros departamento pareigūnai buvo akli ir negirdintys. Šių bankų veikla buvo laikinai sustabdyta, bet bankinė krizė palietė vėl tūkstančius indėlininkų, nemaža įmonių, su-trikdė jų finansinę ir gamybinę veiklą, pakenkė tarptautiniam Lietuvos prestižui.

Taigi bankų veiklos kontroliuoti ir išeiti iš šio sistemingo chaoso nesugebėjome. Atverskime istorijos lapus ir pamatysime prieškarinės Lietuvos finansininkų ir bankininkų kompetenciją bei tuometinę teisėsaugą. Tada Lietuvos Banko valdytojais sėkmingai buvo prof. V. Jurgutis, V. Stašinskas, J. Paknys. Bankų bankrotų ir žmonių apvogimo nei jie, nei vyriausybė tada neleido. Visi dirbo sąžiningai — be jokių importuotų konsultantų. O šiuo metu, gelbstint minėtus bankus ir apskritai pertvarkant bankininkystę, iš deficitinio valstybės biudžeto reikės skirti daugiau negu vieną milijardą litų.

Turime galimybę kurti rinkos ekonomiką, integruotis į Vakarų

demokratijos pasaulį. Tačiau nere-tai dar vis akylai kuriame kapita-lizmą, nekreipdami dėmesio į savo egzistencinius ypatumus, sa-vo makro ir mikro ekonomikos struktūrų lygį. Žengiame į rinką, neturėdami Lietuvos ekonomikos bei finansų reguliavimo įstatymo. Juk Lietuvoje iki šiol tebeveikia so-vietiniai, šiek tiek palopyti, civili-nių ir baudžiamųjų straipsnių bei jų procesiniai kodeksai. Todėl jie ir neužtikrina valstybės struktūrų, teisėsaugos institucijų, ūkinių ir organizacinių vienetų bei piliečių teisių ir jų saugumo garantijų. Jie yra tik kliūtis sėkmingai kovoti su korupcija bei įvairaus tipo nusi-kaltimais.

Lietuvoje nesustoja ne tik pra-monės įmonių, bet ir žemės ūkio bendrovių bankrotas. Žlugus da-liai žemės ūkio bendrovių, nemaži žemės plotai dirvonuoja. Skolos žemdirbiams už žaliavas bei par-duotus gaminius auga. Infliacija didėja sparčiau negu supirkimo kainos. Auga technikos, energijos, kuro, patarnavimų kainos. Mūsų žemės ūkis dabar sukuria tik apie 8 proc. bendrojo vidaus produkto. Iš trijų Baltijos šalių Lietuvoje dau-giausia padidėjo vartojimo kainų indeksas — net 35.7 proc. 1995 metais infliacija siekė 32.2 pro-centų. Koks yra Lietuvos žmonių realus darbo užmokestis, rodo to-kie duomenys: 1995 m., palyginus su 1989 m., jis sudaro tik 32 proc.; pramonės produkcijos apimtis pa-gal šį palyginimą siekia tik 26 proc. („Kauno diena", 1996.1.4, nr. 2).

Tačiau ne vien tik ekonominiai sunkumai šiuo metu slegia Lie-tuvą. Miestuose ir kaimuose žmonės nesijaučia saugiai. Nesu-valdomai tebevyksta vagystės, plėšimai, žudymai, korupcija. Mo-ralinis ir dvasinis visuomenės gy-venimas yra palaužtas.

Šiais metais Lietuvoje įvyks naujo seimo rinkimai. Pažvelgę į kaimyninių kraštų rinkimų rezul-tatus, matome, kad Rusijos, Gudijos, Estijos, Latvijos ir Lenkijos įstatymdavystės struktūrose iš da-lyvavusių rinkimuose partijų dau-giausia balsų surinko kairieji: ko-munistai, ar jais buvusieji, ir socia-listai. Manoma, kad viena pagrindi-nė tam priežastis buvo dešiniųjų partijų gausybė ir tuo pačiu jų balsų bei vietų išbarstymas. Visa tai rodo, ko galime sulaukti ir pas-mus.

Tad ko reikia siekti? Šiuo metu Lietuvai būtina išspręsti švie-sesnės ateities kūrimo problemas. Visa tauta, įskaitant tremtinius ir išeivius, laukia geriausių žmonių, kurie išvestų Lietuvą iš vispusiško skurdo, finansinių ir ekonominių klampynių, nesaugių dienų ir naktų. Idėjų ir pasiūlymų tam netrūksta, bet labai svarbu, kokio-mis opozicijos idėjomis žmonės patikės. Lietuvoje yra 25 partijos bei visuomeninės politinės orga-nizacijos. Valdančiajai LDD parti-jai — buvusiems komunistams prijaučia dar valstiečių ir socia-listų partijos. Dešiniųjų opozicijoje

Nukelta į 37 psl.

Jonas Kairevičius
apie

LAISVĘ, TEISĘ IR DOROVĘ

Adv. Jonas Kairevičius kalbėjo Lietuvos teisininkų draugijos konferencijoje, įvykusioje 1996 sausio 27 d. Kaune. Konferencijos pagrindinė tema buvo „Teisė ir moralė“. Jono Kairevičiaus skaitytas pranešimas lietė teisininkų profesinės etikos klausimus. Čia pateikiame kelias įvadinės mintis iš jo pranešimo.

Teisininko profesinė veikla siejasi su visuomenės ir valstybės gyvavimu. Romėnai sakė: „Jus est ars boni et aequi“ („Teisė yra gėrio ir teisingumo menas“). „Justicia est fundamentum regnorum“ („Teisingumas yra valstybių pagrindas“). Teisininkui visada iškyla klausimas, kokiai visuomenei ir kokiai valstybei jis tarnauja? Dažnas atsakys, pavartodamas sąvoką „demokratija“. „Į laisvę“ fondo Lietuvos filialo išleistame leidinyje „Į pilnutinę demokratiją“ parašyta, kad „demokratija reikalauja kilnių pažiūrų į žmogaus būtybę, gilios jai pagarbos, nuoširdaus jos vertinimo. Demokratija reikalauja aukštos dvasinės kultūros. Nei barbariškas žmogus, nei barbariška tauta nėra demokratiai. Demokratija nėra prigimties dovana. Ji yra kovos laimėjimas. Ilgos kovos su barbariškais atskiros asmens ir visuomenės instinktais. Todėl auklėjimas demokratijai yra vienas iš pagrindinių visuomeninių uždavinių...“ šios ir kitos mintys buvo suformuluotos vadinamoje „Šešiolikos de-

klaracijoje: į organiškos valstybės kūrybą“. Ji buvo paskelbta 1936 m. vasario 23 d. „Naujojoje Romuvoje“.

Skirsnyje „Teisingumas“ rašoma: „Laisvė iš esmės yra susijusi su teisingumu. Teisingumas remiasi laisvės principu ir iš asmens laisvės kyla. Jei vienas asmuo turi teisę būti laisvas, tai kitas turi pareigą atiduoti jam visa, kas yra reikalinga šitai laisvei laiduoti. Reikalavimas pagerbti teises pačiam sau tuo pačiu yra reikalavimas jas pagerbti ir kitam. Neigdami pagrindines kitų žmonių teises, mes neigiame idealinį žmogaus vertinimą ir tuo pačiu neigiame patys save...“

Šios Deklaracijos baigiamajame žodyje sakoma, kas mums aktualu ir šiandien: „Gerai suprantame, kad laimingesnei Lietuvos atečiai sukurti neužtenka reformuoti vien valstybės santvarką ir suorganizuoti naujų institucijų, bet turi reformotis ir patys žmonės! Turėtų būti reformuoti ne visai laimingi ligšioliniai mūsų pačiai, aukštai iškelta politinė do-

rovė, pareigos bei atsakomybės jausmas, asmeniškas ir profesinis sąžiningumas, supratimas ir vertinimas bendrų pastoviųjų valstybės reikalų ir bendros viešosios gerovės.

Gyvenamasis momentas nepaprastai rimtas. Mūsų valstybės vidaus ir užsienio sunkenybės ir tarptautinės būklės netikrumas yra pasiekę tokį laipsnį, kad ramintis kuriomis nors funkcijomis yra per daug rizikinga. Valstybės gyvenimas reikalauja gilių, realių reformų, stiprinančių, o ne silpninančių gyvąsias tautos jėgas, skatinančių, o ne alsinančių visuomenės veiklumą".

Vytauto Didžiojo universiteto ordinarinis profesorius Petras Leonas rašė: „Ir dorovė, ir teisė siekia vieno, to paties tikslo: laiduoti visuomenės buvimą ir padėti visuomenei augti, einant teisingumo

dėsniais. Todėl ir jų turinys bendras: asmens neliečiamumas, sąjungiškas šeimos gyvenimas, turto padalinimas ir naudojimas, valdžios uždaviniai ir jos santykiai su piliečiais..."

Taigi dorovė ir teisė — dvi viena su kita susijusios ir nuolat lyginamos sąvokos. Per intelektualios minties istoriją daug diskutavo įvairių sričių mokslininkai ir praktikai. Tačiau problema ir šiandien tebėra tokia pat aktuali, kaip ir, pavyzdžiui, antiklos laikais. O gal net aktualesnė.

Sovietmečiu pirmenybė buvo teikiama teisės normai. Dažnai net ne teisės normai, o pareigūno ar partinio funkcionieriaus valiai, pareikštai žodžiu. Tokios valios dorovingumu nebuvo leista abejoti. Dabar susirūpinome dora, nes aiškiai pamatėme, kad be jos neišgyvensime.

KO SULAUKĖME (tęsinys iš 35 psl.)

pagal narių skaičių pirmąsias vietas užima krikščionys demokratai ir konservatoriai (Tėvynės sąjunga). Šioms pagrindinėms dešiniųjų opozicijos jėgoms naujame Lietuvos seime turėtų tekti kelrodžio vaidmuo. Tačiau tam būtina nedelsiant sudaryti visų dešiniųjų partijų bei politinių organizacijų koaliciją, į kurią dar turėtų įeiti ir kitos partijos bei sąjungos, su kuriomis būtų rasta bendra kalba. Tik tokia jungtinė

dešiniųjų opozicijos koalicija, paruošusi Lietuvos atgaivinimo iš nuosmukio konkrečių siekių išplėstinę programą, pajėgtų neišbarstyti savo balsų ir vietų ir galėtų naujame seime tikėtis aiškos daugumos. Tik nežinia, kodėl pagrindinių opozicinių partijų vadovai vis dar kažko laukia. Juk visa tauta aiškiai mato, ko esame sulaukę ir ko reikia siekti.

1996, sausis

JULIJONAI, KURGI TU BUVAI DINGĘS?

Žurnalistą Julijoną Būtėną prisimenant

PAULIUS JURKUS

Julijonas Būtėnas, 1933 m. baigęs Linkuvos gimnaziją ir būdamas 18 metų, atvyko į Kauną, į dinamišką, kūrybingą miestą. Atvyko iš gražaus Joniškėlio apylinkės peizažo, iš Linkuvos lygumų, kur laukų laukai, kelių keleliai ir kelių žėliai kaip stalas, kur vakare matai tolimų miestų pašvaistes. Lygumos vilioja keliauti į nežinomus kraštus, kažko siekti ir nerimti.

Ir tą troškimą keliauti Julijonas atsivežė į Kauną. Atėjo iš kuklios sodybos ir su savimi nešėsi neeilinius gabumus, kurie Julijoną turėjo išvesti į retas aukštumas. Iš savo Joniškėlio, Linkuvos giraičių ir gojų jis turėjo išaugti į aukščiausią pušį, kurią paskui matytų visa Lietuva.

Julijonas buvo gabus kalboms: jas lengvai pasisavindavo, sugebėjo raštu ir žodžiu jomis naudotis. Jis mokėjo šešias kalbas: lietuvių, rusų, vokiečių, prancūzų, anglų ir švedų. Rusiškai išmoko jis laisvalaikiu iš vyresnių žmonių, krautuvėse, turkaus aikštėse. Vokiečių, anglų, prancūzų kalbas sutiko gimnazijoje ir jas griebė jaunatvišku entuziazmu. Bet kur išmoko švediškai, — to neteko patirti. Anais laikais prieš II-ąją pasaulinę karą švedų žurnalistai buvo žinomi kaip šiaurės kraštų specialistai. Julijoną gal tai ir paskatino pačiam išmokti šią kalbą.

Politika visą laiką traukė Julijoną. Visuomenininkai dažnai nemėgsta politikos, tik priversti gyvenimo aplinkybių ją domisi, seka, analizuoja. Tokie žmonės negali apvaldyti didesnių, svarbesnių uždavinių. Tačiau Julijonas politikos srityje gana anksti pasireiškė kaip neeilinis talentas. Atvykęs į Kauną studijuoti jis įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Teisinių fakultetą, nes politikams juk reikia pažinti teisę. Taip pat baigė ir karo mokyklą artilerijos atsargos karininko laipsniu. Karinę prievolę atliko dabar, kad vėliau nebūtų pertrauktas jo mokslas ir darbas.

1934 m., būdamas 19 metų, Julijonas Būtėnas pradėjo dirbti krikščionių demokratų leidžiamame dienraštyje „Rytas“. Buvo užsienio politikos apžvalgininkas. Dienraštis buvo gana konservatyvus, bet vis dėl to užkliuvo cenzūrai, kuri jį ir sustabdė. Tada vietoje „Ryto“ jaunųjų katalikų kultūrininkų grupė 1936 m. išleido naują dienraštį — „XX



Julijonas Būtėnas su dr. Antanu Maceina Vokietijoje.

Nuotr. V. Maželio

amžių". Šis dienraštis siekė plataus visuomeninio bendradarbiavimo ir gyvo kultūrinių bei socialinių problemų puoselėjimo. Jį rėmė žymūs katalikų profesoriai. Buvo telkiami bendradarbiai ir iš kitų srovių, turėjo specialius darbininkų, moterų, vaikų, sporto, knygų ir teatro apžvalgų, kritikos ir humoro skyrius. Turėjo savo korespondentus Rygoje, Berlyne, Romoje, Stockholme, Londone, Varšuvoje ir Taline.

Nuo pat šio dienraščio įkūrimo į jo redakciją pateko ir Julijonas Būtėnas kaip užsienio politikos analizuotojas. Kurį laiką buvo „XX amžiaus“ korespondentu-atstovu Berlyne. Kasdien žinias perduodavo telefonu.

Pirmosios bolševikų okupacijos metu, 1940 rugpjūčio mėn. jis perėjo per sieną į Vokietiją. Susikūrus Lietuvių Aktyvistų Frontui Berlyne, buvo jo narys ir nuo to laiko nepersiskyrė su rezistencija, pasiėmė jos pačias didžiausias pareigas.

Į Lietuvą grįžo 1941, kai vokiečiai okupavo kraštą. Buvo dienraščių „Į laisvę“, o vėliau, kai šį uždarė, „Ateities“ redakcijos narys. Sykiu buvo ir pagrindinės Lietuvių Fronto leidžiamos literatūros bendradarbis. Tuo pačiu metu buvo VD universiteto Filosofijos fakulteto žurnalistikos katedros jaunesnis narys — asistentas. Šių eilučių autoriui teko klausytis jo

paskaitų. Kalbėjo dalykiškai, drauge ieškodamas kontaktų su auditorija. Po paskaitos įsileisdavo į pokalbius su studentais. Anoje Kauno panoramoje jis išliko kaip draugiškas, mielas, plačių horizontų žmogus.

Pokalbis Kalėdų naktį

Pokario metais su Julijonu Būtėnu vėl susitikome Vokietijoje Tautinės popiežiaus misijos delegatūroje, kuri veikė Kirchheim-Teck mieste ir kurios delegatu buvo kan. Feliksas Kapočius. Julijonas tada dirbo Vlike, kurio įstaiga buvo Pfullingene. Į delegatūrą jis dažnai atvykdavo versti visokiausių raštų į anglų kalbą. Jo kambarys buvo antrame aukšte į kiemo pusę, šalia kun. Stasio Ylos kambario. Čia jis rašydavo ir savo straipsnius — politikos apžvalgą Augsburgui leidžiamam laikraščiui — „Žiburiams“.

Man pačiam teko dirbti šios delegatūros raštinėje. Perkėlus mūsų DP stovyklą į Schwaebisch Gmuende, rečiau besilankydavome delegatūroje. 1947 m. delegatas kan. F. Kapočius pakvietė pas jį praleisti Kalėdas. Ten buvo ir Julijonas ir daugiau svečių. Po tradicinių Kūčių delegatūros kopyčioje buvo nuotaikingos Bernelių mišios, o po jų vėl susirinkome į valgomąjį kava ir pokalbiams. Julijonas buvo ypatingai linksmas, padainavo išdaigų dainų ir net pašoko indėnų šoki.

Visiems buvo jauku ir malonu, kad esame drauge, kad galime čia praleisti tą didelę šventę. Mudu su Julijonu miegojome viename kambaryje, antrame aukšte, į gatvės pusę. Pro langus plūdo minkšta gatvės lempų šviesa, atrodė, kad mėnesiena vaikšto po kambario sienas. Lovelės kariškos, susėdom ant jų ir pradėjom kalbėti. Jis pasakojo savo nuotykius, kaip dirbo Vietinės Rinktinės štabe. Rinktinės vadu buvo gen. Povilas Plechavičius. Julijonas štabe buvo karininkas informacijos reikalams ir spaudai. Jis jau buvo tuo metu pasitraukęs iš dienraščio redakcijos, kur buvo labai reikalingas.

Gen. P. Plechavičius Julijonui paliko gerą įspūdį: atrodė sumanus, greit darė sprendimus, kurie buvo tikslūs, mokėjo laikytis prieš vokiečius. Išorėje jis buvo griežtas, bet artimiesiems buvo švelnus, linkęs į humorą.

Tai buvo 1944 m. pradžia, sausio mėn. Generolas vėl vakarą pasikambino Būtėnui ir kvietė tuoj užėiti. Julijonas, nuėjęs į generolo kabinetą, prisistatė: „Tamsta generole, jūsų įsakymu atėjau“. Generolas liepęs jam atsistėti, pasakojo, kad turįs per radiją į tautą pasakyti kalbą apie organizuojamą Vietinę Rinktinę. Vyras savanoriais bus kviečiami į ją stoti. Kalba bus pasakyta Vasario 16-tos proga, turės sujaudinti žmones, sukelti jų entuziazmą.

Generolas suminėjo punktus, kurie turėtų būti paliesti kalboje, o spaudos referentas, leitenantas Julijonas Būtėnas turėjo parašyti šią

uždegančią ugningą kalbą. Baigęs savo informaciją, generolas pasakė: „Leitenante, galite eiti“. Kai Julijonas jau buvo ties durimis, generolas jį sustabdė ir dar sodriai papildė savo informaciją: „Parašyk taip, kad kalba būtų...“, čia jis pridėjo svaresnį žodį ir pats juokėsi. Situacija pasidarė komiška ir juokinga, bet „karininkas spaudos reikalams“ negalėjo juoktis prieš generolą. Tik išėjęs į koridorių, jis pradėjo juoktis.

Julijonas kalbą parašė, generolas, šį tą pataišęs, vasario 16 paskaitė ją per radiją. Vietinė Rinktinė organizavosi su entuziazmu. 1994 m. pavasarį, kai pajudėjo rytų frontas, vokiečiai visą Rinktinės štabą suėmė, išvežė į Salaspilio koncentracijos stovyklą Latvijoje. Išvežė ten ir Julijoną.

Internuotas generolas Plechavičius buvo išdidus, reiklus, rūpinosi savo štabo žmonėmis. Vokiečiai atsižvelgė į generolo reikalavimus. Stovykla buvo laiku evakuota. Julijonui pasisekė pasitraukti į Vokietiją. Ten ieškojo savo pažįstamų ir įsikūrusių veiksmų, kad galėtų jiems padėti. Tuoj po karo jis vėl buvo Vokietijoje įsikūrusiame Vlike. Nuo 1945 m. buvo Vliko Eltos biuletenio redaktorius, rašė įvairius laiškus užsienio žurnalistams ir valstybininkams, vertė Vliko memorandumus ir atliko daug svarbių Lietuvos propagandos bei informacijos darbų iki 1949 metų.

Tuo pačiu laiku jis rašė įdomias politines apžvalgas „Žiburiams“, Augsburgėje ėjusiam savaitraščiui, garsėjo kaip vienas geriausių politinių žurnalistų, panaudodamas plačią tarptautinę spaudą.

Ryšininkai iš Lietuvos

Prasiveržę pro visas kliūtis, 1948 metais į Vokietiją atvyko Lietuvos pagrindžio ryšininkai. Julijono gyvenime prasidėjo naujas laikotarpis — susiformavo ryžtas pačiam vykti į Lietuvą ir su ginklu įsijungti į rezistenciją. Partizanų vadas Juozas Lukša-Daumantas pasidarė jo artimas bičiulis, jiedu kurį laiką gyveno net viename kambaryje.

Julijonas buvo idealistas, jautrus žmogus, visada pasirengęs Lietuvos labui atlikti pačius sunkiausius uždavinius. Žmonės traukėsi nuo karo, žiaurumo ir žudynių, o Julijonui stiprėjo aukos ilgesys. Jis vėl norėjo keliauti ir šį kartą į pačią pavojingiausią misiją — įsijungti į Lietuvos partizanų eiles. Ramus gyvenimas tuo metu, kai tauta kovoja dėl savo likimo, jam atrodė be prasmės. Jis ryžosi savo noru grįžti iš tremties, grįžti į Lietuvą ir ten kovoti kartu su tauta, dalintis jos tragišku likimu. Taip 1949 m. jis dingo iš mūsų akių. Praėjo du, trys, o gal ir daugiau mėnesių, kai jis vėl mūsų tarpe pasirodė. Ir mes klausėme: „Julijonai, kurgi tu buvai dingęs?“ Ir jis atsakė.

Antra pokalbių naktis

Nieko nežinojau, ką jis tuos kelis mėnesius darė, kur buvo išvykęs. Susitikau vėl jį Hanau pabėgėlių stovykloje vykusiame kažkokiame svarbiame suvažiavime. Vėl miegojome viename kambaryje ir naktį pavertėme įdomiu pokalbiu.

Kai Julijonas apsisprendė vykti į Lietuvą, jį tam specialiai ruošė specialistai: prancūzai, britai ir amerikiečiai. Buvo apmokomas prie Paryžiaus ir įvairiose Vokietijos vietose. Atliko įvairius šaudymo pratimus, susipažino su būtiniausia aparatūra — radijo priimtuvais ir siųstuvais, išmoko iš lėktuvo nusileisti parašiotu. Kai buvo apmokytas, jį paskyrė palydėti vieną lėktuvą, kuris į Lietuvą gabeno kelis kovotojus ir įvairius reikmenis. Julijoną nuvežė į aerodromą. Jis mano, kad tai buvo Frankfurtas. Buvo jau vakaras. Lėktuvas neturėjo jokių ženklų. Lakūnas buvo čekas. Julijonas man neminėjo, ką jis tame skrydyje turėjo palydėti. Neminėjo sąmoningai, nes nenorėjo niekam pasakyti, kas ten buvo nuvežta.

Kaip lėktuvo palydovas Julijonas atliko pirmąją kelionę į Lietuvą. Lėktuvas pakilo ir nuskrido į naktį Danijos kryptimi. Nuo Kopenhagos pasuko į Baltijos jūrą ir pradėjo pamažu leistis. Lakūnas paaiškino, kad Lietuvą pasiekę, jie skris žemu skridimu Nemuno vaga. Žemo skridimo nepagauna radarai. Taip skrido lėktuvas, vis leidosi žemyn ir žemyn. Perskridęs Neringos kopas, jau skrido kiek galima žemiau Nemuno vaga. Jautėsi didelė įtampa.

Priskrido Kauną. Matėsi apšviestos vakarinės gatvės. Žmonės turbūt ten vaikščiojo tokie nerūpestingi. Rodos, šoktum iš lėktuvo, įsimaišytum jų tarpe ir dingtum. Tai buvęs labiausiai jaudinantis momentas: Kaunas, kuriame praleisti gražiausi metai, štai po kojom. Lietuva, brangioji Lietuva! Visa tai Julijoną labai jaudino.

Lėktuvas pasuko į pietus, lakūnas pranešė, kad greitai pasieks Kazlų Rūdos miškų baseiną. Liepė pasiręgti. Tai vėl baisus momentas — turi skubiai veikti, padėti šokti iš lėktuvo, išmesti tiekimo maišus.

Atėjo momentas, kada reikia šokti su parašiotais. Atidarė duris. Jo palydimi žmonės ėjo iki angos, įsitverdami į virvę ir šoko į tamsią naktį. Tada Julijonas išmetė jiems skirtus maišus ir uždarė duris. Lėktuvas apsisuko ir grįžo tuo pačiu keliu.

Julijonas net kelis kartus man pakartojo, kad tai buvo įspūdinga. O man buvo šiurpu ir nejauku. Tuo keliu vėliau skris ir iššoks ir pats Julijonas...

Julijonas Būtėnas su Jonu Kukausku į Kazlų Rūdos miškus parašiotu buvo nuleisti 1951 balandžio 19 d. Jau gegužės 21 jų bunkerį apsupo enkavedistai. Ten ir žuvo Julijonas Būtėnas. Anksčiau buvo rašyta, kad jis pats perkandęs kapsulę, kurioje buvo stiprūs nuodai. Dabar aiškėja, kad jį nušovė Jonas Kukauskas, norėdamas, kad save išteisintų. Kukauskas net nebuvo suimtas, laisvas gyveno Vilniuje ir ten mirė 1994 m. Tai ir paliudija jo kruviną sprendimą, nes sovietai tik už tokias paslaugas moka gerai atsilyginti.

Sovietinis režimas ir jo patikimieji stengėsi ir stengiasi prieš juos kovojusių herojų vaidmenį sumažinti, suniekinti, ištrinti iš istorijos. Todėl paskalos lengvai sklinda, kad tik būtų sumažintas ir Julijono Būtėno vaidmuo ir sumenkinta jo auka. Reikėtų būtinai imtis iniciatyvos išleisti kokią nors leidinį apie šį žymų laisvės kovotoją. Reikėtų surinkti visą medžiagą, prisiminimus, nes toks leidinys Julijoną Būtėną išsaugos ateičiai. Būtėnas buvo vienas iš iškiliausių žurnalistų, tad gal įmanoma jo vardu suorganizuoti kokią premiją, kurios paskyrimas jį išlaikytų gyvą tautoje, stiprintų tautos patriotizmą ir ryžtą bet koku būdu ginti nepriklausomybę.

NAUJA LFB VADOVYBĖ

Lietuvių Fronto bičiuliai š.m. kovo mėn. korespondenciniu būdu rinko naujai kadencijai asmenis į LFB tarybą ir kontrolės komisiją. LFB rinkimų komisija (Jonas Vasaris, Ona Šilėnienė, Vladas Čyvas) 1996 balandžio 18 d. posėdyje paskelbė šių rinkimų rezultatus.

Į naują LFB tarybą balsų dauguma išrinkti šie bičiuliai: Juozas Ardy, Vytautas Petrulis, Kazys

Ambrozaitis, Vytautas Volertas, Algis Raulinaitis, Petras Kisieličius, Zigmas Brinkis, Česlovas Kuras, Jonas Urbonas. Be šių rinktų asmenų į tarybą automatiškai dar įeina Adolfas Damušis ir „Į laisvę“ žurnalo redaktorius (šiuo metu Juozas Baužys).

Į LFB kontrolės komisiją išrinkti: Vaclovas Šaulys, Jonas Kavaliūnas, Kazys Kriaučiūnas.

Mieli skaitytojai, skaitytojos, ar pratęsete savo prenumeratą 1996 metams?

Algirdas Čekys, vilnietis žurnalistas, kurio vieną straipsnį apie partizanų spaudą skaitėme *Į laisvę* 121 nr., savo 1995 lapkričio 29 dienės laiške, rašytame *Į laisvę* redaktoriui, taip rašė:

...Siunčiu dabar 3 rašinius (kurių bendra antraštė galėtų būti „Pasirinkimas ant peilio ašmenų“) apie ilgiausiai Lietuvoje kovojusius, deja, mažiausiai žinomus Rytų Lietuvos partizanus. Skirtingai nuo kitų, jų būriai buvo sudaryti giminystės principu, todėl čia mažiausiai buvo išdavysčių ir jie ilgiausiai išsilaikė. Man ypač didelį įspūdį paliko ne atskiri mūšiai, užpuolimai, o tų žmonių moralūs santykiai. Apskritai moralumas jų kovoje, pasirodo, turėjo kažkokią mistinę, lemtingą reikšmę.

Paprasto žmogaus moralinis apsisprendimas ypač sunkiomis sąlygomis — tai idėja, kuri vienija šiuos rašinius. Daugiau kaip 10 metų trukusiame ginkluotame pasipriešinime prieš rusų okupantus išryškėjo ir moralinis žmonių tvirtumas. Štai kodėl okupantas pirmiausia ir puolėsi griauti Bažnyčių ir tautinę mokyklą.

Rašiniai parengti pagal Rytų Lietuvos partizanų Vytauto apygardos, 5-tosios Lokio rinktinės kovotojų Juozapo Streikaus, Izidoriaus Streikaus, Vlado Krasausko, Vinco Pupelio ir Balio Pupeikio baudžiamųjų bylų dokumentus...

Jo laišką su rašiniais ir nuotraukomis gavau tik po Kalėdų. Nežinojau, kad tuo metu Algirdas Čekys jau buvo miręs. Apie jo netikėtą mirtį sužinojau iš Janinos Semaškaitės, taip pat *Į laisvę* bendradarbės, žurnalo 122 nr. jautriai aprašiusios Danutės Čepytės Andriušienės gyvenimą. Savo 1996 sausio pradžioje rašytame laiške Janina Semaškaitė rašo:

...Pamenu tą dieną, kai Algirdas Čekys su džiaugsmu man paskambino ir pranešė, kad jūsų žurnalas jo rašinį išspausdino. Tada pasidžiaugėm abu, kad dar ne visi „paskutinieji mohikanai“ išmirė, kuriems rūpi Lietuvos praeitis, pasiguodėme, kaip sunkiai į leidyklas prasiskverbia pasipriešinimo okupacijai dokumentai bei gyvų žmonių atsiminimai... Deja, per pačias šv. Kūčias Algirdas Čekys mirė. Trūko širdies aorta. Doriems žmonėms sunku atlaikyti visa tai, kas dabar vyksta Lietuvoje. Netekau bendraminčio ir mokslo dienų bičiulio, su kuriuo sugebėjome sutartinai dirbti, buvome pradėję rinkti medžiagą naujai knygai...

Pagarbiai prisimindami jau mirusį šviesios atminties autorių Algirdą Čekį, čia spausdiname jo prieš pat mirtį atsiųstus tris Rytų Lietuvos partizanų gyvenimo epizodus.

Redaktorius

Pasirinkimas ant peilio ašmenų

ALGIRDAS ČEKYS

KELIAS Į BAŽNYČIĄ

Per patį 1948-ųjų kovo polaidį Stanislovas Gravelis išsiruošė į Subotės bažnyčią. Baigėsi laukai, prasidėjo Prodės miškas ir čia ant kelio Kalniš vienkio šeimininkas netikėtai išvydo būrelį vyrų. Atrodė, jog jie buvo ginkluoti. Kai Stanislovas Gravelis susilygino su būreliu, vienas jų, su automatu, priėjo ir latviškai paklausė:

— Kur eini?

— Į Subotės bažnyčią, — atsakė Stanislovas Gravelis.

— Jeigu eini, tai ir eik, — kažkaip mįslingai pasakė tas, su automatu.

Tuo kalba ir baigėsi. Ginkluoti vyrai liko ant kelio, o Stanislovas Gravelis toliau tęsė savo kelionę.

Vėliau jis tarsi stebėsis, jog sutiktieji jo nei tardė, nei mušė, net pavardės nepaklausė. Kelias į bažnyčią buvo laisvas.

Tačiau atėjęs į Subotę, Stanislovas Gravelis pasijuto lyg supančiotas. Kojos jį nešė ne ten, kur jis nuo ankstyvo ryto ruošėsi eiti. Jis pasuko į Subotės sribų būstinę.

Tą baisią vietą Subotėje žinojo visi ir jos iš tolo lenkėsi. Galva neneša, kas į sribyną patraukė vienišo vienkio šeimininką, skubėjusį į susitikimą su Dievu. Tačiau į tą baisią vietą jis nuėjo pats, niekieno nei kvietas, nei ragintas.

Pasiteiravo Subotės sribų vado ir jam kaip per išpažintį viską išklajo. Tiesą sakant ir pasakoti nebuvo ko: sulaikė jį ginkluoti žmonės — banditai, kurių jis anksčiau nei matęs, nei sutikęs nebuvo.

Snaudę prie įkaitintos krosnelės sribai buvo pakelti ant kojų. Partizanams persekioti buvo pasiūsta 5 žmonių grupė: Fiodoras Kolodovas su rankiniu kulkosvaidžiu, Parferijus Ivanovas su šautuvu, Fadejus Ivanovas ir Ivanas Nikolaevas su automatais. Vadovauti buvo paskirtas Semionas Kulikovas. Jis turėjo pistoletą „Valter“ ir keletą granatų.

Atskubėję į nurodytą vietą sribai nieko neaptiko. Tačiau pakelėje ir miške dar bolavo sniego lopai ir ant jų nesunku buvo pastebėti pėdsakus. Jų pasirodė ne tiek daug — penkių ar šešių žmonių, ir sribai nusprendė persekiojimą tęsti. Prie Prodės mokyklos jie pasivijo ginkluotą būrelį.

Tai buvo Vytauto apygardos, 5 Lokio rinktinės Juozo Streikaus-

„Stumbro“ vyrai, iš Obelių krašto persimetę žiemoti į Latviją. Visą žiemą vadas kartu su broliu Izidoriumi, seserimi Ona, Albinu Dručium, Pranu Bieliausku, Juozu Lukošiu, Algirdu Makutėnu, Antanu Vartibavičiumi, Voldemaru Drozdovskiu, Adolfu Varna, Jonu Bakšiu, Navicku „Kriaučiuku“ žiemą praleido našlės Krašauskienės sodyboje. Tačiau ilgiau lindėti darėsi pavojinga ir vyrai patraukė į miškus.

Čia prie Prodės mokyklos juos ir apšaudė sribai. Pirmąją Velykų dieną vyrams labai nesinorėjo veltis į kautynes, ir būrys atsišaudydamas traukėsi.

Stribų grupės vadas Semionas Kulikovas nenorėjo taip lengvai paleisti aukų. Jis šoko į Prodės mokyklą skambinti pagalbos. Čia jį ir pasivijo automato kulkos. Jis krito į purvyną, pakirstas į kojas ir pilvą. Kai prie jo pribėgo partizanas Pranas Bieliauskas, sribas dar krikė, bet nei pistoleto, nei granatų jam jau nebereikėjo...

Išgirdę automato seriją mokyklos pusėn šokosi ir kiti sribai. Savo vadą jie rado be sąmonės. Kažkuris jų atsivarė vežimą ir Semioną Kulikovą išvežė į Subotės ligoninę. Mirė jis kitą dieną, jau Daugpilio karinėje ligoninėje.

O Juozo Streikaus vyrai patraukė į Baltmužės girias, iš kurių vakare perėjo į Susėjos miškus.

Liko nežinoma, ar tą dieną Kalninš vienkiemio šeimininkas pasiekė bažnyčią ir ką tokiu atveju žmogus gali kalbėtis su Dievu...

UŽMUŠTI ŽMOGŲ

Pralėkęs kokį šimtą metrų pašalo sutraukta pieva, Adolfas Isodas atsigrėžė ir savo varganos trobelės atšlaime išvydo tamsią apsigobusią motiną. Ji atsikėlė iš ligos patalo, kad galbūt paskutinį sykį pamatyti savo sūnų, kuris su nedideliu būreliu vyrų vis labiau ir labiau tolo nuo jos.

Ką tąsyk turėjo jausti negalių prispausta moteris, matydama, kaip staiga apsivertė gyvenimas ir ji netenka vienintelių rankų savo mažame pustrečio hektaro žemės ūkelyje? Kas bus su kitais dviem mažamečiais vaikais — Po Viliuku ir Vale?

Adolfas Isodas dar spėjo pamatyti, kaip motina staiga nusigrėžė ir pro gulintį sniege pašautą sribą, susmukusį ienose arklį bei mergaitę už jo pasuko į artimiausio kaimyno Igno Meilaus trobą. Tai buvo neseno susišaudymo pėdsakai, kai bunkerį jų troboje užpuolė Obelių sribai...

Nė nejausdamas kojų, Adolfas ėmė vytis jau gerokai nutolusius Antaną Pauliuką, Vincą Pupelį ir Arnoldą Jocį. Užgulė sunki nuojauta ir ji netrukus pasitvirtino: tos pačios 1945 metų kovo 17 dienos vakare sribai

sudegino jo namus Jucių kaime. Supleškėjo gyvuliai, drabužiai, maistas... Motina su seseria ir broliu liko kaip stovi.

Nuo tos dienos Adolfui Isodui gimtaisiais namais tapo Aleksandravėlės valsčiaus Agurkiškės ir Kūdrų miškai, patalus atstojo eglių šakos po šonu, o pusryčius — rieškučios šaltinio vandens ir sudžiuvusios naminės duonos kriaukšlė.

Ir nors gimtųjų namų vietoje riogsojo nuodėgulių krūva, nors daržą gožė balandos ir kiečiai, bet ta vieta Adolfui buvo pati artimiausia. Ten jį traukė traukė nors trumpam, nors pasėdėti ant išvirtusių pamato akmenų.

Praėjus dviems mėnesiams nuo susišaudymo su sribais Adolfas Isodas, pasitraukęs iš Kazio Ramanausko būrio, slapstėsi netoli Vinco Pupelio sodybvietės Kubiliškių kaime, kurią sribai irgi paleido dūmais. Tas žemės lopinėlis, nors ir apnaikintas, tuščias, bet buvo savas ir todėl, rodėsi, saugiausias. Čia vieną rytą jis ir išvydo susenusią savo motiną, išsiruosusią, atrodo, į Obelius.

Neatsargu buvo vidury dienos ją užkalbinti ir Adolfas ėmė laukti motinos sugrįžtant. Senoji pasirodė jau pavakary. Nelabai nustebo išvydusį pakilusį jai priešais sūnų. Gal net tikėjosi tokio susitikimo. Ėmė skųstis, jog visi vargai dėl to, kad jis jos nepaklausė. Dabar ir jai nėra kur galvos priglausti. Prašė legalizuotis ir perdavė sūnui laiškėlį, gautą Obelių saugume.

Senoji kaip šešėlis nutolo keliūte, o Adolfas Isodas grįžo į savo slėptuvę ir ėmė skaityti laišką. Jam buvo liepiama asmeniškai užmušti Vincą Pupelį, paimiti jo kulkosvaidį ir legalizuotis. Kelk kartus perskaitė raštelį, bet taip ir nesuprato, kodėl jis pasirinktas savo kaimyno žudiku ir kodėl jis turi klausyti tų, kurie supleškino jų namus...

Adolfas kodas pasiliko miške, tačiau Obelių sribai jo ramybėje nepaliko. Po kurio laiko Arnoldas Jucys perdavė jam laišką, gautą iš pažįstamo. Tačiau atplėšęs jį Adolfas įsitikino, jog ir šis raštelis iš saugumo. Buvo primenami tie patys reikalavimai — nužudyti Vincą Pupelį.

Tuo metu sribai su rusų kareiviais Girelės miške aptiko nuo Kazio Ramanausko atskilusią 8 vyrų grupę. Dalį jų kareiviams pavyko apsupti. Buvo nukauti Jonas Pupelis ir Kavoliūnas, o broliai Jonas ir Petras Petrėnai pateko į rusų nagus. Adolfui Isodui pavyko išsigelbėti kartu su Vinco Pupelio broliu Petru. Nuo to laiko su Vincu jis daugiau nebesiskyrė.

Nutruko ryšiai su motina, giminėmis, o tas, kurį saugumas jį vertė nužudyti, tapo artimiausiu žmogumi. Galimas daiktas, kad ir savo gyvybę Adolfui pavyko išsaugoti tik Vinco Pupelio dėka.

Taip abu vyrai, medžiojami sribų ir rusų kareivių, sulaukė rudens. Netikėtai sužinojo, jog Obelių rajono Svobiškių miške slapstosi Algirdas

Makutėnas. Vyrai ryžosi jį susirasti.

Tai jiems pavyko. Algirdas Makutėnas nuvedė vyrus į savo mažą bunkeruką, kuriame ruošėsi žiemoti su Jonu Leikumi. Tačiau po savaitės Jonas Leikus pasiryžo legalizuotis. Bunkerį teko palikti.

Ir vėl — dviese. Artėjo žiema. Netrukus vyrai susitiko Vinco Pupelio sesers vyro tetą Emiliją Ruzgytę iš Sinkiškių kaimo. Ji 1945 metų lapkričio mėnesį vyrus nuvedė į Latviją, pas Prodės valsčiaus gyventoją Artūrą Kerubinį. Pas jį vyrai sutiko ir Algirdą Makutėną. Čia, daržinėje po šieną buvo įrengtas bunkeris, kuriame vyrai ir išsilaikė iki 1946 metų pavasario.

Tas pavasaris Adolfui Isodui buvo sunkiausias. Išlindusį iš tvankaus bunkerio, jį nenumaldomai traukė prie žemės, prie gyvulių, prie paprasto valstietiško darbo. Ėmė prašyti Artūrą Kerubinį gauti jam dokumentus. Pasas buvo gautas Fiodoro Moskaliovo pavarde.

Adolfas Isodas paliko savo šautuvą, granatą, kelias saujas šovinių, ir, kaip ir aną pavasarį, pasuko į miglų siaustomą nežinomybę. Jam pavyko, įsidarbino Sladės valsčiaus arklių nuomojimo punkte kalviu. Kaustė arklius, taisė vežėčias. Ir buvo tuo patenkintas.

Sako, jog po metų, 1946-1947 metų žiemą, kai Vinco Pupelio 10 vyrų būrys slapstėsi Slatės valsčiuje, Lucanų kaime, Adolfas Isodas buvo susitikęs savo senąjį vadą ir apie valandą su juo šnekėjosi.

Areštavo jį 1949 metų sausio 23 dieną. Buvo apklausinėjamas kaip liudininkas Vinco Pupelio byloje. O jo motinos, sesers Valės ir brolio Povilioko pėdsakai pasimetė.

PUPELIŲ IŠGELBĖJIMAS

Išblaškytas ir gerokai išretėjęs Juozo Streikaus būrelis prisiglaudė Prodės miške. Kelias savaites gainiojami, jie buvo nusivarę nuo kojų ir niekas gerai neprisiminė, kada paskutinį kartą kramtė duonos plutą.

Abu broliai Streikai ir Vincas Pupelis sėdėjo ant sausų spyglių, nugaramis atsirėmę šimtametės eglės. Čia pat gulėjo ir jų ginklai: prancūziškas kulkosvaidis ir du šautuvai — automatinis rusiškas Izidoriaus ir vokiškas — Vinco.

Atokiau įsitaisė moterys: Irena Pupelienė, Elena Mickutė ir Streikų sesuo Valė. Visos jos buvo beginklės. Tik Elena Mockutė nešiojosi nedidelį vokišką pistoletą „Mauzer“.

Pametę būrelio pėdsakus, sribai nenurimo. Vieną rytą kažkuri iš moterų miške pastebėjo nepažįstamus žmones. Visi suprato, jog jie aptikti.

Būrelis apsisprendė ieškoti prieglobsčio Latvijoje, Dvitės miškuose.

LP
3-čios "Vytauto" A-dos
5-tos "Lokio" Rinktinės
"Vyties" Kuopos
V A D A S
Nr. 4

Nuorasių
1949 m. sausio m. 7 d.

Broliai S T U M B R U I /Str. Juez./

Laikinais pavedu eiti "Vyties" kuopos Vado pareigas ir kaip galima greičiau prašau prisijusti savo sutikimą, šiose pareigose pasilikti visam laikui. Taip pat prašau pasirūpinti, sudaryti ryšio tinklą, nuolatiniam ryšio palaikymui.

Pakol nėra sudarytas ryšis, kuopos Vado pareigas, kiek tataliės "Vyties" kuopą, prie Rinktinės štabo atliksiu sąjvius kitus reikalus palikdamas tvarkyti Tamstai, savo nuožiūra.

Jei sudarysite ryšį ir sutiksite eiti visą laiką K-pos Vado pareigas, - pasirūpinsiu, kad būtų Tamstai prisiųstas paskyrimo raštas.

Linkiu sėkmės ir Aukščiausiojo pagalbos visuose darbuose ir žygiuose !

Liubartas /s
"Vyties" Kuopos Vadas

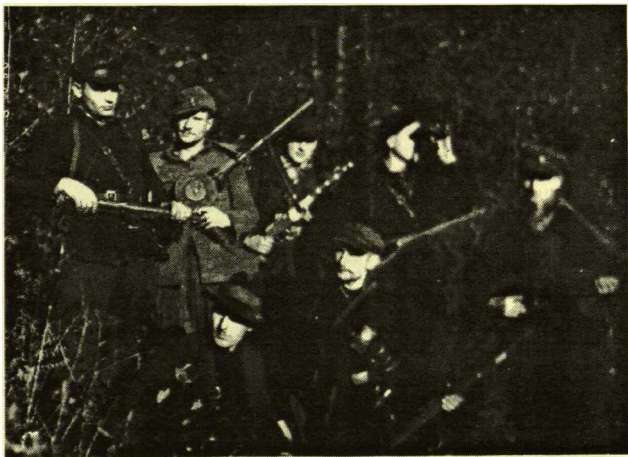
Kopija rašto, kuriuo Juozas Streikus skiriamas Vyties partizanų kuopos vadu.

Tik kelio ten niekas nežinojo. Irena Pupelienė pasisiūlė nuvesti į Bebrynę. Už jos, žinojo, buvo ir Dvitės miškai. Pasiekęs Ilzės miestelį, būrelis apsisusto krūmuose, o Irena nuėjo į dvarą, pas buvusią savo šeimnininkę Olgą.

Irena pasirodė jau vakarop. Kartu atsivedė ir žvitrą moterėlę, kuri, kaip visi suprato, ir buvusi jos šeimnininkė. Ji vietoje ir nurodžiusi kryptį, kaip pasiekti Dvitės miškus.

Temstant negausus būrelis pakilo iš krūmų ir išėjo Irenos šeimnininkės nurodyta kryptimi. Priekyje su kulkosvaidžiu žingsniavo Juozas Streikus, už jo Irena Pupelienė ir kiek atsilikę Izidorius, Valė Streikutė ir Elena Mockutė. Vincas Pupelis, ko gero, buvo greta savo žmonos.

Priekyje turėjo būti platus vieškelis, kurį nuoėjusiųjų skyrė rugių laukas. Brisdamas per rugius, Juozas Streikus išgirdo, kaip iš jų kažkas paki-



Lokio rinktinės, Vyties kuopos partizanai 1946 m. Priekyje su skrybėle — vadas Balys Vaičėnas „Liubartas“.

lo ir išbėgo. Bet niekas į tai neatkreipė dėmesio. Antrasis įspėjimo signalas buvo neišgirstas ir nesuprastas. Kaip išsigelbėjimas juos traukė gelsva smėlio juosta, už kurios jiems vaidenosi atokvėpis ir išsigelbėjimas.

Bet iki išsigelbėjimo buvo toli. Nebaigus priėti vieškelį, Juozas Streikus griovyje išvydo sugulusių žmonių galvas. Tarytum jų čia jau laukė. Tuo metu pasaloje sugulę kareiviai irgi pastebėjo besiartinantį būrelį. Sužvangėjo ginklų spynos. Juozas Streikus spūsterėjo kulkosvaidžio gaiduką, tačiau po kelių šūvių ginklas užsikirto. Ieškodamas priedangos jis puolė prie krūmų, vėl ėmė šaudyti, bet ginklas ir vėl nepakluso.

Vadas pamatė, kaip suklupo nusitvėrusi kairės rankos Irena Pupelienė, o Vincas Pupelis kažkaip nenatūraliai pasviro ant šono... Prabėgęs pro jį, Juozas Streikus prisiartinio prie Irenos ir pamatė, jog ji sužeista į kairę ranką, žemiau alkūnės. Paliepė Elenai Mockutei virš alkūnės užrišti raištį, kraujui sustabdyti.

Besitvarkant atslinko ir Vincas Pupelis. Pasakė, jog sužeistas per pilvą. Miško sąlygomis tai buvo tolygu mirčiai. Ėmė Juozo prašyti jį pribaigti...

Niekas neprisimena, kokius žodžius Juozas Streikus kalbėjo Vincui Pupeliui, bet jis po tų žodžių aprimo. Tada vadas paėmė sužeistąjį už

alkūnės ir ėmė tolti nuo tos vietos, kur įvyko susidūrimas su kareiviais.

Virš jų galvų akinančias kibirkštis žėrė raketas, bet jos nebuvo pavojingos. Pamėkliškoje šviesoje jie brovėsi pro beveik nerealius krūmynus, nušienautas pievas, už kurių iš tamsos išplaukdavo tolimi ir reti vienkiemiai.

Prie vienos tokios sodybos Juozas Streikus kartu su sužeistaisiais ir Elena Mockute stabtelėjo. Nusižiūrėjo daržinę ir, ten įvedęs Pupelius, juos gerai paslėpė. Pažadėjo ateiti kitą rytą ir, kartu su Elena Mockute, pasitraukė į netoli plytinčius krūmynus.

Naktis praslinko kaip kiškiui po lapu. Tačiau buvo užmigęs ir jautėsi pailsėjęs. Tik neramu buvo dėl nežinia kur likusio brolio ir sesers. Mažai vilčių teikė ir Vinco Pupelio sveikata. Nesitikėjo jo rasti gyvo. Surado. Nei Vincas, nei Irena nesiruošė mirti. Išsivedė juos į krūmus, aprišo žaizdas. Toliau su sužeistaisiais likti nepažįstamoje sodyboje buvo pavojinga. Būrelis nuslinko toliau. Apsistojo nuošalesnės sodybos klojime. Čia Juozas Streikus sužeistuosius paliko. Kartu su jais liko ir Elena Mockutė.

Reikėjo ieškoti savų — nepažįstamame krašte, nepažįstamoje vietoje, stebint priešų žvalgams ir šnipams. Ėjo, kaip dažnai tokiais atvejais būdavo, daugiau pasitikėdamas nuojauta, negu sveiku protu. Ir ji neapgavo. Kažkoks septintas jausmas atvedė jį į Baltmužės pušyną. Čia ir sutiko Izidorių su Vale. Apsitarė eiti į Obelių rajono Padubės mišką ir žiemoti kartu. Išsikasė miške bunkerį, prisinešė bulvių, vienoje klėtyje surado ir virdulį, primusą. Prisileido iš ratinių traktorių žibalo... Blogiau buvo su duona. Miške jos neišsikepsi. Bandė kepti tokius papločius ant kastuvo ir džiovinosi žiemai.

Tik mintis apie Pupelius drumstė galvas. Svetimame krašte sužeistiesiems išlikti nebuvo jokių šansų. Juozas Streikus ryžosi vėl surizikuoti ir parvesti juos į Lietuvą.

Ir pačiu laiku. Ilukstės saugumo vado papulkininkio Trofimovo šnipai jau užuodė, jog Ušuli vienkiemyje Vincento Kulinšo sodyboje slapstosi sužeisti Juozo Streikaus žmonės. 1951 m. naktį iš rugsėjo 22 į 23 buvo suplanuota karinė čekistų operacija — suimti partizanus.

Deja, nespėjo. Klojime ant avižinių šiaudų sribai surado tik degtukų dėžutę su baltais milteliais ir sukruvintą moteriškos suknelės rankovę. Pagal ją prieš keletą dienų į sribų rankas patekusi Elena Mockutė patvirtino, jog drabužio skiautė — nuo Irenos suknelės. O tuo metu patys Pupeliai nuo savo paskutinės slėptuvės buvo toli—Streikų bunkeryje, kuria-me jie sunkiai bet laimingai kartu pragyveno iki 1952 metų gegužio.

Eugenijus Ignatavičius:

Neseniai pradėjau rašyti neįprasto Lietuvoje žanro kūrinį — dokumentinę-publicistinę studiją apie buvusį Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos prezidento pirmininką, partizanų generolą Joną Žemaitį. Noriu čia bent trumpai supažindinti skaitytojus su Jono Žemaičio biografija. Knyga būtų lyg ir dokumentinis romanas sąlyginiu pavadinimu

KETVIRTASIS LIETUVOS PREZIDENTAS

Jonas Žemaitis (iki 1920 m. J. Žemaitaitis) gimė Palangoje 1909 kovo 15 d. grafo Tiškevičiaus dvaro pienininko Jono ir Petronėlės Žemaitaičių šeimoje. Jo senelis Antanas Žemaitaitis buvo Šiluvos valsčiaus viršaitis, Kiaulininkų kaime turėjęs 30 ha ūkį.

J. Žemaitis buvo antrasis vaikas (sesuo Kotryna, gimusi 1904). Tuoj po Jonuko gimimo, šeima 1911 m. persikelia gyventi į Lenkiją, kur Lomžos mieste, pas motinos brolių, tėvas dirba pieninėje. 1917 m. jų šeima grįžta į Lietuvą ir apsigyvena pas senelį Kiaulininkuose, o vaikams paaugus, apsigyvena Raseiniuose, kuriuose J. Žemaitis lanko mokyklą ir, baigęs 6 gimnazijos klases, 1926 m. įstoja į Karo mokyklą Panemunėje. Ją baigęs, 1929 m. gauna leitenanto laipsnį ir paskiriamas dirbti artilerijos 2-ojo pulko kuopos vadu.

Lietuvos kariuomenės vadovybė, matydama neeilinius J. Žemaičio gabumus, 1937-39 m. pasiunčia jį tobulintis į Prancūzijos Fontainebleau artilerijos karo mokyklą. Išmoksta prancūzų ir vokiečių kalbas, baigęs stažuotę, garma kapitono laipsnį, vadovauja Lietuvos 5-tojo artilerijos pulko mokomajai baterijai. 1940 m. okupavus bolševikams Lietuvą, J. Žemaitis tęsia karinę tarnybą sovietinėje kariuomenėje 617-tojo pulko mokyklos vadovu. Antrojo pasaulinio karo pradžia jį

Rašytojas Eugenijus Ignatavičius, kilęs ir Raseinių apskrities, savo pirmuoju novelių rinkiniu „Sekmadienio pieva“ debiutavo 1966 metais. Rašė novelės ir apysakas daugiausia Lietuvos kaimo gyvenimo temomis.



užklumpa Varėnos poligone. Gavęs įsakymą trauktis į Rytus drauge su sovietinės armijos daliniais, J. Žemaitis su grupe kariškių atsilieka ir ties Valkininkais sąmoningai pasiduoda į vokiečių nelaisvę. Tačiau nepanoręs jiems tarnauti, išeina į atsargą, ir, su žmona apsigyvenęs Kaune, įsidarbina Energetikos valdyboje. Metų pabaigoje, gimus sūnui Laimučiui, su šeima persikelia gyventi į Kiaulininkų kaimą pas senelį, ir iki 1944 m. dirba Šiluvos žemės ūkio kooperatyvo vedėju.

Jau vokiečių okupacijos metais įsijungia į rezistencijos veiklą: su raseiniečių grupe platina antinacinę spaudą, Šiluvos valsčiuje organizuoja 150 vyrų vietinę rinktinę. Generolas Plechavičius jį paskiria bataliono, buvusio tuo metu Seredžiuje, vadu. Gegužės mėnesį vokiečiams sunaikinus rinktinės štabą, J. Žemaitis pasi-

Kapitonas Jonas Žemaitis, Vaizdas iš dokumentinio filmo „Ketvirtasis prezidentas“ (1995). Nuotr. iš „Dienovidžio“

traukia iš tarnybos ir grįžta į Kiaulininkus, slapstosi.

Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, kurį laiką slapstosi aplinkiniuose miškuose, o 1945 žiemą įsirengia bunkerį tėvų namuose. J. Žemaitis, susisiekęs su LLA atstovais, duoda priesaiką ir 1945 m. birželio 2 d. išeina į Juozo Čeponio vadovaujamą partizanų Žebenkšties rinktinę. Jis tuoj pat paskiriamas šios besiformuojančios rinktinės štabo viršininku (Bedančių miške). Kovos krikštą gauna 1945 liepos 22 d. įvykusiose kautynėse Virtukų miške su gausiais KGB kariuomenės daliniais. Antrajame mūšyje, Pyragių miške, 1946.VII.6 vadovauja jau pats J. Žemaitis.

Prasideda J. Žemaičio aktyvi rezistencinė veikla ir kilimas parti-

zanų vadovybėje. 1947 m. Kęstučio jungtinės apygardos vadas J. Kasperavičius jį apdovanoja garbės ženklais už puikų organizacinį darbą ir sumanų vadovavimą. Tais pačiais metais balandžio 7 d. žuvus Kęstučio apygardos vadui leitenantui J. Kasperavičiui, jos vadu išrenkamas Jonas Žemaitis. Jis reformuoja apygardą, paskiria naują štabo vadovybę. Ryšininkės N. Nausėdaitės dėka vos išvengęs J. Markulio-Erelio išdavysčių, drauge su kitų apygardų vadais ima rengti naujas struktūras, reorganizuoti BDPS (Bendrą demokratinį pasipriešinimo sąjūdį), mėgina centralizuoti vadovavimą, Lietuvos pasipriešinimo sąjūdį paskirsto į tris zonas: Pietų sritį — „Nemunas“, Vakarų — „Jūra“ ir Šiaurės Rytų — „Vytauto Didžiojo“.

Jo iniciatyva ir sumanumu pasiseka organizuoti visos Lietuvos partizanų apygardų vadų suvažiavimą, kuris įvyko netoli Radviliškio, Dūkto miškų prieigose 1949 vasario mėn. 1-22 d. Šiam suvažiavimui buvo kruopščiai ruošiamasi iš anksto: paskirstytos pranešimų temos, planuojamas dokumentų paruošimas. Suvažiavimo metu svarbiausius dokumentus beliko tik tobulinti ir aptarti bei patvirtinti. Išrenkama visos Lietuvos partizanų vadovybė iš asmenų, atstovaujančių pagrindines pasipriešinimo okupacijai jėgas. Patvirtinamas naujai išrinktas Tarybos prezidiumas, o J. Žemaičiui suteikiamas generolo

laipsnis. Jis vienbalsiai išrenkamas Tarybos prezidiumo pirmininku. Jo pavaduotoju tapo Adolfas Ramanauskas-Vanagas. Suvažiavime buvo priimti svarbūs nutarimai, dokumentai, jų tarpe LLKS statusas, deklaracija, kurios 14 punktų buvo išdėstyti kertiniai pasipriešinimo okupacijai principai bei nuostatos, pagrįstos Nepriklausomos Lietuvos konstitucija. Nubrėžiami pagrindiniai būsimos Lietuvos valstybės kontūrai. Lietuva paskelbiama šiuo metu esanti sovietų okupuota šalimi, kurios politinei ir ginkluotai pasipriešinimo kovai vadovauja vieninga teisėta Lietuvos valdžia — LLKS taryba. Vakarams vykdant priimtus Chartos įsipareigojimus ir Lietuvai su jų pagalba atgavus laisvę, pagal deklaracijos 6-ąjį punktą, kol bus išrinktas naujasis seimas, prezidento pareigas būtų turėjęs eiti LLKS Tarybos prezidiumo pirmininkas, šiuo atveju — Jonas Žemaitis.

Šias pareigas J. Žemaitis stropiai ir sėkmingai vykdė beveik trejus metus, kol 1951 m. gruodžio 2 d. jį ištinka nelaimė — staiga paralyžuoja kairiąją koją ir ranką. Pusantrų metų jis išguli ligos patalė, bunkeryje Šimkaičių girioje, netoli Pavidaujo kaimo. Kurį laiką nesuteikiama net medicininė pagalba, ir tik po pusės metų ateina jį gydyti med. sesuo, jurbarkietė Marija Žiliūtė-Eglutė. Ją saugo, aprūpina maistu ir kitais reikmenimis ištikimas partizanas Juozas Palubeckas-Simas ir jo sesuo, par-

tizanė Elena Palubeckaitė-Liudas. Deja, jam pradėjus sveikti, 1953 m. gegužės 23 d. jo saugą J. Palubecką įduoda į KGB nagus seniau paimtas gyvas partizanas Pranas Narbutas-Rolandas ir greit užverbuotas. Simas neišlaiko tardymo bei kankinimų ir tik po savaitės sutinka išduoti savo vado buveinę ir parodyti bunkerį. Čekistai į bunkerį sumetę granatas per ventiliacijos vamzdį su migdomuoju, nervus paralyžuojančiu užtaisu, visus tris viduje esančius paima gyvus.

Pusantrų metų J. Žemaitis laikomas Vilniaus KGB kalėjimo rūsiuose. Po vienuolikos mėnesių tardymo, 1954. VI. 1-8 Vilniuje įvyksta Pabaltijo Karo apygardos tribunolo teismas, kurio metu J. Žemaitis laikosi išdidžiai ir nepriklausomai, kaip ir tardymų metu (net pas patį L. Beriją). Nu teisus jį sušaudyti, Žemaitis atsako rašyti malonės prašymą. Atmetęs visus pasiūlymus bendradarbiauti su Maskva ir jos KGB šefu Berija, lieka ištikimas karininko ir partizanų vado priesaikai. 1954 m. lapkričio mėnesį J. Palubecką ir J. Žemaitį išgabena mirties nuosprendžio įvykdymui į Maskvos Butyrkų kalėjimą. Po teismo praėjus beveik pusmečiui, 1954 lapkričio 26 d. J. Žemaičiui įvykdoma mirties bausmė.

J. Žemaičio asmuo, jo gyvenimo ir veiklos linija knygoje būtų

pagrindinė ašis apie kurią suktųsi visi pokario įvykiai Lietuvoje, nes jis turėjo kontaktus su visais partizanų vadais, tame tarpe ir su VLIK'u per Daumantą — Juozą Lukšą.

Nepaprastai įdomus ir J. Žemaičio šeimos likimas. Tėvai išvaromi iš namų ir badauja Klaipėdos uosto šiukšlynuose, paskui priglaudžiami Laukgalių senelių namuose. Seserį Kotryną — mokytoją ir jos šeimą ištremia į Sibirą dar 1941 m. 1946 m., partizanavimo pradžioje, staiga Kaune miršta Žemaičio žmona Elena, palikdama ketverių su puse metų sūnelį Laimutį našlaičiu, kuris užauga pas svetimus, nors ir šaunius žmones, tačiau nežinodamas nei savo tėvų, nei tikros pavardės.

Kadangi J. Žemaičio veikla aprėpia visą Lietuvos rezistenciją ir siekia net užsienį, tai ši knyga būtų kaip to laikmečio dokumentinis veidrodis, atspindintis ne tik partizanų struktūrų veiklą, metodus, taktiką, bet ir jų priešų, Lietuvos genocido vykdytojų — čekistų strategiją, žmonių terorizavimo, persekiojimo bei naikinimo metodus, atsineštus su gausia patirtimi kituose okupuotuose kraštuose. Lietuva tam nebuvo pasiruošusi ir visa tai teko patirti sumokėjus 38 tūkstančių partizanų gyvybėmis, neskaičiuojant žuvusių gulaguose ir tremtyje.

Išėivijos rūpestis dėl Lietuvos ateities

LIŪDA RUGIENIENĖ

DEMOKRATIJOS procesas reikalauja daug laiko ir darbo. Juk net Jungtinės Amerikos Valstijos per du šimtus metų dar nėra pasiekusios tobulos demokratijos. Tad negalime galvoti, kad Lietuvoje demokratija išaugtų per keletą metų. Turbūt neužteks nei ištisos generacijos.

Reikia pripažinti, kad Jungtinių Amerikos Valstijų parama demokratijai atkurti pačioje Rusijoje ir kituose Rytų kraštuose nėra sėkminga. Buvęs senatorius Bill Bradley „Foreign Policy“ žurnale JAV pagalbą apibūdina taip: „Rusijai prižadama bilijonai dolerių, šimtai milijonų pakliūva į amerikiečių konsultantų kišenes, o Rusiją pasiekia tik centai“. Prieš kurį laiką „Wall Street Journal“ buvo rašyta, kad Rytų Europai skiriami pinigai tų kraštų nepasiekia ir nėra efektyvūs. Bradley teigia, kad, norint ugdyti demokratiją, būtina pačius žmones įtraukti į demokratinio pasikeitimo procesą. Tik tuomet galės atsirasti permaina.

Turi pasikeisti žmonių galvo-

sena, kad ne valstybė yra už juos atsakinga, bet patys žmonės atsakingi už savo valstybę, už savo asmeninį ir vaikų gyvenimą. Ši atsakomybės jausmą žmonėse sovietams tikrai pasisekė sugriauti. Juk kiekvienas ir iš Lietuvos gautas laiškas atspindi nusivylimo jausmą, depresiją, nepasitikėjimą ne vien tik valdžia, bet apskritai visu rytojumi. Labai retai tebūna laišku, kuriuose ryžtamasi kovoti, nepasiduoti nevilčiai ir tikėti, kad Lietuvoje bus geriau. Taip rašo tik vienas kitas, dažniausiai tas, kuris aktyviai Lietuvos atstatymo procese dalyvauja. Psichologinė žmonių būklė sunki. Stoka pozityvaus galvojimo, motyvacijos dirbti geresnei ateities būklei, stoka pasiaukojimo artimui, baimė veikti, daryti sprendimus — yra tie pagrindiniai stabdžiai, kurie trukdo žmogui tapti laisvu, savistoviu, savimi pasitikinčiu ir nebijančiu kurti savo ir ateinančių generacijų ateitį.

Gyvenant užsienyje sunku įsijausti į Lietuvos žmonių prislėgtą būklę. Galvotum, kad žmonės išsilaisvinę iš Sovietų vergijos, turėtų džiaugtis ir dėti visas pastangas kuo greičiau Lietuvą pastatyti ant kojų, kaip darė mūsų tėvai šio šimtmečio pradžioje. Mano motina, būdama devyniolikos metų, buvo paskirta į kaimo

Šis Liūdos Rugienienės straipsnis yra kiek sutrumpinta versija jos kalbos, šiemet pasakytos Clevelande, minint Vasario Šešioliktąją.

mokyklą, kurioje buvo šimtinė vaikų ir ji viena. „Ryte pradėdavau su mažais, o naktį baigdavau su suaugusiais“, — pasakodavo. Daug ko atsisakė ir sunkiai dirbantis Lietuvos ūkininkas, kuris iš paskutiniųjų leido savo vaikus į mokyklą. Mokslas mūsų kultūroje buvo neįkainojama vertybė.

Visi šie klausimai verčia galvoti, kaip galima padėti ir ar iš viso galima turėti įtakos. Žmogus turi norėti pasikeisti pats. Kitas jo pakeisti negali. Ar mes galime sužadinti tą jo norą gyventi, norą keistis? Atsakymas sunkus. Skaitant mūsų spaudą, sakyčiau, joje pozityvių, viltį žadinančių žinių apie Lietuvą ir jos gyventojus maža. Mes dažnai net nežinome, kas ten gero vyksta, nors yra ir kuo pasidžiaugti. Marcelijus Martinaitis Lietuvos kultūros situaciją besibaigiančiais devyneasdešimt penktaisiais metais įvertino taip: „Bankai bankrutuoja, firmos bankrutuoja, garsūs turtingi žmonės bankrutuoja... Ypač sujaukta devyneasdešimt penktųjų metų pabaiga. Tačiau apie kultūrą niekaip negalime pasakyti, kad ji bankrutuotų. Priešingai... Reikia pasakyti, kad visos kultūros ir meno sritys po tylos periodo atsigauna“.

Kultūros atsigavimas yra tik vienas pavyzdys. Amerikietis dr. Wearing, kuris daug padeda Lietuvos žmonėms su negalia, De troite lietuviams kalbėjo: „Kuo jiems sunkiau sekasi, tuo mes labiau turime padėti. Mes į juos tu-

rime žiūrėti su meile“. Tai žodžiai svetimtaučio, kuris jau nemažą skaičių Lietuvos invalidų yra išsikvietęs į Jungtines Amerikos Valstijas, jiems sudaręs sąlygas reabilituotis. Jo pastangomis Lietuvoje „invalido“ terminas yra keičiamas į „žmogus su negalia“. Tai pavyzdys, kuris rodo, kad norint žmogui pagelbėti, reikia ne tik daug kantrybės, bet taip pat laiko ir svarbiausia — meilės.

...

ESAME įsitikinę, kad ne tik demokratinio proceso, bet ir pačios nepriklausomybės įtvirtinimas Lietuvoje labai daug priklauso nuo Washingtono. Tad ir vėl, kaip ir anksčiau, turėtume dirbti kaip organizuota išeivijos visuomenė ir stengtis įvairiais būdais paveikti JAV valdžios žmones ir tuo prisidėti prie Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimo.

Pasibaigus šaltajam karui, kuris politines jėgas aiškiai dalijo į Rytus ir Vakarus, iškyla nauji politinių jėgų balanso klausimai. Kai balanso nėra, atsiranda tuštumos ir kuriasi naujos tarptautinės problemos. Šiuo metu taip ir yra. Praėjusią vasarą, JAV Lietuvių Bendruomenės surengtoje politinėje konferencijoje Washingtone, buvo aiškiai pastebėta, kad prezidentas Clinton užsienio reikaluose politinės linijos neturi ir tai jau savaime yra jo politinė linija — „policy in itself“. Neturi gal todėl, kad iš tikrųjų dabartinė padėtis

yra labai komplikuota. Prezidentas Bush neseniai dar visam pasauliui skelbė: ateina nauja tvarka pasaulyje, kuriai vadovaus Jungtinės Amerikos Valstijos. Bet amerikiečiams iš tiesų nelabai svarbu pasaulinė politika, ar kad Jungtinės Amerikos Valstijos būtų vadovaujančia jėga. Jiems daug svarbiau yra jų ekonominė būklė. Prezidentas Clinton dar kandidatuodamas prižadėjo pirmiausia reikalus tvarkyti pačiame krašte ir tik dėl tos priežasties laimėjo rinkimus. Užsienio reikaluose prezidentas Bush buvo ypatingai svarbus, tačiau Jungtinių Amerikos Valstijų balsuotojams to neužteko.

Washingtono kongreso ir senato atstovai negali susitarti, kur glūdi Jungtinių Amerikos Valstijų prioritetai. Pavyzdžiui, kad ir NATO atveju. Vieni siūlo, kad NATO nebūtų praplėstas, nes praplėtimas erzintų Rusiją. Mums tiesiai į akis pasako: „Rusija yra mūsų draugė“. Kiti siūlo NATO praplėsti tik tuo atveju, jei Rusija pasidarytų agresyvi ir siektų savo imperialistinių tikslų. Thomas Henriksen iš Hoover Instituto, Stanford, California, „World Affairs“ žurnale padėtį įvertina šitaip: „šiandieną tarptautinė arena yra dominuojama tų pačių jėgų, kaip ir praeitame šimtmetyje. Rusija, Japonija, Anglija, Prancūzija, Vokietija ir Jungtinės Amerikos Valstijos įtakoja pasaulinę politiką tuomet ir tai daro šiandieną, tik jau su skirtin-gu geopolitiniu svoriu...“ Rusų

imperialistinė natūra yra nepasikeitusi. Tokia ji buvo carų, tokia ir šiuolaikinių prezidentų. Kaip ir praeityje, Rusija stengiasi kaimynus įtraukti į savo įtakos sferą... Iš Sovietų Sąjungos išsilaisvinę kraštai turi skaitytis su Maskva. Rusijos pajėgumas dažnai būna neteisingai vertinamas. Nepasisekimai ekonomikoje atves prie didesnio jėgos naudojimo. Tai jau įrodyta Čėčėnijoje. Kadangi Rusija turi galingus branduolinius ginklus ir yra antra labiausiai ginkluota valstybė visame pasaulyje, Rusija yra tokia pat pavojinga Europai ir Azijai, kokia ji buvo prie Romanovų. Henriksen siūlo Washingtonui kreipti dėmesį į tas pasaulyje vietas, kurios Jungtinėms Amerikos Valstijoms yra strategiškai svarbios. Jungtinės Amerikos Valstijos kovojo dviejuose pasauliniuose karuose ir vadovavo šaltajam karui tikslu išlaikyti balansą Europoje ir Azijoje, jog šios nebūtų valdomos vieno hegemono. Balansą Europoje išlaikė NATO, o Azijoje — militarinės bazės Japonijoje ir Pietų Korėjoje. Autorius tikrai nežino, ar Jungtinėms Amerikos Valstijoms ateityje bus sunkiau susitarti su Kinija ar Japonija. Europoje jis siūlo NATO išplėsti į Centrinę Europą, Lenkiją, Vengriją, Slovakiją ir Čekiją.

Tame pačiame žurnale advokatas Steve Goldman iš Miami cituoja Lordo Ismay's aforizmą, kad NATO buvo sukurta dėl trijų pagrindinių priežasčių: išlaikyti

Jungtinės Amerikos Valstijas Europoje, neįleisti rusų į Vakarų Europą ir neįleisti įsigalėti Vokietijai. Steve Goldman NATO lygina su trikoje kėde, kurios viena koja yra nulūžusi, todėl ant kėdės negalima saugiai sėdėti. Ateityje NATO tokia, kokia yra dabar, nebūtų efektyvi.

Skirtingai galvojama ir apie Europos Sąjungą. Vieni galvoja, kad tai labai svarbus ir pozityvus reiškinys, kiti mano, kad Europos Sąjunga taps dominuojama Vokietijos ir tuo pačiu pavojinga.

Nereikia būti dideliu išminčium, kad suprastum, jog pasaulinį balansą galų gale nulems branduoliniai ginklai. Todėl labai nustebino prezidento Clintono kalba — „State of the Union“, — sausio dvidešimt trečią dieną, kai jis gyrėsi, jog po daugelio metų raketos nebėra atkreiptos į mūsų vaikus, atseit JAV gyventojams daugiau pavojaus nėra. O aiškus ir labai rimtas pavojus yra! Raketos labai greitai galima vėl atsukti į Vakarus. Praeitais metais rugsėjo mėnesį Jungtinių Amerikos Valstijų senate vyko užsienio reikalų komiteto apklausa apie branduolinių ginklų terorizmo grėsmę. Senatorius Sam Nunn sakė: „Tarptautinė situacija toli gražu nėra rami. Pasibaigus šaltajam karui, kuomet buvo daug pavojaus, tačiau buvo ir stabilumas, dabar yra daug mažiau pavojaus, tačiau nėra stabilumo. Šiandieną mums nesuvokiamos jėgos ginklai yra prieinami tiems, kurie nori ir nebi-

jo įvykdyti neįsivaizduojamą veiksmą“. Apklausoje buvo pakartotinai pasisakyta, kad tuo metu, kai branduolinius ginklus kontroliavo Jungtinės Amerikos Valstijos ir Sovietų Sąjunga, pavojus buvo mažesnis. Sovietų Sąjunga turi apie 30,000 branduolinių ginklų ir apie 40,000 tonų cheminių ginklų bei tūkstančius mokslininkų ir technikų, kurių priežiūrai dabar trūksta tvarkos ir drausmės. Kadangi Rusijoje sunki ekonominė būklė, vyksta spekuliacija ne tik branduoliniais ginklais, bet ir technika. 1992 metais Maskvos priemiestyje 1,5 kilogramo urano buvo pavogta iš laboratorijos. Uraną pavogė chemijos inžinierius, norėdamas užsidirbti daugiau pinigų. 1993 metais prie Murmansko į pensiją išėjęs jūrininkas, pro netvarkingai prižiūrimus vartus, pranešęs 4,5 kilogramo urano. 1994 metais Vokietijoje policija, ieškodama nelegaliai pagamintų pinigų, netyčia užtiko platonijaus, o praeitą gruodį Čekijoje policija tyrimų centre pagavo darbininkus, bandančius vogti uraną. Nepamirškime, kad ir Lietuva neseniai nuskambėjo per pasaulį su beriliu Lietuvos Akciniam inovaciniam bankui. Berilį labiausiai vertina tiriantys branduolines medžiagas mokslininkai ir ginklų kūrėjai.

Rusijoje trūksta tinkamos branduolinių ginklų ir jų gamybai medžiagos atskaitomybės, todėl ir yra susidariusios sąlygos vagystėms. Dar viena svarbi

priežastis, dėl kurios reikia jaudintis — tai nesugebėjimas Rusijoje kontroliuoti kariuomenę. Kartu darosi neaišku, kas kontroliuoja ir branduolinius ginklus. Kyla klausimas, ar tikrai yra patikima jų sistema, sakykim, klaidingo pavojaus paskelbimo atveju. Kad ir kaip netobula branduolinių ginklų priežiūros sistema, šiandien pasaulyje Rusija yra vadinama „super power“ kaip tik dėl to, kad turi daug branduolinių ginklų ir yra pajėgi juos panaudoti iš savo strateginių bazių.

Ne vien tik branduoliniais ginklais yra pavojinga Rusija. Karaliaučiaus sritis ir rusų kariuomenės koncentracija joje kelia pavojų ne vien Lietuvai, Baltijos kraštams, bet ir visai Europai. Tai Rusijos bazė pačiame Europos centre. Čia 15,100 kvadratinų kilometrų plote yra du šimtai tūkstančių rusų kariuomenės, dvi gubai daugiau, nei JAV kariuomenės visoje Europoje. Per Lietuvą vykstantis militarinis tranzitas jiems yra ne tik strategiškai naudingas, bet ir reikalingas. Vien tik nuo 1994 m. gruodžio mėn. iki 1995 m. kovo mėn. per Lietuvą buvo pravežta 2,148 kroviniai, iš kurių 310 buvo nepaženklinti kaip pavojingi kroviniai. Spėjama, kad šie buvo pakeliui į Čėčėniją. Pažeidžiama ir oro erdvė. Tarp 1992 m. balandžio ir 1995 m. gegužės Lietuvos oro erdvė buvo pažeista 5,339 kartus 1995 m. balandžio 1 d. Rusijos ginkluoti helikopteriai praskrido

pro Vilnių 200 metrų aukštyje. Lietuva neturi sąlygų, kaip nuo tokių neteisėtų skrydžių apsisaugoti.

Potsdamo konferencijoje Karaliaučiaus sritis buvo pavesta Sovietų Sąjungai administruoti iki formalaus taikos pasirašymo, kuomet turėjo būti sutarta tolimesnė Karaliaučiaus ateitis. To niekada nebuvo įvykdyta, taigi Karaliaučiaus sritis niekuomet nebuvo pripažinta Sovietų Sąjungai ar dabar Rusijai. Kongreso narys Christopher Cox iš Kalifornijos yra pateikęs Jungtinių Amerikos Valstijų kongresui rezoliuciją (House Concurrent Resolution 51), kurioje jis reikalauja, kad Karaliaučiaus sritis būtų demilitarizuota zona ir kad rusai iš ten ištrauktų visą savo kariuomenę. Christopher Cox pažymi, kad nuo 1945 metų Sovietų Sąjunga išnaikino Karaliaučiaus srities gyventojus, istorines vietas, net pakeitė vardą į Kaliningradą.

Spekuliacija branduoliniais ginklais, silpna jų kontrolė, Rusijos nepagydomas apetitas būti imperija, didžiulė ir neaiškiai valdoma kariuomenė, militarinės jėgos Karaliaučiaus srityje, militarinis tranzitas per Lietuvą, neišsivystę demokratijos procesai Lietuvoje, neaiški JAV užsienio politika ar jos neturėjimas, finansinis rėmimas ne tų jėgų iš Sovietų išsilaisvinusiuose kraštuose ir Rusijoje, ir neaiškus balansas pasaulio politikoje yra visi tie faktoriai, kurie kelia pavojų Lietuvos ne-

priklausomybei įtvirtinti.

TAD KĄ konkrečiai mes galime padaryti? Pirmiausia turime veikti į Washingtoną taip, kaip esam darę praeityje. Turime dirbti su savo kongresmenais ir senatoriais, ypač su tais, kurie formuoja užsienio politiką ir skirsto paramą. Vienas iš tokių, pvz., yra Michigano atstovas kongrese Joe Knollenberg. Neseniai jis kalbėjo Lietuvių Bendruomenės Detroito apylinkės ir Michigano apygardos surengtoje politinėje popietėje. Jį supažindinome su Karaliaučiaus srities problemomis. Džiaugėmės, kai Knollenberg pasakė, jog Cox rezoliucija yra per silpna tvarkyti reikalus su Rusija. Jis turįs kitų pasiūlymų. Vienas būtų mažinti Rusijai finansinę paramą.

Antra, turime būtinai ir toliau išlaikyti Washingtone Lietuvių Bendruomenės informacijos centrą. Šiuo metu tai beveik vienintelė išeivijos institucija Jungtinių Amerikos Valstijų sostinėje.

Trečia, svarbu būtų atgaivinti aktyvistų būrelius, kurie labai gražiai veikė 1990-1991 metais. Jie yra labiausiai reikalingi informacijos paskleidimui.

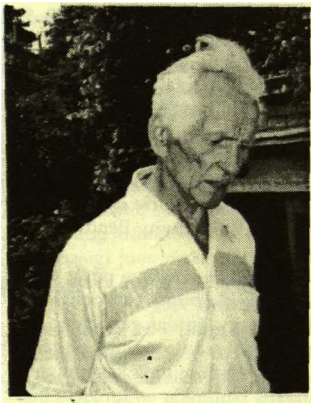
Ketvirta, tai mūsų ryšiai su Lietuva. Tinkamas informacijos

pasikeitimas galėtų būti abipusiai naudingas. Lietuvoje vadovaujan tiems asmenims yra reikalinga su prasti JAV ir pasaulinę politiką, o mums yra svarbu tiksliai žinoti ir suprasti Lietuvos pozicijas, šioje srityje dirbs naujai sukurta Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės komisija. Į šį darbą turės įsitraukti žymiai gaus esnis žmonių skaičius negu tik penki asmenys, kurie dabar atstovauja JAV Lietuvių Bendruome nei.

Penkta, mes turime daug daugiau pasidarbuoti atskleidžiant Lietuvos gyventojų genocidą, nei kad iki šiol esame padarę. Organizuojant Washingtone komunizmo aukoms paminklą — muziejų bus puiki proga į šį nepaprastai svarbų darbą konkrečiai įsijungti ne tik lietuviams, bet ir kitiems pokomunistiniams kraštams. Prof. Vytautas Landsbergis atstovauja Lietuvai muziejaus organizaciniame komitete.

Yra ir kitų pasiūlymų, pavyzdžiui, surengti mokslinę konferenciją Karaliaučiaus krašto reikalu. Rimtai dirbant daug daugiau naujų idėjų atsiras. Anksčiau mūsų pareiga buvo padėti Lietuvos nepriklausomybę atgauti, o dabar taip pat labai svarbi—nepriklausomybę įtvirtinti.

ŽYMAUS PARTIZANO TRAGIŠKA MIRTIS



Vytautas Stonis (1913-1995)

1995 gruodžio 13 dieną, 3 v. p.p. Vytautas Stonis, aplankęs savo dukterį Rūtą Šereivienę ir jos šeimą Kaune, Plechavičiaus 6, ten pat ėjo per gatvę. Greitai važiuodamas 19 metų jaunuolis automobiliu trenkė į Vytautą, sunkiai sužeisdamas abi kojas, veidą ir galvą. Kraujuojantis buvo nuvežtas į Raud. Kryžiaus klinikų traumatologijos skyrių, ten buvo dėta pastangų sustabdyti veido kraujavimą, tačiau gruodžio 14 dieną, apie 12 val. jau gyvybės žymių nebeliko, šį Lietuvos partizaną atkakli mirtis vijosi per visą jo tragišką gyvenimą ir pasivijo nelauktu momentu, kai jo tamsūs gyvenimo debesys pradėjo skai-

drėti.

Vytautas Stonis gimė 1913 metais, balandžio mėn. Dainių kaime, tarp Raseinių ir Dubysos. Baigęs Raseinių gimnaziją, įstojo į Lietuvos karo mokyklą. Karininko karjerą pradėjo Alytaus pulke, buvo šaunus ulonas. Priedo baigė įvairius karininkų kursus. Sovietams okupavus Lietuvą, pasitraukė iš kariuomenės ir 1940 m. rudenį buvo priimtas į Veterinarijos akademiją, po metų perėjo į medicinos fakultetą Kaune.

Jau pradėjus laikyti baigiamuosius gydytojo egzaminus, 1944 m. gruodžio 7 d. buvo sovietų saugumo suimtas už partizanų ir apskritai rezistencinę veiklą. Girti teisėjai paskyrė 10 metų Sibiro katorgos ir po to dar 25 metus ištėrimo Vorkutos rajone, be teisės grįžti į Lietuvą.

Su Vytautu Stoniu teko artimai bendrauti nuo gimnazijos iki 1944 m. rudens. Tai buvo kilni asmenybė, pasišventęs patriotas, priklausė ateitininkams, „Gajos“ korp., LAF, LF, karininkų organizacijai. Aktyviai organizavo ir ruošėsi 1941 m. tautos sukilimui, buvo Kauno sukilimo štabe, ypačingai pasižymėjo užimant ir išlaikant Kauno radijo stotį, suorganizavo pagrindinės spaudos platinimo tinklą. Vokiečių okupacijos metu gelbėjo žydus, organizavo ginklus ir sprogstamas medžiagas ateinančioms parti-



Viktorija ir Vytautas Stoniai su anūkais 1994 m. Kulautuvoje.

(šio straipsnio nuotraukos K. Ambrozaičio)

zanų kovoms. Baigė ilgalaikius sprogdinimo medžiagų ir užtaisų kursus pas plk. Vėbrą, ginklavimo v-bos laboratorijų viršininką, su juo artimai bendravo visą rezistencijos metą. Jis tik vienas žinojo plk. Vėbros ir prof. A. Damušio paslėptus ginklų sandėlius, kuriuos laiku panaudojome 1944 metų gale prasidėjusioms partizanų kovoms. Palaikė artimą ryšį su prof. J. Brazaičiu, prof. A. Damušiu, P. Naručiu ir L. Prapuoleniu, buvo ryšininku su daugeliu karininkų ir jų izoliuotų grupių. 1944 m. buvo paskirtas LF vyr. ryšininku Šiaurės Lietuvai. Būdamas gulage, pasižymėjo kalinių aukštos moralės palaikymu, jų medicinos pagalba, nes daug laiko praleido kalėjimų ambulatorijose.

1944 m. vasarą sukūrė šeimą su Kauno vidaus ligų klinikos medicinos seserim Viktorija, kuri vėliau irgi buvo partizanė, ir abu organizavo partizanams medicininę pagalbą. Po Vytauto suėmimo ilgai netruko, Viktorija irgi buvo suimta ir kankinta. Vėliau Viktorija Stonienė išėjo iš kalėjimo, nuvyko į Vorkutą ir netoliese savo vyro laikinai įsikūrė. Taip jie galėjo vienas kitą lankyti. Jie susilaukė dviejų sūnų ir dukters.

Po 25 metų kalėjimų ir tremties Vytautas gavo leidimą apsilankyti Lietuvoje. Sugrįžęs rado tėviškę sunaikintą, o buvę draugai ir pažįstami vengė su juo sveikintis. Kaip politinis kalinys niekur negalėjo užsiregistruoti gyventi.



Po daugelio metų 1994 Kulautuvoje susitikę 3 rezistentai: iš k – K. Ambrozaitis, V. Stonis, J. Prapuolenis

„Pasijutau esąs raupsuotas“, — pareiškė ir su dideliu nusivylimu sugrįžo vėl į Vorkutą. Tik po kurio laiko, pralaisvėjęs, visa šeima sugrįžo ir įsikūrė Kulautuvoje, išskyrus vieną sūnų, kuris vedė rusaitę ir pasiliko Archangelske, kur dirba kaip gydytojas. Kitas sūnus Algimantas irgi baigė mediciną, sukūrė lietuvišką šeimą ir dirba Klaipėdos ligoninėje, turi urologuos specialybę. Duktė Rūta baigė med. seserų mokyklą, su chirurgu dr. J. Šereiva sukūrė šeimą, augina du berniukus ir mergaitę. Vytautui šeima teikė didžiausią pagūdą, ja rūpinosi, nors pats sveikatą buvo praradęs. Kaip tikras ir patyręs rezistentas apie save vengdavo kalbėti, nepasitikėjo niekuo. Jokių memuarų

nerašė. Tik nuo 1992 metų retkarčiais artimiausiems draugams pradėjo šiek tiek atsiverti. Per pastutinius trejus metus teko iš Vytauto išgirsti stebėtiną jo pergyvenimų.

Gruodžio 17 d., dalyvaujant gausiam bičiulių būriui, karininkų ramovės ir tremtinių atstovams, taipogi astuoniams jo medicinos kurso draugams, buvo palaidotas Kulautuvoje, šalia žmonos tėvų. Sulaukęs 82 metų, šviesios atminties ir gilaus galvojimo partizanas, savo visą gyvenimą paaukojęs kovai už laisvę, buvo priglaustas amžinam poilsiui Lietuvos žemės, kurią mylėjo visa savo buitimi.

Kazys Ambrozaitis

VARDAI IR [VYKIAI

Dr. Vytauto Vardžio pomirtinė anglų kalba knyga „Lithuania: The Rebel Nation“, leidžiama universitetinės Westview leidyklos kartu su Columbia universiteto Harrison institutu, pasirodys knygų rinkoje š.m. spalio mėn. Knyga turės arti 300 psl. Jos turinys—Lietuvos istorijos šak-nys, Nepriklausomybės laikotarpis, okupacijos metai, rezistencija, Sąjūdžio reformos, kelias į laisvę. Šalia dr. V. Vardžio, buvusio Oklahomos universiteto politinių mokslų katedros profesoriaus, antroji šios knygos autorė, pagal leidyklos informaciją, yra Judita Sedaitis, Stanfordo universiteto Tarptautinio saugumo tyrimų centro bendradarbė.

Povilas Vaičekas, buvęs politinis kaliny Sibire, jau ilgesnį laiką gyvenęs Čikagoje, reiškiasi Lietuvos partizanų globos fondo veikloje. Jis taip pat yra Lietuvos politinių kalinių sąjungos skyriaus Čikagoje valdybos narys ir Lituanistikos tyrimų ir studijų centro mokslinis bendradarbis.

Dr. Juozas Kazickas, žymus lietuviškosios išeivijos finansininkas, „Neris International“ korporacijos vadovas visą laiką buvo ir tebėra aktyvus Lietuvių fronto bičiulių narys, šiais metais dr. J. Kazickas paskyrė 1000

dol. į laisvę fondo Lietuvos filialo kasmetinei rezistencinei premijai. Premija bus įteikiama studijų savaitės metu, liepos 10-14 d. Telšiuose.

Tėvynės sąjungos (Lietuvos konservatorių) rėmėjų sambūris JAV paskelbė konkursą už straipsnį, atskleidžiantį stambiąją Lietuvos valstybės, pramonės bei prekybos pareigūnų ekonominius, finansinius nusikaltimus po 1990 kovo 11d. Atsiųsti straipsniai turi būti pagrįsti įrodomąja medžiaga. Konkursas baigsis 1997 kovo 11. Skiriamos trys premijos: po 12, 8 ir 4 tūkstančius litų. Platesnė informacija gaunama rašant šiuo adresu: Tėvynės sąjunga, P.O. Box 2189, Bridgeview, IL, 60455, USA.

Alfonsas Nakas, žurnalistas, išsamų recenzijų apie „Į laisvę“ žurnalo numerius „Tėviškės žiburiuose“ autorius, kovo 3 d. atšventė savo deimantinę gyvenimo sukaktį. „Į laisvę“ žurnalas nuoširdžiai jį sveikina ir linki sveikatos ir tolimesnės kūrybos.

Birutė Jasaitienė, uoli JAV LB Socialinių reikalų tarybos pirmininkė š.m. birželio 9 d. bus apdovanota Korp. Giedros premija kaip metų moteris, pasižymėjusi krikščioniškų idealų tarnyboje.

Užsakykite *Į laisvę* žurnalą savo giminėms, draugams, mokykloms ir bibliotekoms Lietuvoje. Užsakant iš užsienio prenumerata tik 5 US doleriai.



Prieš 90 metų, 1906 vasario 10 Pantakonių km., Joniškėlio vls. gimė dr. Stasys Antanas Bačkis, Lietuvos diplomatų šefas, teisininkas, savo diplomatinę veiklą pradėjęs 1930 metais. Paryžius (nuo 1943), vėliau Vašing-

tonas (nuo 1976) ir vėl Paryžius (1989-1991) — tai postai, kuriuose jis atstovavo okupuotos Lietuvos reikalus. Nuo 1978 iki 1987 S. A. Bačkis buvo Lietuvos diplomatų šefas.

Nuo jaunų dienų dr. S. A. Bačkis yra ateitininkas, kurį laiką buvo Ateitininkų Federacijos Garbės teismo nariu ir pirmininku. Dalyvauja aktyviai LKM Akademijos ir apskritai įvairioje visuomeninėje veikloje. Dabar, grįžęs į Lietuvą, suaktyvininkas su žmona Ona gyvena Vilniuje. Sūnus Ričardas šiuo metu yra Lietuvos Respublikos ambasadorius Prancūzijoje, o jaunesnysis sūnus Audrys yra Vilniaus arkivyskupas. 90 metų amžiaus sukakties proga dr. S. A. Bačkis buvo Lietuvoje prisimintas ir pagerbtas Joniškėlyje, Vilniuje ir kitur įvykusiose konferencijose.

„Į laisvę“ žurnalo leidėjai ir skaitytojai sveikina Jubiliatą, sulaukusį garbingo amžiaus, ir linki tolimesnės Viešpaties palaimos!

PRISIMINTAS DR. JUOZAS GIRNIUS

Dr. Juozo Girniaus atminimui skirta popietė įvyko 1996 valandžio 14 d. Jaunimo centre, Čikagoje. Ją surengė jungtinis Ateitininkų Federacijos ir Lietuvių fronto bičiulių komitetas, vadovaujamas dr. Petro Kisieliaus. Popietė pradėta šv. Mišiomis, kurias atnašavo kun. dr. K. Trimakas. Giedojo sol. D. Stankaitytė. Akademinę dalį trumpu žodžiu pradėjo M. Remienė. Programai vadovavo J. Baužys. Pagrindinę paskaitą apie dr. Girnių

skaitė dr. Aldona Vasiliauskienė iš Vilniaus. Kalbėjo velionio žmona Ona Gimiuvienė (jos kalba spausdinama šiame numeryje). Aktorė Audrė Budrytė paskaitė ištraukas iš J. Girniaus raštų. Užbaigiamąjį žodį tarė Ateitininkų Federacijos vadas Juozas Polikaitis. Muzikinėje dalyje fleita grojo Rima Polikaitytė ir dainavo Dariaus Polikaičio vadovaujamas vyrų oktetas.



29-tosios literatūrinės popietės programos atlikėjai ir organizatoriai su Ale Rūta. Nuotr. A. Čepulio

LITERATŪROS POPIETĖ SU ALE RŪTA

Los Angeles Lietuvių Fronto bičiulių sambūris 1995 gruodžio 3 su-ruošė tradicinį, metinį literatūros ren-ginį (29-tąjį kartą) su rašytoja Ale Rūta. Šią šventę, įvykusią Šv. Kazi-miero parapijos salėje, rašytoja dedi-kavo savo tragiškai žuvusiam sūnui Arimantui. Literatūrinės popietės pro-gramai vadovavo sambūrio pirm. Vy-tautas Vidugiris.

Pradžioje rašytoja Alė Rūta pa-skaitė epizodą iš dar neįvardinto nau-jo veikalo — psichologines išvalgas į jauno mokslininko sielą. Toliau sekė ištrauka iš jos naujo romano ir keli nauji eilėraščiai, autorės pavadinti „poezija prozoje“. Aktorius Vincas Dovydaitis paskaitė ištrauką iš roma-no „Vargingos tėvynės vaikai“, o ak-torė Sigutė Mikutaitytė — iš dar 1960 metais išleisto Alės Rūtos romano

„Žvaigždė viršum girios“. Muzikinę dalį atliko kompozitorė-pianistė Rai-monda Apeikytė ir solistas Antanas Polikaitis. Žodį apie Alės Rūtos kū-ryboje sutinkamas idėjas tarė Juozas Kojelis.

Popietė buvo pradėta prasminga kun. Aloyzo Volskio malda, o užbaigai žodį tarė Algis Raulinaitis. Šios popietės metu rašytoja Alė Rūta buvo pagerbta ir jos 80-tojo gimtadie-nio proga. Daugybės atėjusių sveiki-nimų ištraukas perskaitė Juozas Pu-pius. Popietės dalyviai galėjo įsigyti rašytojos knygas, gauti jos autografus. Knygų stalą tvarkė bibliofilas Valen-tinas Varnas. Buvo taip pat ir anksčiau vykusių literatūros švenčių programų paroda, organizuota dail. Edmundo Arbo.



29-tosios politinės studijos Los Angeles mieste

1996 sausio 27-28 d. Los Angeles LFB sambūris 29-tą kartą surengė politinių studijų savaitgalį bendra tema: „Šiuolaikinės Lietuvos problemos ir galimi sprendimai“.

Šeštadienį, sausio 27 d., nuo pat ryto vyko svarstybos. Pirmųjų svarstybų tema buvo „Pamąstymai apie kliūtis dvasinei pusiausvyrai Lietuvoje atgauti“. Kalbėjo: Alė Rūta, Bernardas Brazdžionis, Audrius Butkevičius, Alė Čelkienė. Moderavo Violeta Gedgaudienė. Buvo konstatuota, kad Lietuvoje vis dar jaučiama komunistinio mąstymo įtaka, tačiau tauta stengiasi atgauti dvasinę pusiausvyrą, padedama Katalikų Bažnyčios, ideologinių krikščioniškų organizacijų, o taip pat ir išeivijos lietuvių.

Svarstant išeivijos įnašą Kara-

liaučiaus problemai spręsti, kalbėjo Angelė Nelsienė, Audrius Butkevičius, Vytautas Šliūpas, Zigmas Viskanta. Moderavo Žibutė Brinkienė. Buvo pastebėta, kad šiuo metu Rusijai pripažintos Karaliaučiaus srities klausimas nuolatos kelia problemas ir pavojų Lietuvai. Tuo klausimu lietuvių išeivija turėtų labiau didinti savo akciją paveikti JAV Kongresą ir viešąją Amerikos visuomenės opinią.

Svarstybų tema „Baltijos valstybių federacija" vyko angliškai. Dalyviai: Algirdas Kanauka, Linas Kojelis, latvis Valdis Pavlovskis, estas Jaak Treiman. Moderavo Algis Raulinaitis. Buvo prieita prie išvados, kad Baltijos valstybių apsiungimo idėja nėra fantazija, bet laiko reikalavimas apsiungiančios Europos kontekste.

Svarstybose apie užsienio lietuvių

Gretimame puslapyje:

Politinio savaitgalio programos dalyviai: sėdi iš k.: Alė Rūta, Brinkienė, V. Vidugiris, B. Varnienė, A. Butkevičius, E. Vidugirienė. Stovi: L. Kojelis, A. Kanauka, Z. Viskanta, J. Pupius, L. Avižonienė, A. Raulinaitis, A. Nelsienė, V. Šliūpas, V. Gedgaudienė, B. Brazdžionis, Z. Brinkis. Nuotr. V. Varno

tarpe „mes ir jūs“ dilemos sprendimą pasisakė Liuda Avižonienė, Amandas Ragauskas ir Povilas Pakuckas. Modelavo Juozas Pupius. Konstatuota, kad pabėgėliai po II pasaulinio karo ir dabartiniai ateiviai Amerikoje, nors ir atsiradę čia dėl skirtingų motyvų, vis dėlto yra tos pačios tautos vaikai. Tad

abiem emigrantų bangom yra būtina kartu dirbti bendrą lietuvišką darbą.

Sekmadienį, sausio 28 d. šv. Kazimiero par. salėje pagrindinę paskaitą skaitė iš Lietuvos atvykęs Audrius Butkevičius, buvęs pirmasis atsikūrusios Lietuvos Krašto apsaugos ministras. Jis kaip tik ir kalbėjo apie dabartines Lietuvos problemas ir jų sprendimus.

Visos svarstybose nagrinėtos mintys buvo paruoštos kaip šio studijų savaitgalio išvados ir ištisai paskelbtos kai kuriuose išeivijos ir Lietuvos laikraščiuose.

LIETUVIŠKŲ STUDIJŲ SAVAITĖS

DAINAVOJE Lietuviškų studijų savaitė, 40-toji iš eilės, rengiama JAV ir Kanados LFB, šiemet įvyks birželio 23-29 d. Į savaitę iš Lietuvos atvyksta į laisvę fondo Lietuvos filialo tarybos pirmininkas adv. Jonas Kairevičius su žmona Vida. Paskaitų ar simpoziumų rėmuose numatoma nagrinėti šiuolaikinės Lietuvos padėties problemas, Lietuvos pilietybės ir išeivijos, lietuviškosios spaudos užsieny ir kt. klausimus. Bus prisiminta 55 metų sukaktis nuo 1941 m. sukilimo, numatyti literatūros ir kitokių renginių vakarai, ši savaitė bus lyg ir sukaktuvinė — 40-toji, tad reikėtų vieną vakarą skirti buvusių 40 savaitčių prisiminimui žodžiu ir vaizdais. Gal atvykstantieji į savaitę galėtų atsivežti savo darytas nuotraukas iš buvusiųjų savaitčių, suklijuotas ant popieriaus lapų? Registraciją ir kambarių skyrimą tvarko: Viktoras Naudžius, 5733 N. Sheridan Rd., Chicago, IL 60660 (tel. 312-275-4222), arba Marytė Petrulienė, 30115 Brookview, Livonia, MI 48152 (tel. 313-525-0294).

TELŠIUOSE Į laisvę fondo Lietuvos filialo 5-toji studijų savaitė šiemet bus liepos 10-14 d. Tikslėnių informacijų iki šiol dar nebuvo gauta, tačiau visi kviečiami gausiai šioje savaitėje dalyvauti.

VASARIO 16 GIMNAZIJOJE, Romuvoje, Lampertheim, Vokietijoje liepos 14-21 d. įvyks 43-čioji Europos lietuviškų studijų savaitė. Registracija ir informacijos pas Tomą Bartusevičių, Lorscheistr. 1, 68623 Lampertheim-Huettenfeld, Germany (tel. 06256-322).



ĮTEIKTOS JUOZO LUKŠOS-DAUMANTO FONDO STIPENDIJOS

Pirmosios keturios Juozo Lukšos-Daumanto fondo stipendijos, paskirtos Garliavos J. Lukšos vardo gimnazijos abiturientams, pradėjusiems tolimesnes studijas, buvo iškilmingai įteiktos gimnazijoje 1996 m. vasario 2 d. Bendra šių keturių stipendijų suma — 2000 litų. Stipendijos buvo įteiktos šiems studentams:

Neringai Mišeikaitei, pradedančiai studijas Kauno Technologijos u-to informatikos fakultete.

Giedrei Žalytei, studijuojančiai Vilniaus u-to filologijos fakultete norvegų kalbą.

Ievai Pakšytei, pradėjusiai studijas Lietuvos veterinarijos akademijoje.

Gediminui Černiauskui, studijuojančiam Lietuvos policijos akademi-

joje.

Stipendijų įteikimo iškilmėse dalyvavo gimnazijos mokytojai, mokiniai ir jų draugai. Renginio pradžioje buvo prisimintas Juozas Lukša ir jo bendražygiai. Įteikus stipendijas, visų gavusiųjų vardu Neringa Mišeikaite perskaitė pasižadėjimą savo įgytas žinias skirti tautos gerovei. Stipendininkai papasakojo apie savo pradėtas studijas, atsakinėjo į klausimus. Nuotraukoje matosi Garliavos J. Lukšos gimnazijos direktorius Vidmantas Vitkauskas, įteikiantis premiją Giedrei Žalytei. Toliau sėdi Neringa Mišeikaite ir Ieva Pakšytė. Nuotraukoje nėra ketvirtojo stipendininko — Gedimino Černiausko.

Prof. dr. BRONIS KASLAS, teisininkas, Wilkes kolegijos politinių mokslų katedros profesorius ir dekanas, daugelio knygų Lietuvos klausimais angliškai ir prancūziškai autorius, „Laisvė“ žurnalo bendradarbis, mirė 1996 sausio 19 Wyoming, PA, sulaukęs 85 m. amžiaus.

JUOZAS ŽILIONIS, lituanistinių mokyklų mokytojas, Lietuvių Bendruomenės ir kitų organizacijų veikėjas, mirė 1996 sausio 20 d. Clevelande, sulaukęs 88 m. amžiaus. J. Žilionis plačiai reiškėsi Lietuvių fronto bičiuliuose, ateitininkuose, kasmet dalyvaudavo Dainavos studijų savaitėse, buvo visuomenininkas, kultūrininkas, visą savo gyvenimą skyręs lietuviškai ir krikščioniškai veiklai.

Dr. KAZYS PEMKUS, gydytojas, visuomenininkas, mirė Čikagoje 1996 balandžio 15 d., sulaukęs 75 metų. K. Pemkus buvo Ateitininkų Federacijos vadas, priklausė „Gajos“ korporacijai, Lietuvių fronto bičiuliams. Dar visai neseniai prieš mirtį suspėjo savo didžiulę biblioteką ir sukauptą archyvą pasiųsti į Klaipėdos universitetą.

1996 METŲ SOLIDARUMO IR VEIKLOS VAJUS

LFB prezidiumas praneša, kad 1996 vėjus tęsis per visus metus, ir kviečia bičiulius ir jų bičiulius savo auka jungtis į finansinę paramą reikalingai veiklai ir senųjų LF veteranų Lietuvoje šalpai. Dalis aukų skiriama „Laisvė“ žurnalo išlaikymui bei jo sklaidai ir prenumeratams Lietuvoje, finansuojant ten žurnalo perspausdinimo ir platinimo išlaidas. LFB prezidiumas taip pat remia Lietuvoje ir kitą, savo idėjomis mums artimą spaudą, planuoja reikalingą paramą idėjiškai artimiems kandidatams būsimuose Seimo rinkimuose ir apskritai demokratizacijos procesui ugdyti. Tad kviečiame visus į talką. Savo solidarumo mokestį ir aukas siųskite adresu: Juozas Ardys — LFB, 855 Greener Pl., Fairview, PA 16415.

Iki 1996.IV.22 vajui gautos šios aukos:

\$200 — K. Ambrozaitis,

\$170 — K. Račiūnas,

\$100-150 — J. Ardys, Z. Brinkis, č. Kuras, V. Maželis, V. Montvilas, A. Pargauskas, M. Sodonis, O. Šilėnienė, V. Šmulskštys, R. Šomkaitė, V. Volertas, kun. V. Volertas. P. Žemaitis,

\$50-99 — V. Aušrotas, A. Čepulis, V. Čyvas, P. Kisieliū, V. Naudžius, B. Polikaitis, Z. Prūsas, K. Ralys, V. Rociūnas, S. Rudys, J. Rugelis, V. Sinkas, V. Skladaitis, V. Šaulys, J. Urbonas,

Mažiau \$50 — V. Akelaitis, A. Bagdonas, B. Balaišis, E. Baltrušaitienė, A. Bumbulis, Z. Dičpinigaitis, J. Gelumauskas, B. Jasaitienė, J. Kasputis, J. Kojelis, kun. V. Krikščioniūnevičius, B. Krokys, S. Kungys, J. Paliulis, A. Pocius, J. Prakapas, A. Pumputis, L. Rugienienė, V. Sendžikas, K. Skrupskelis, V. Varnienė, J. Vasaris, A. Velavičius, V. Žadeikienė.

LFB Tarybos prezidiumas

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Vytautas Landsbergis, KRYŽKELĖ. Politiniai tekstai ir atsiminimai, šioje gražiai išleistoje knygoje išspausdinti prof. Vytauto Landsbergio straipsniai, kalbos, pasisakymai bei atsiminimai, atspindintys 1992-1994 metų nepriklausomos Lietuvos gyvenimo laikotarpį. Knyga 413 psl., 1995 m. išleido „Lietuvos aidas“ leidykla Vilniuje.

Vytautas Volertas, ANGELAMS VEDANT, VELNIAMS PAINIOJANT. Jaunystės dienų prisiminimų knyga, kurioje „viskas tikra. Ir laikas, ir žmonės, ir įvykiai“. Rašytojas V. Volertas savo vaizdingu pasakojimu skaitytoją pririša nuo pat pirmojo puslapio ir nuo idiliškojo Noragėlių kaimo veda iki Kempteno griuvėsių. Knygą išleido į laisvę fondo Lietuvos filialas Kaune 1995 m. 206 psl.

Janina Semaškaitė, VAIČĖNO BŪRIO ŽŪTIS. Dokumentinė apybraiža apie tragišką šiaurės rytų Lietuvos partizanų likimą. Autorė jautriai ir lyriškai atskleidžia įvykius ir partizanų pergyvenimus, pasakoja apie skausmo pilnas dienas. Knyga 269 psl., daug autentiškų nuotraukų, dokumentų bei laiškų. Išleido „Amžiaus“ leidykla 1994 m. Vilniuje.

Paulius Kuliešius, ANT SKARDŽIO SĖDINTIS ŽMOGUS. Eilėraščiai. Pirmasis jauno poeto eilėraščių rinkinys. Jo poezija daugiausia elegiškos nuotaikos, parašyta moderniu stiliumi — be jokių skrybės ženklų. 87 psl. kišeninio formato knygutę išleido

1995 m. „Spindulio“ leidykla Kaune.

Jonas Šidlauskas ir Valdas Bartasevičius, UŽGESEŠ SAULĖTEKIS VIRŠ BUDAVONĖS. Pasakojimas apie Budavonės miške 1941 birželio 22 nukankintus kunigus — Justiną Dabrilą, Vaclovą Balsį ir Joną Petriką. Knygelė 86 psl. su daugybe nuotraukų. Išleista Vilkaviškyje 1992 m.

SUVAŽIAVIMO DARBAI 1994. Lietuvių kultūros instituto Vokietijoje 1994 m. suvažiavime skaitytos paskaitos apie tautinių grupių sugyvenimą Mažonoje Lietuvoje, šios paskaitos skaitytos ir išleistos vokiečių kalba. Leidinys — 122 psl., išleistas 1995 metais. Redagavo Vincas Bartasevičius.

Vytautas Antanas Dambrava, MO-LOTOVO-RIBBENTROPO PAKTO UŽKULISIAI. Dar 1989 m. Caracas, Venesueloje, išleista V. Dambravos knygutė 1995 m. perspausdinta Kaune Lietuvos Politinių kalinių ir tremtinių s-gos rūpesčiu. 58 psl. knygutėje su trauktai pateikiama ano lemtingojo pakto istorija ir padariniai.

Aldona Vasiliauskienė, STASIO ANTANO BAČKIO GYVENIMO IR VEIKLOS BRUOŽAI. Šioje 123 psl. knygutėje autorė supažindina su Lietuvos diplomatijos veterano dr. S. A. Bačkio, atšventusio savo 90 m. sukaktį, asmenybe ir veikla. Išleido LKM Akademija Vilniuje 1996 metais. Leidinys gausiai iliustruotas.

Tęsinys—Atsiųsta paminėti.

Vytautas Vaitiekūnas, VIDUR-NAKČIO DOKUMENTAI — trečioji šio autoriaus raštų serijos knyga, turinti 647 psl. Tomą redagavo A. Pribušauskaitė, išleido „Katalikų pasaulio“ leidykla Vilniuje. Turinyje — V. Vaitiekūno rašyti ir dokumentais pagrįsti straipsniai apie 1940 m. Liaudies vyriausybės valdymo periodą ir Liaudies seimo rinkimus bei veiklą.

VARPAS, nr. 30, Čikagoje leidžiamo Varpininkų filisterių draugijos žurnalo 1995-tųjų metų numeris. Šio numerio 206 puslapiuose sutelkta daug įdomių straipsnių politinėmis bei kultūrinėmis temomis, pateikiamos plačios apžvalgų skiltys.

VISUOMENĖ, Politikos, visuomenės ir kultūros žurnalas, 1995 m. nr. 1(24), leidžiamas ir redaguojamas Vilniuje Virginijos Apanavičienės. šiame numeryje išspausdinti 4 straipsniai, du iš jų biografinio pobūdžio.

"DIENOVIDIS" ir "GARSAS"

tai du Lietuvoje leidžiami laikraščiai, kurių puslapiuose gyvai atsispindi nuosaikios pilnutinės demokratijos idėjos. Abu laikraščius galima užsisakyti ir užsakyti į Lietuvą per atstovą JAV:

Alfonso Pargauską,
8908 Butterfield Ln.,
Orland Park, IL 60462, USA.

"Dienovidžio" metinė prenumerata
50 JAV dol. (Lietuvai - 15 JAV dol.)

"Garso" prenumerata
45 JAV dol. (Lietuvai - 20 dol.)

